

Russeres situasjon i Latvia etter Sovjetunionens fall.

Av Ilze Petersone,

Masteroppgave høst 2006 (SOSANT 4090)

Skrevet ved sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo

1	Innledning	6
	Valg av region.....	6
	Tilbakeblikk på regionens historie.....	8
	Nærmere blikk på den demografiske situasjonsutviklingen i Latvia.....	10
	Bakgrunn og problemstilling.	13
	Bakgrunn	13
	Problemstilling	16
	Metode.	17
	Russisk og latvisk som arbeidsspråk.	17
	Presentasjon av informantene.....	18
	Data og metoder.	21
	Problemstillingen og teoretiske innfallsvinkler:	23
	To analytiske nivåer.	27
	Konklusjonen	27
	Flertydighet av begrepene ”russkij” og ”latish”.	29
	Begrepet ”russkij”:	29
	Begrep ”latish”	30
	Don Handelsmans typologi for å analysere russeres inkorporasjon som gruppe i Latvia.	31
	Oppbygging av oppgaven.	33
2	Etnisitet og nasjonalisme	36
	Nasjonalstatens klassifikasjon av sine innbyggere - dikotomisering mellom latviere og russere.	40
	Den statlige identiteten blant russere i Latvia, - motsetning mellom tilskrevet- og selvoppfattet status.....	46
	Naturaliseringsprosess - statens mekanisme å inkludere ”de statsløse” og ”ikke- satsborgere”. Et overgangsrituale for å bli statsborger og for å dyrke lojalitet til landet ?	51
	Individenes identitetskonstruksjoner gjennom fortellinger av sine livshistorier i forhold til to froskjellige historiske kontekster.....	55
3	Det russiske språket og utdanningsreform av russiske skoler – en identites kamp for russere?	59

Russisk / latvisk språk som identitets kjennetegner og grense setter i situasjonsbestemte omgivelser. To eller et språklig samfunn i Latvia?.....	59
Utdanningsreform av russiske skoler, - diskriminering eller innkludering av russere? .	68
4 Etnisk stigmatisering og stereotyper	73
Latvieres syn på russere.	73
Russernes syn på seg selv og sin identitet.	76
Russeres etnisk innkorporering og sosial nettverk	80
Litteraturliste	83

Russeres situasjon i Latvia etter Sovjetunionens fall.

Av Ilze Petersone, sammendrag av masteroppgave høst 2006 (SOSANT 4090)

I oppgaven analyserer jeg latviske russeres identitetsforvaltning etter Latvias frigjøring i 1991 på et makro- og mikronivå. På makronivået ser jeg på hvilke rammer staten definerer for den russiske identitet, og hvordan disse rammene oppleves av latviske russere på en mikronivå. Jeg ser også på hvordan latviske russere klassifiseres av den latviske etnisitetsgruppen, og hvilke identiteter russerne selv tilskriver seg i dagens Latvia.

Latvias historie er preget av en veksling mellom overherredømme og styring utenfra, og selvstendighet der den latviske majoriteten styrte selv. Siste syklus i denne historien startet med Sovjetunionens okkupasjon av Latvia i 1940, og gikk inn i sin siste fase ved frigjøringen av Latvia i 1991.

Problemstillingen jeg diskuterte i min oppgave har sitt opphav nettopp i denne siste syklen. I okkupasjonstiden gjennomførte det kommunistiske styret i Sovjetunionen en bevisst politikk for å vanne ut den latviske etnisiteten. Politikken var på mange måter vellykket ved at andelen av Latvias befolkning som var etniske latviere sank kontinuerlig fra 1940 til 1991. Det er en reversering av denne politikken, som startet i 1991, som nå skaper problemer for etniske russere i Latvia.

Denne reverseringspolitikken har materialisert seg gjennom mange lover, men spesielt inngripende i russeres hverdag er de lovene som kalles "naturaliseringsloven" og "skolereformen av russiske skoler".

Naturaliseringsprosessen er et lovsett som ble innført av den latviske staten for å gi russere mulighet til å oppnå statsborgerskap i det latviske samfunnet, samt å sikre russernes lojalitet til Latvia. Gjennom denne prosessen skal de russiske borgerne oppleve en større sammensmeltning med den latviske etnisitetsgruppen og deres kultur.

Skolereformen har pålagt russiske skoler til en gradvis overgang til latvisk som undervisningsspråk, og dermed sikre et felles pensum for undervisning i latviske og russiske skoler.

For å få et bedre grunnlag for å analysere problemstillingen min har jeg forsøkt å sette de enkelte delene inn i et teoretisk rammeverk. For å se på det konstruktivistiske aspektet ved russeres identitet, med fokus på grensesetting, bruker jeg teorien til F. Barth. Jeg bruker teorien for å kaste lys over hvordan den latviske staten setter grenser for russeres identitet, og hvordan de selv konstruerer grensene sine mot den andre store etnisitetsgruppen, latviere. Jeg analyserer nasjonalstatens

minoritetspolitikk i forhold til russere med spesiell vekt på statsborgerskapsspørsmål og skolereformer av russiske skoler. Jeg har brukt etnisistes- og nasjonalismeteorier fra mange antropologer, blant annet H. Eidheim, T. H. Eriksen, D. Handelman, E. Goffman, Appadurai, Commaroff for å finne svarene på min problemstilling.

Under feltarbeidet i Latvia hadde jeg informanter fra begge etniske grupper, og fra både Valka og Seda. Valka og Seda er to latviske byer, den ene med overvekt av etnisk latviere, den andre med overvekt av etniske russere. Dette var et bevisst valg for å få størst mulig variasjon i informantmassen. I tillegg til hovedinformanter hadde jeg også engangsinformanter, bekjente og venner som jeg brukte som informasjonskilder. Jeg brukte den deltagende observasjon som hovedmetode for å skaffe meg de nødvendige data. I tillegg til dette foretok jeg enkelte intervjuer med informantene, fulgte med på mediadiskusjoner og intuituelles utsagn om etniske relasjoner mellom latviere og russere.

Hovedvekten av datagrunnlaget for oppgaven stammer fra informantsamtalene. Jeg bruker ord, uttrykk og begreper informantene ga meg for å kartlegge bevisste og ubevisste grensesettinger mellom den latviske stat og russere, og mellom etnisk latviere, dvs vanlige borgere, og russere. Jeg bruker også utsagnene til å kartlegge hvordan latviske russere oppfatter naturaliseringsprosessen og skolereformen. Typiske utsagn mine informanter brukte for å beskrive disse grensene og lovene var, deling mellom "oss" og "dem", "ydmykende", "stigmatiserende", "utrettferdig" osv. Spesielt skolereformen aktiviserte deres gruppeidentitet, og informantene uttrykte sine meninger ved hjelp av krigsbegreper som for eksempel "selvforsvar", "våpen", "kamp", "styrke" osv. Til slutt i oppgaven ser jeg på russeres selvpresentasjon via latviere og latvieres stereotyper om russere.

Naturaliseringsprosessen og skolereformen kan tolkes som ett av flere skritt mot tilnærming til Vesten. EU og NATO-medlemskap er andre skritt i denne retningen. En av grunnene til at den etniske debatten har fått så stor plass i det latviske samfunnet kan være at den største minoriteten, russerne, har mange av de ytre kjennetegnene som kjennetegnet okkupasjonsstyrkene og "herrefolket" i sovjettiden. Latviske myndigheters ønske om å naturalisere og integrere russere er derfor muligens sterkere på grunn av den konstante påminnelsen og koblingen til tiden med undertrykkelse.

1 Innledning

Forskjellige teoretiske vinkler som kan brukes i oppgaven:

Hovedpoeng i Robert Park`s verk fra 50-tallet er at alle samfunn er mer eller mindre i en “melting-pot” prosess. Med denne metaforen forstå vi at for eksempel etniske grupper som i min tilfelle er latviere og russerne gjennom en regelmessig kontakt adopterer og utveksler hverandres kulturelle særpreg og det gjør at etter to generasjoner er de mye mer like hverandre. Vi kan se ut av mange eksempler fra verdenshistorie at denne prosessen utløser en motsatt reaksjon i samfunnet, det vil si å kjempe om gruppens egen særpreg og rett til å definere det som er felles eller karakteristisk for alle medlemmer av denne gruppen.

Chicago School showed that ethnic relations are fluid and negotiable; that their importance varies situationally; and that, for all their claims to primordality and cultural roots, ethnic identities can be consciously manipulated and invested in politic eller economic competition in modern societies. (T.H. Eriksen s. 21)

Valg av region.

Jeg vil i korte trekk presentere aspekter ved mitt valg av region. Hvorfor ble det akkurat Latvia og ikke hvilket som helst annet sted? Først og fremst fordi Latvia er mitt opprinnelsesland, og landet jeg har tilbrakt den største delen av mitt liv. Jeg har vokst opp der, gått på skole og personlig vært involvert i mange av hendelsene som jeg beskriver i min oppgave. Blant antropologer er det en vanlig oppfatning at etnografisk beskrivelse og analyse må foregå på grunnlag av en kulturell avstand mellom forsker og subjekt. Et typisk trekk ved fagets utvikling har vært å studere det eksotiske og det fremmede. Det å reise ”på feltet” for en antropolog har tidligere betydd å reiste til et fjernt, fremmed land, bevege seg lengst bort fra hovedstaden eller andre urbane områder, bosette seg der det var enklere å begripe sammenhenger mellom ulike dimensjoner i folks livsverdener, og få en mer holistisk tilnærming. Dikotomisering av kategoriene ”oss” og ”dem” har ligget til grunn for hele det sosialantropologiske prosjektet. ”Det er gjennom forskjeller vi oppdager likheter, og gjennom likheter vi ser forskjeller. Her ligger forutsetningene for komparativ forskning.” (S. Howell og M.Melhuus ”Fjern og nær” s.15)

Dette forholdet har imidlertid endret seg, noe som ikke minst skyldes en erkjennelse av at det eksotiske er en konstruksjon, og/eller et analytisk grep. Forestillinger om ”de andre”, i den

grad uttrukket fortsatt kan brukes, er ikke lenger knyttet til steder eller folk som er langt fra oss; den kan like gjerne brukes innen vårt eget samfunn. Siden jeg har forsket på "hjemmebane" vil jeg nå se på noen ulemper og fordeler som jeg møtte underveis ved å forske i min egen kultur. Jeg vil først og fremst nevne språk som en stor fordel som jeg kunne benytte meg av. Jeg snakker flytende russisk og latvisk (som er morsmålet mitt) og sparte mye tid siden jeg slapp å lære et (to) nytt språk før jeg dro på feltarbeid. Jeg ser på dette som en veldig viktig fordel for min forskning i feltet fordi det hjalp meg med å forstå det som Geertz kaller for "kulturelle koder", og det som skal til for å klare å skrive en "thick description". Det vil si at en antropolog kan trekke ut mye mer fra informantenes fortellinger ved å beherske et språk og kultur veldig godt, eller bedre sagt like godt som ens informanter. Ikke minst vil jeg trekke frem fordelene ved å kjenne til språkets nyanser, og ikke bare språket. Dette hjalp meg mye i tolkning av informantenes valg av begreper i forhold til antropologens analytiske begreper. Det betydde at det var mye lettere å legge merke til situasjoner hvor informantene mine sa en ting, men i det praktiske liv gjorde noe annet. Som en annen stor fordel vil jeg nevne lokalkunnskap. Det at jeg kjenner både området og deres kultur hjalp meg mye med å komme dypere inn på informantenes situasjonsforståelse og forståelse for de valgene de måtte ta, eller hadde tatt frivillig.

Noe som kan være negativt ved å velge "hjemmebane" som forskningsarena, er at vårt eget samfunn kan virke som sammenlikningsgrunnlag når vi reiser ut i verden og studerer det eksotiske. Under feltarbeidet på "hjemmebane" kan veldig mye av det vi vet eller oppfatter som ubestridte faktum vise seg å være stereotypiske oppfatninger. I min situasjon var det en fare for at denne sammenlikningsdimensjonen skulle falle bort. Jeg vil påstå at den ikke falt helt bort. Etter syv år i Norge har jeg forandret mye av det tidligere synet jeg hadde på mitt eget samfunn. Mitt opphold i Norge har hjulpet meg i min forskning i Latvia, både gjennom de erfaringene jeg har fått fra det norske samfunnet, og den avstanden jeg har fått fra forskningsregionen. Denne sammenlikningsdimensjonen har gjort at det har vært veldig viktig for meg gjennom hele feltarbeidet å se mitt eget samfunn på avstand, og jeg håper at kunnskapen om antropologi eller antropologiske teorier har hjulpet meg å se ting og prosesser med et nytt og nøytralt blikk. Det å være selvreflekterende omkring min egen posisjon, hvordan min tilstedeværelse, min egen etniske bakgrunn, folks reaksjoner på meg, som først og fremst en ugift kvinnelig antropolog, en latvier som for de siste syv årene har vært bosatt i Norge har virket inn på datainnsamlingen, har vært veldig viktig for meg hele veien. Våre sosiale roller og hvilken rolle som blir aktivisert i hvilke tilfeller, har også vært et viktig poeng for meg under feltarbeidet. Det å reflektere over min felles bakgrunn med

informantene, om det har hjulpet meg å vinne folks tiltro eller ikke, var noe jeg måtte gjøre hele tiden.

Tilbakeblikk på regionens historie.

For å bedre forstå den politiske situasjonen, holdninger til mine informanter og for å få en bedre kontinualitet i dagens prosesser i Latvia, er det helt nødvendig med en kort oversikt over regionens historie. Historien er en viktig del av gjenoppbygging av den latviske staten. I dagens samfunn i Latvia legges det stor vekt på hendelsene som skjedde spesielt i perioden mellom 1918 – 1940, fordi den nye uavhengige staten bygges videre på lover og regler, kulturelle verdier og nasjonalistiske spørsmål, og kulturelle grunnverdier som var aktuelle i Latvia i uavhengighetsperioden på begynnelsen av nittenhundretallet. Et eksempel som jeg kommer til å bruke videre i oppgaven min er statsborgerskapsloven av 1991. Denne loven er ekskluderende for alle de som flyttet til Latvia etter 17.juni 1940, og inkluderende for de som kan dokumentere at de er etterkommere av generasjonen som hadde bodd og var statsborger i Latvia før Sovjetokkupasjonen i 1940.

Jeg vil kort oppsummere de viktigste historiske vendepunkter i Latvia, og som har spilt en rolle for dagens etnisitets og nasjonalisme problematikk i landet.

Fra 1200 – tallet og frem til midten av 1600 – tallet var Latvia, eller områdene som vi kjenner som Latvia, under livonske tyskere. Etter tyskerne hadde Polen herredømmet frem til ca 1721. Etter krigen mellom Polen og Sverige fra 1629 til 1721, kom store deler av Latvia under den svenske kongens herredømme. Unntaket var den sør – østlige regionen Latgale, som ble beholdt av polske fyrster. På 1600 – tallet opplevde den russisk - ortodokse kirken i Russland splittelse, og en god del av de gammeltroende flyktet fra Russland til andre land, deriblant Latvia som på den tiden var under Sverige. Etter at Peter den Store kom til makten i Russland, invaderte han Latvia og tok kontrollen over Riga og resten av den latviske territorium fra svenskene, for å sikre seg en god forbindelse med den Vestlige verden gjennom latviske havner. Allerede på denne tiden skjedde det store russifikasjonsprosesser i området for å minske den tyske og svenske innflytelsen på lokalbefolkningen. Under den første verdenskrig slåss latviere for å frigjøre landet sitt fra den russiske og tyske hæren som oppholdt seg på deres territorium, og til slutt klarte de å erklære Latvia`s uavhengighet den 18. november i 1918. De facto ble Latvia selvstendig i 1920. Som følge av Molotov – Ribentropp pakten mellom Sovjetunionen og Tyskland ble Latvia okkupert av den sovjetiske

røde armeen den 17.juni 1940. I 1941 da A.Hitler brøt sine avtaler med Sovjetunionen, invaderte nazi – Tyskland Rusland. I løpet av krigen ble Latvia okkupert av Tyskland, men ved krigens slutt, reokkuperte Sovjet Latvia. Under andre verdenskrig var det mange latviske menn som kjempet på tyskernes side med bakgrunn i at tyske offiserer lovet dem å beholde sin og landets uavhengighet. Disse soldatene trodde virkelig på at de kjemper for å frigjøre Latvia fra den sovjetiske kommunistmakten. Disse personene ble utpekt og forfulgt etter at russerne vant krigen i 1945. Mange av ”legionarene” (legionars (oversatt fra latvisk) – latvisk soldat som kjempet på tyskernes side mot den røde armeen under andre verdens krig) ble enten drept, deportert til Sibir eller klarte å rømme til andre land som for eksempel Sverige, Tyskland og USA etter at andre verdenskrig tok slutt¹ (Taurens 1996) Både latvias uavhengighetsperiode og forfølgelsene etter andre verdens krig var kapitler som stort sett ble utelatt fra sovjetisk historieskrivning. I den grad historien ble nevnt, var fakta vridd mot å skape sympati blant latvias befolkning, og for å rettferdiggjøre de handlinger som Sovjetunionen gjorde i Latvia og mot dets innbygere. Denne forskjellen i historiefortellinger er viktig i dagens samfunn og i relasjonene mellom latviere og russere. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 0.

Bevegelser for uavhengighet fra Sovjetunionen startet i perestrojka og glasnost` kampanjen som Gorbachov innførte på midten av 80-tallet. Det startet som folkedemonstrasjoner mot atomkraftreaktorutbygging ved Daugavpils, sammen med demonstrasjoner mot t-bane bygging under Riga, spørsmålet om nasjonalbibliotekets dårlige tilstand og på slutten av 80 – tallet kom de første bekymringene og krav om å gjøre noe for å beskytte det latviske språket som holdt på å bli overtatt av det russiske. I 1988 ble den latviske folkefronten for uavhengighet dannet. I 1990 ble det avholdt folkeavstemning om Latvia skulle erklære seg uavhengig fra Sovjetunionen. Etter at en majoritet på 75 % av befolkningen svarte ”ja”, ble det vedtatt en uavhengighets - erklæring (den 4.mai 1990) som ble det facto gjeldende fra august 1991. Den nye uavhengige Latvia ble definert som en gjenopprettelse og videreføring av republikken fra 1940, og ikke en ny statsdannelse som inkludere alle de borgere som var bosatt i Latvia i 1991. Det vil si at ikke hele befolkningen fikk automatisk statsborgerskap, men bare de som bodde i Latvia før 17.juni i 1940, og deres etterkommere. Resten, eller de som migrerte til Latvia etter 1940, måtte gå gjennom en naturaliseringspross før de kunne søke om latvisk statsborgerskap. Grunnen til at dette spiller en så stor rolle i dagens samfunn,

¹ J.Taurens ”Latvijas vestures pamatjautajumi” 1996

kommer jeg tilbake til i kapittel nr 0. I dette kapitlet vil jeg se nærmere på statsborgerskapsproblematikk og diskutere nasjonalstatens kategorisering av sine innbyggere.

Nærmere blick på den demografiske situasjonsutviklingen i Latvia

På grunn av sin beliggenhet har Latvia alltid vært attraktiv for mange store land og nasjoner. Området har vært kjent som et viktig transitt- og handelssted allerede fra vikingtiden og frem til våre dager. Området har vært under tysk, polsk, svensk, russisk, og de siste femti år før den andre uavhengigheten i 1991, under sovjetisk herredømme. Det er et historisk faktum at mange forskjellige nasjoner har satt sitt preg på den latviske identitet opp gjennom tidene. Det har, derimot, aldri skjedd så store demografiske endringer i minoritets- og majoritetsgrupper, som under sovjetmigrasjonen mellom 1945 - 1985.

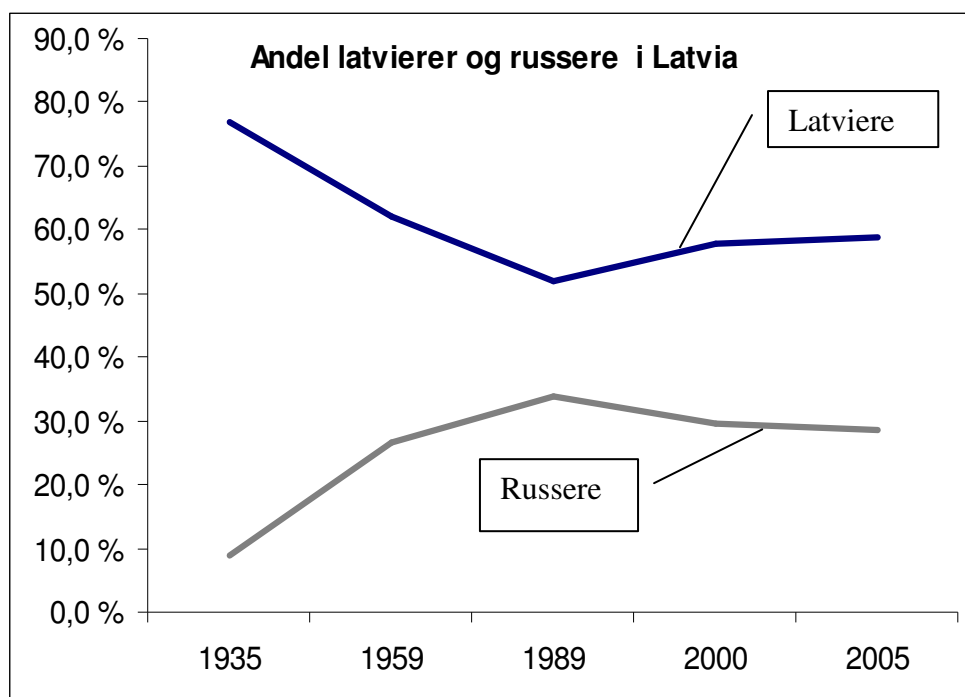
I tide mellom første og andre verdenskrig var Latvia det mest heterogene av de Baltiske landene. Etter den "etniske rensnings" prosessen som ble utført med ordre og tillatelse fra Stalin ble det gjort store endringer i den demografiske situasjonen i Latvia. Med den sovjetiske invasjonen av Latvia i 1940, beordret samtidig Stalin etniske rensningsprosesser gjennomført. Dette førte til store demografiske endringer i Latvia, og i løpet av bare en natt den 14.juni 1941, ble 15 – 16 tusen latviere deportert til Sibir, der de som overlevde transporten ble presset til hardt arbeid, fattigdom og sult. Senere, i 1949, ble den største deportasjonen under sovjetstyret gjennomført. 119 000 mennesker, de fleste selvstendige gårdsbrukere og deres familier, ble arestert og sendt til en sikker død i Sibir.² Den etniske rensningsprosessen fra 1940, sammen med innflytning fra andre etniske grupper i sovjetveldet, og til en viss grad nasjoner bak jernteppet, førte til at den latviske andelen av befolkningen sank med nesten en fjerdedel, fra 77% i 1935 til 52 % i 1989.³ Utviklingen er illustrert i tabellen under.

² Dreifelds, Juris. Latvia in Transition. 1996

³ Den Statistiske sentralbirå komiteen i Latvia 1992

	1935		1959		1989		2000		2005	
	tall	prosent	tall	prosent	tall	prosent	tall	prosent	tall	prosent
total antall	1 905 900	100,0 %	2 093 500	100,0 %	2 666 600	100,0 %	2 377 383	100,0 %	2 302 932	100,0 %
latviere	1 467 000	77,0 %	1 297 900	62,0 %	1 387 800	52,0 %	1 370 703	57,7 %	1 354 656	58,8 %
russere	168 300	8,8 %	556 400	26,6 %	905 500	34,0 %	703 243	29,6 %	660 084	28,7 %
hviterussere	26 800	1,4 %	61 600	2,9 %	119 700	4,5 %	97 150	4,1 %	88 230	3,8 %
ukrainere	1 800	0,1 %	29 400	1,4 %	92 100	3,5 %	63 644	2,7 %	58 973	2,6 %
polakker	48 600	2,5 %	55 980	2,7 %	60 400	2,3 %	59 505	2,5 %	56 451	2,5 %
andre	193 400	10,1 %	88 400	4,2 %	101 100	3,8 %	83 138	3,5 %	84 538	3,7 %

Som vi ser i tabellen over i 1935 var latviere 77%, mens russere var bare 8,8%, hviterussere 1,4 %, ukrainere 0,1 % og polakker 2,5 % av alle som hadde bosatt seg i Latvia på den tiden. Hvis vi sammenligner disse tall mot 1989 så latviere utgjorde bare 52 %, mens russere 34 %, hviterussere hadde økt til 4,5 %, ukrainere 3,5 % og polakker 2,3 % av hele befolkningen i Latvia. For illustrere utviklingen i de to største etniske gruppene, latviere og russere, har jeg satt opp befolkningsandelutviklingen i grafen under.

Som vi ser i grafen sank andelen latviere gjennom hele sovjettiden, mens andel av russere bortimot firedobblret seg til et toppunkt rundt slutten av sovjettiden (merk at grafen ikke har jevnt antall år mellom punktene på x-linjen). Etter oppløsningen av Sovjetunionen ser vi at trenden har snudd. Andelen russere synker mens andelen latviere øker.

Moskva planstyrete migrasjon til de Baltiske landene sentralt. Metoden de brukte var å industrialisere landene for å øke vekst og levestandarden. Gjennom ”markedsføring” av denne økte levestandarden, som var høyere enn gjennomsnittet i Sovjet, ble innbyggere i det øvrige Sovjet oppfordret til å emigrere til de Baltiske landene. På 70 – 80 tallet hadde de Baltiske landene den høyeste imigrasjonsprosenten i hele Sovjetunionen.. Den høye industrialisering var en metode både for å få innvandring til Baltiske landene, men også for å sikre kulturell assimilering og politisk stabilitet.⁴ Kombinasjonen av migrasjon og kulturell assimilering, førte til at delen av befolkningen som hadde russisk som morsmål, både antalls- og andelsmessig vokste betraktelig.

Komunist partiet var på mange områder diskriminerende mot latviere og det latviske språket. Regimet prioriterte russisk frem for latvisk noe som førte til russisk fikk en stor betydning i økonomiske og politiske situasjoner.⁵ Latviere som ikke kunne russisk tapte status, samtidig som de ikke kunne forfølge en karriere som for eksempel lege, jurist, lærer, vitenskapsmann eller politiker. Dette førte til at russisk ble sett som mer verdt enn latvisk, og dermed ble også russernes status i samfunnet høyere enn latviernes. I de største industrielle byene, som for eksempel Riga (hovedstad), Daugavpils, Rezekne, Liepaja osv, hadde majoriteten av innbyggerene russisk som morsmål. Hvis vi ser på tall hentet fra 1990, utgjorde personer med russiske som morsmål 56,9 % i Riga, 55,5 % i Liepaja, og 70,5 % i Daugavpils (Muiznieks 1990) .Personer med russisk som morsmål med russisk var ikke kun russere. Mennesker som emigrerte til Latvia fra andre sovjetiske stater enn Russland, måtte velge mellom russisk og latvisk som undervisningsspråk i skolene.På grunn av den høyere statusen til det russiske språket i det latviske samfunnet som jeg har nevnt over, valgte de fleste i denne gruppen russisk som språk.Resultatet av dette var at andre generasjon og oppover regnet russisk som sitt morsmål. Andelen personer med russisk som morsmål var derfor høyere enn andelen russere i Latvia. Den russisk-språklige veksten stoppet i 1989, men det er fortsatt store deler av Latvia hvor det russiske språket dominerer blandt befolkningen. Språkproblematikken kommer jeg tilbake til litt senere i kapittel 3.

⁴ Hermann Smith – Sivertsen, Handbook of political Changes in Eastern Europe. 2000

⁵ Muiznieks Nils. Latvia: origins, evolution and triumph.”, 1993.

Bakgrunn og problemstilling.

Bakgrunn

Herman Smith – Sivertsen (2000) deler de 4 viktigste politiske motsetningstypene i Latvia opp i :

- 1) motsetning om Latvias uavhengighet
- 2) etniske motsetninger
- 3) motsetninger mellom by og landsby
- 4) motsetninger mellom den fattige mellomklassen og den profesjonelle, regjerende politiske eliten.

Disse er de viktigste temaer og problemer, som vi kan kalle for ”gate keeping” eller portvaksbegrepene når det gjelder dagens samfunn i Latvia. Alle disse problemstillingene er like viktige både for den delen av befolkningen som var i mot Latvias uavhengighet og de som kjempet for den. De er viktige på grunn av et regimeskifte som skjedde ved etableringen av den uavhengige staten, som for den ene befolkningsgruppen, latviere, var en ønsket hendelse, mens for de andre befolkningsgruppen, russere og andre etniske minoriteter, ble dette regnet som ”slutt på deres tid”. Selvfølgelig er ikke denne grensesetningen helt tydelig, og det finnes mange unntak fra begge grupper som ikke kan plasseres i sin etniske leir i de fire motsetningsspørsmålene jeg nevnte over. Allikevel viser dette oss hovedlinjene i Latvias historie. Russeres interesser (politiske, språklige, kulturelle osv) viser seg i veldig mange tilfeller å være forskjellige fra latvieres, og derfor er det et veldig vanskelig spørsmål som må løses uten at en av involverte parter føler seg undertykt eller diskriminert. Herman Smith – Sivertsen skriver også at vår oppmerksomhet til de viktigste konfliktspørsmålene varierer litt med årene som går. Som for eksempel fra 1988 – 1991 var forhold mellom Latvia og Sovjetunionen som sto på topp. Fra 1991 – 1994 var det økonomiske spørsmål som dominerte i de forskjellige partiprogrammer. Fra 1995 var det sosialøkonomiske spørsmål som utløste de største diskusjoner i Latvias politikk. Etnisitetsspørsmål, politisk kultur i forhold til imigranter fra tidligere Sovjetunionen, og regelverket til statsborgerloven; disse og mange andre spørsmål har stått på dagsordenen gjennom årene etter uavhengigheten.

Da jeg kom til Latvia følte jeg at dette stemte veldig godt i forhold til de temaene mine informanter definerte som viktige. Men det var en del nye ting og hendelser som preget mitt opphold i Latvia og de samtalene som jeg hadde med mine informanter og alle andre. I takt

med disse reelle hendelser som møtte meg da jeg ankom Latvia, oppsto det en del avvik mellom intensjonene i prosjektbeskrivelsen og det faktiske feltarbeidet:

Da jeg kom til Riga den 20. januar i 2004 for å utføre feltarbeidet ble oppmerksomheten min fanget av politiske og sosiale prosesser som tok plass i Riga og andre store byer i Latvia. Det ble tatt en del veldig viktige politiske beslutninger i landet om reformer i utdanningssystemet. I forbindelse med disse reformene ble det organisert mange protestdemonstrasjoner fra den russiskspråklige delen av befolkningen. De protesterte mot endringer i utdanningssystemet. Det er viktig å understreke at vi her må dele mellom to endringer i utdanningsloven. Den første gjelder språkbruk i russiskspråklige videregående skoler. Det ble innført en regel i språkbruk i videregående skoler. Regelen sier at fra og med 1. september 2004 skal 60 % av alle fag undervises på det offisielle språket latvisk, og kun 40 % på russisk. Den andre store endringen var at russiskspråklige barneskoler må gå over til bilingvistisk undervisning. Jeg opplevde at disse endringene preget informantenes politiske standpunkter og deres argumentasjon i forhold til etniske situasjonen i Latvia generelt. De fleste i samfunnet klarte ikke å unngå å snakke om dette tema uavhengig av personens alder, kjønn eller etniske tilhørighet; det preget alle direkte- og indirekte involverte over hele landet. Jeg vil nevne her en kort oversikt over noen hendelser som skjedde mens jeg var på feltarbeid for å vise et mer fullkommen bilde av denne saken:

22.januar - demonstrasjon ved regjeringshuset i Riga ” hendene vekk fra russiske skoler”.

23.januar – protestaksjon ved Utdannings- og Vitenskapsministeriets bygning i Riga mot den nye utdanningsreformen.

29.januar – elever fra minoritetsskoler holder en protestaksjon i Ventspils.

5. februar – protestaksjoner ved parlamentet og Presidentens palasset.

6. mars – kongress for å beskytte russiske skoler over hele landet. Deres medlemmer kommer med krav om 3 ting:

- gå tilbake til utdanning på russisk i russiske skoler
- gi statsborgerskap til alle som har ikke-statsborger status i Latvia pr i dag
- gi russisk status som offisielt språk i Latvia

1. mai – protestaksjon ”mot utslettelsen av utdanning på russisk ” i Liepaja.

Her har jeg nevnt bare noen få demonstrasjoner som skjedde over hele landet i den perioden mens jeg var på feltarbeid.

Jeg var interessert i å se på hvordan og hvorfor etniske situasjoner hadde forandret seg i Latvia. Hva er de karakteristiske trekkene ved en latvisk etnisitet som russerne må forholde seg til, hvordan historiske, territorielle forandringer har påvirket den russiske etnisitetsgruppen.

Jeg hadde planlagt å finne meg en leilighet i løpet av et par uker, men det viste seg å være vanskelig å finne en leilighet jeg kunne leie for bare fem til seks måneder. Jeg bestemte meg derfor for å flytte til Valka, hjembyen min, og bosette meg der på ubestemt tid. Jeg fikk lov til å bosette meg sammen med en bekjent av min mor, en latvisk kvinne som bodde i en tre - roms leilighet sammen med sin 93 år gamle mor. Jeg fikk mitt eget rom og friheten til å komme og gå som jeg ville. Med en gang jeg fant meg et sted å bo, begynte jeg å lete etter potensielle informanter. Til min store overraskelse var det ikke lett å komme i kontakt med folk og få tilgang til deres "backstage" selv om jeg kunne deres språk og kultur. Grunnen til det var etter min mening at mennesker hadde blitt lei av etnisitet og nasjonalisme. Det viste seg at latviere hadde veldig klare meninger om de russere som ikke lærte seg latvisk, og dermed fikk mange sosiale og økonomiske problemer, mens russere følte seg undertrykte og i mange tilfeller aggressive som resultat av situasjonen de måtte leve i. Informantene som jeg på dette tidlige tidspunktet var veldig klare og korte i sine meninger om hverandre, og viste ikke noen stor interesse for å fortsette å snakke om dette tema. I stedet var de mer interesserte i å finn ut om mitt liv og livet i Norge generelt. Selv om jeg behersker russisk flytende, var min latviske etnisitet alltid et forstyrrende element i samtalene jeg hadde med de russiske informantene, selv om jeg prøvde å stille meg så nøytralt til problemstillingene som jeg kunne.

Etter en stund skjønnte jeg at det kom til å bli veldig vanskelig for meg å drive min forskning sånn som jeg hadde planlagt den. I utgangspunktet ønsket jeg å gjennomføre forskningen på to steder – i Riga (hovedstaden til Latvia) og på landsbygda i Latgale (et av de distriktene som grenser til Russland, og som har en veldig stor andel russere boende). Fordi det tok lang tid å få informantenes tillit, og at jeg hadde alt for lite tid til å fullføre forskningsarbeidet mitt på to så forskjellige steder, ville det vært upresist å gjennomføre forskning på to så vidt forskjellige steder. Jeg bestemte meg derfor for å gjøre mitt feltarbeid i Valka, hvor jeg fikk mine første hovedinformanter, og i et annen småby – Seda, i stedet.

Valka er en grenseby mellom Latvia og Estland, der den ene delen av by ligger i Estland og den andre Valka. I sovjettiden huset byen en militærbase og derfor var det mange militære som bosatt seg der. I ettertid har det skjedd store forandringer, ved at alle disse militærbasene er fjernet, mye av militærpersonellet har flyttet tilbake til Russland, og de som er igjen prøver å tilpasse seg den nye situasjonen i den selvstendige staten.

Jeg valgte byen Seda i tillegg til Valka på grunn av at det er 64 % russere som bor der og bare 17 % latviere. I tillegg til det er det 11% hviterussere, 2% ukrainere, 2 % polakker og 4 % andre nasjonaliteter – estere, litauere, aserbajdsjanere osv. Det er en internasjonal by med den latviske befolkningen som en av minoritetene. Overvekten av russere har sin forklaring i sovjethistorien. På 50 – tallet var det et russisk torvprosjekt som ble ledet fra St. Petersburg. Området rundt Seda har store forekomster av torv (fra jorda), og som en konsekvens av dette ble det sendt mange frivillige russere til å bosette seg der for å arbeide med utvinning av torveforekomstene. Dette innrykket av russere har satt sitt preg på byen gjennom blant annet en dominerende sovjetisk arkitektur i 50 – 60 talls stil, med en utpreget bruk av sovjetiske symboler. Jeg fant begge disse to byene interessante på sin måte og bestemte meg for å forholde meg til disse gjennom feltarbeidet mitt.

Problemstilling

I oppgaven har jeg tenkt til å se på russernes situasjon i Latvia etter Sovjetunionens fall, og da med spesiell fokus på etnisitets- og nasjonalismesprøsmål. Russere i Latvia har gått fra å være en etnisk majoritet i Sovjet til å være en etnisk minoritet i det selvstendige Latvia. Hvilke konsekvenser brakte denne hendelsen med seg for de russiskspråklige i Latvia? Hvordan påvirket dette russernes selvilde og bilde av etniske latviere? Hvilken rolle spiller staten i intergreringsprosessen av minoritetsgrupper? Hvilke mekanismer blir brukt av staten, og hvilke mekanismer brukes av individer/ grupper ut av deres personlig interesser og prioriteringer til å skape etnisk identitet. Skapes det motsetninger i samfunnet på etnisk, nasjonal og språklig grunnlag? Hvorfor?

Metode.

Russisk og latvisk som arbeidsspråk.

Jeg brukte stort sett russisk til å snakke med mine russiske informanter. Alle, unntatt en, av mine russiske informanter mente at de hadde gode latviske språkkunnskaper. Det fikk jeg i mange tilfeller kun delvis bekreftet, fordi det viste seg at de forsto mer enn det de selv kunne snakke. Alle intervjuer med russiske informanter foregikk på russisk fordi jeg lot informantene velge samtalspråket selv. Kun to av mine russiske informanter snakket latvisk til meg.

Ofte sa de (ikke alle selvfølgelig, fordi det var en del av informantene mine som ikke skjønte latvisk i det hele tatt) til meg at de ikke hadde noen problemer med å snakke latvisk til meg, men til syvende og sist valgte de å snakke russisk allikevel. Det var en russisk dame som ville snakke latvisk til meg, fordi som hun sa, hun hadde en "vane" med å snakke latvisk til latviere. Som jeg har nevnt tidligere, var min etnisitet alltid til stede når jeg hadde samtaler med informantene mine. Jeg prøvde å ikke legge vekt på det, men det var et viktig utgangspunkt for alle jeg kom i kontakt med uansett om det var latviere eller russere. Det som gjorde at mine russiske informanter følte en mindre forskjell mellom oss, enn hvis jeg var en etnisk nordman, var vårt felles fortid. Jeg kunne aldri ha satt meg inn i alle de små detaljene som folk fortalte meg om uten å ha felles fortid. Mange ganger når de snakket om tv programmer, personer eller spesielle hendelser som alle de som bor i Latvia kjenner godt til, trengte de ikke å forklare meg hva de snakket om. Jeg viste og kjente til mange av hendelsene fra før. Jeg merket en tilbakeholdenhet først når jeg forklarte hvem jeg var, hva jeg gjør og hva jeg skal bruke disse dataene til. Det var veldig vanskelig å få folk til å forstå hva en sosialantropolog er, spesielt eldre mennesker. Jeg valgte derfor noen ganger å presentere meg som en historiker som ville skrive hovedoppgave om Latvia og dagens etniske relasjoner. Til å begynne med var folk veldig reserverte og forsiktig med meg, men med en gang de skjønte at jeg hadde veldig mye til felles med dem, forandret stemningen seg og jeg ble sett på som en av dem, eller veldig nær dem. Det kunne jeg aldri klart uten å bruke begge språk og å ha dyp kunnskap til kulturen deres. Alle mine latviske informanter behersket russisk i tillegg til morsmålet sitt, mens blant mine russiske informanter kunne jeg stort sett bare bruke deres morsmål. I tillegg til språket hadde min innsikt i dagligdagse problemer i det latviske samfunnet stor verdi for å skape troverdighet og tillitsforhold. Problemer som de normalt ville ha skammet seg for å fortelle til en fra en fremmed kultur, ble nå lettere å dele med meg siden jeg hadde vært oppe i mange av de samme problemstillingene selv. Som et eksempel her vil

jeg beskrive min første møte med informanten Tamara (68 år) fra Seda. Først følte hun seg litt ubehaglig og beklaget for at hun hadde litt skittene klær på seg, men hun jobbet jo i hagen og hadde ikke ventet besøk. Hennes eneste inntekt var den lille pensjonen som ikke dekket alle utgifter, og derfor måtte hun være veldig forsiktig med hva hun brukte penger på. Når jeg kom hadde hun ikke noen søtsaker som hun kunne servere sammen med teen til meg, og hun følte seg litt dårlig på grunn av dette. Jeg merket at det påvirket hennes valg av fakta hun valgte å dele med meg, og at i denne situasjonen jeg ble oppfattet som en fremmed og ”farlig” person. Farlig på den måten at hun ikke visste noe om meg, og selv om jeg presenterte meg, og fortalte litt om meg, ble ikke isen mellom oss brutt med et første. Tvert i mot ble avstand mellom oss større etter at jeg fortalte at jeg bor i utlandet, og dermed, etter lokale stereotyper, var en som har et problemfritt liv og ikke i stand til å forstå lokale problemer. Det som hjalp meg med å få henne til å åpne seg var å vise interesse for hennes hage. Jeg sammenlignet alt hun gjorde med det min mor gjorde, og uttrykte at jeg ville smake på de forskjellige grønnsaker som Tamara konserverte. Når jeg viste henne at jeg hadde vokst opp i omstendigheter som hun kjente seg igjen i, forandret hele atmosfæren seg totalt. Hun turte å åpne seg mer og skammet seg ikke lenger over ting, og vi klarte å bygge opp et tett og hjertelig forhold gjennom alle mine besøk hos henne.

Presentasjon av informantene.

I fremdriftsplanen som jeg sendte inn før jeg startet feltarbeidet, skrev jeg at jeg kommer til å å konsentrere meg om den russiskspråklige gruppen i 40 – 50 årsalderen som har kunnskap om etniske relasjoner under Sovjettiden og nå i dagens Latvia. Under feltarbeidet mitt følte jeg at det var litt vanskelig å følge opp mennesker som hadde faste jobber, noe denne aldersgruppen normalt har. Jeg valgte derfor i tillegg til denne aldersgruppen også en nøkkelinformant som var bare 21 år gammel og var student selv, og tre pensjonister som var hjemme hele dagen. En fordel med å velge en 21 årige student var at vi hadde mye til felles og derfor kommuniserte godt. Totalt hadde jeg da tre russiske og to latviske hovedinformanter i Valka, og tre russiske og en latvisk hovedinformant i Seda. I tillegg til hovedinformantene hadde jeg andre bekjente, venner osv. som jeg har hatt interessante samtaler sammen med og har fått mye nyttig informasjon av.

Mine hovedinformanter i Valka:

Darja (21 år) – ble jeg kjent med gjennom en bekjent av meg. Hun var den første russiske informanten jeg fikk i Valka. Etter hvert utviklet hun seg til å bli en god venn av meg som jeg

har kontakt med frem til i dag. Hun er en veldig målrettet og hyggelig jente som selv studerte i nabobyen, og som samtidig som mitt opphold i Latvia skrev sin bacheloroppgave. Det var lett for meg å forklare for henne hva jeg drev med og hvordan jeg skulle bruke informasjon jeg fikk av henne og andre informanter.

Maria (40 år) – hadde en høy stilling i Valkas bystyre under sovjettiden. Hun er mor til Darja, og etter hvert fikk jeg veldig nær kontakt med henne også. Hun mistet stillingen sin i 1991 da Sovjetunionen brøt sammen. Nå jobbet hun i en fotobutikk som butikkmedarbeider. Maria var den eneste av mine russiske informanter som foretrakk å snakke latvisk med meg. Samtalene gikk ganske ofte på en blanding mellom latvisk og russisk, men det virket ganske naturlig og ingen av oss reagerte på det. Hun har jeg også varme minner om, og jeg har bestemt for å ikke miste kontakt med henne heller.

Sonja (68 år) var en tsjaosetisk pensjonist som bodde i nabohuset mitt. Som liten jente flyttet hun til Estland hvor moren hennes var gift med en ester. Hun vokste opp der, men når hun var 18 år flyttet hele familien til Latvia. Det var Darja som introduserte oss for hverandre, og hun var glad for at jeg kom hjem til henne midt på dagen mens alle andre av mine informanter jobbet eller var opptatt med andre ting. Hun hadde diabetes, men var fortsatt veldig selvsikker og aktiv på mange måter. Hun likte å fortelle meg livshistoriene sine mens jeg hjalp henne med litt husarbeid.

Elza (54 år) – latvisk kvinne som i motsetning til Maria hadde beholdt den høye stillingen sin i Valka etter Sovjetunionens fall. Hun bodde i samme hus som meg og hadde en Dachshund. Jeg ble kjent med henne gjennom Anna, (kvinnen jeg bodde hos) og siden Elza hadde problemer med kneet, tilbød jeg henne å lufte hunden hennes mens hun var på jobb. Slik ble vi veldig godt kjent med hverandre og hadde mange fine kvelder hvor vi drakk te sammen og snakket om ting som var av interesse for både meg og henne.

Anna (64 år) – hun var en som jeg fikk lov til å bo hos etter min ankomst til Valka. Hun bodde sammen med sin mor i en treroms leilighet. Hun er en nær bekjent av min mor. De jobbet sammen i mange år, og jeg husker henne fra jeg var liten. Under feltarbeidet var hun som en ekstra mor for meg. Det er litt vanskelig for meg å bruke den informasjonen jeg fikk av henne som en ”adoptert datter” og ikke som en antropolog, men jeg vil sørge for at alle mine informanter blir godt kamuflert både når det gjelder navn, steder og situasjoner.

Mine hovedinformanter i Seda:

Andreij (42 år) – russisk, skilt fra kona si og far til en 18 år gammel gutt. Jobber med bilimport fra Tyskland. Er veldig opptatt av å tjene mye penger og har prøvd å flytte til USA for å bosette seg der. Var veldig åpen om sine problemer og sitt liv allerede fra første stund. Var en interessant diskusjonspartner og vi hadde veldig mange interessante diskusjoner under mine opphold i Seda.

Tamara (68 år) – russisk pensjonist. Flyttet til Latvia og Seda da hun var 20 år gammel. Kunne ikke latvisk i det hele tatt. Hadde jobbet som regnskapsfører hele sitt liv. Mannen hennes var død og hun hadde ikke noen barn. Var ganske reservert da vi møttes for første gang, men etter hvert ble jeg hjertelig velkommen hjem til henne og vi fikk ganske tett forhold gjennom mine besøk hos henne. Var veldig glad i å jobbe i hagen rundt huset sitt, så jeg kunne hjelpe henne med å plante noen blomster og hente vann til henne.

Nadjezda (69 år) – russisk pensjonist, var nabo til Tamara og hadde jobbet som leder for det lokale kulturhuset i Seda i Sovjettiden. Mistet sin jobb i 1991 på grunn av at hun ikke kunne snakke latvisk. Hadde kommet til Latvia for å studere, giftet seg, mannen hennes fikk jobb i Seda, og flyttet dit sammen med ham. Har to barn - en datter som bor i Riga og en sønn som bor i Ukraina.

Erna (56 år) min eneste latviske hovedinformant i Seda. Jeg ble kjent med alle mine informanter i Seda gjennom byens ordfører. Erna jobbet nå som leder for et gamlehjem, og hadde også tidligere erfaring fra lederjobb i Sovjettiden. Det var ganske vanskelig å ”bryte isen” til å begynne med. Hun er en av de informantene mine som jeg kom minst nær under hele feltarbeidet mitt.

I tillegg til disse hovedinformantene i Seda hadde jeg også i denne byen en mengde bekjente, venner og familiemedlemmer som jeg hadde interessante samtaler med og som jeg fikk informasjon som var av interesse for meg.

Data og metoder.

For å skaffe meg nødvendige data, hadde jeg i utgangspunktet tenkt å konsentrere forskningen min på 2 nivåer:

1) data som jeg samlet inn gjennom deltagende observasjon og mine informanter – deres tanker, utsagn, argumenter osv.

2) Skrevne kilder – se på det nasjonale regelverket, det vil si lover og regler fra statens side med uttrykk i politikken slik den belyser statens holdninger overfor den russiske minoriteten i Latvia, og hvilke politiske virkemidler som brukes av russiske politiske organisasjoner som svar på Latvias nasjonalpolitikk. Her har jeg sett nærmere på språkloven og loven om statsborgerskap. I tillegg til dette har jeg fulgt med på den offisielle debatten i media, tv, radio, aviser og uttalelser av de latviske og russisk intellektuelle, for å få utfyllende informasjon om temaet jeg har valgt. Jeg har også benyttet meg av kvantitative i form av offentlig tilgjengelig statistikk. Jeg hadde tenkt til å bruke mine egne spørreskjemaer også, men under feltarbeidet bestemte jeg meg for å ikke gjøre dette, fordi jeg fant det unødvendig siden jeg kunne få all statistikk jeg var interessert i på internettet eller i medier.

Under feltarbeidet fra januar 2004 til juni 2004 benyttet jeg den viktigste sosialantropologiske metoden, deltagende observasjon, som er feltarbeiderens hovedinstrument i forskningen (Pelto & Pelto 1978 [1970]:67). Virkemidlene jeg tok i bruk var (dybde)intervjuer, media, tv, aviser, og radio og aktiv deltagelse i informantenes liv. Data- innsamlingen blant informanter ble foretatt i informantenes hjem, på kafeer, skoler, arbeidsplasser, møtesteder i byen og på ulike arrangementer jeg deltok sammen med mine informanter. En del informasjon har jeg også tilegnet meg gjennom samhandling med venner, bekjente og deres familier. Under samværet brukte jeg både båndopptager og notater som verktøy. Jeg synes det virket mindre offisielt når jeg snakket direkte med mine informanter uten båndopptager. De følte seg også mye friere og mindre bekymret for at opptakene kunne brukes mot dem i etterkant. Etter samtaler satt jeg meg ned for å lage resymé. På denne måten gikk jeg gjennom dialogen og situasjonen enda en gang, og fikk mer forståelse av sammenheng og flyt i hendelsene og i informantenes fortellinger (Nielsen, 1996:117). Under de fleste fester, turer og vennskapelige sammenkomster noterte jeg imidlertid ikke. I slike situasjoner fant jeg både vanskelig og unødvendig å ta notater.

Som jeg nevnte tidligere, merket jeg veldig ofte at når jeg hadde samtaler med russiske informanter, så de på meg først og fremst som en latvier. Jeg prøvde å holde meg nøytral og

la informantene selv snakke uten å bryte inn, men noen ganger virket ikke denne strategien, og jeg ble trukket inn i diskusjonen hvor jeg måtte forsvare latvieres synspunkter og deres nasjonalpolitikk. De russiske informantene var i disse situasjonene mer enn villige til å forsvare sine synspunkter som russere med sin identitet. Dette er ikke en ukjent problemstilling for antropologer i feltarbeidet. Nielsen, Finn Sivert skriver i sin artikkel "Nærmere kommer du ikke" i håndboken i antropologisk feltarbeid "Empiri og teori" på side 45: "...antropologer som har jobbet i områder med pågående etniske, religiøse eller kulturelle revitaliseringer, blir ofte trukket inn i disse prosessene og tvunget til å "ta side" i en konflikt de hverken har oversikt over eller tilstrekkelig erfaring til å bedømme." (Nielsen 1996).

Jeg brukte veldig mye livshistorier som metode for å skaffe meg innblikk i hvordan etniske relasjoner var før Sovjetunionens sammenbrudd og for å bedre forstå menneskenes opplevelse av dagens situasjon i Latvia. Ved å se på hvilke hendelser som er viktig for informantene, kan man oppdage hva som utgjør sentrale aspekter ved deres identitet. Marianne Gullestad (Gullestad 1996) påpeker at folks fortellinger henger nøye sammen med de livene de lever, og med de historiske og sosiale omstendigheter dette måtte innbefatte. Livshistoriene både skaper og skapes av sosialt liv, skriver hun. Ifølge et slik syn er livshistorier en del av selve livet. Jeg vil hevde at jeg ved hjelp av informantenes fortellinger fikk ta del i Latvias historie slik den fremsto i deres personlige liv. Hukommelse om fortiden er en veldig viktig del i utviklingen av Latvia som land og suveren nasjon, derfor var det interessant for meg å sammenligne historiske fakta med hvordan det satt sitt preg på hverdagslivet til mine informanter. Siden jeg har vokst opp i Valka, kunne jeg bruke mine personlige nettverk og nettverket til min mor, for å få folks tiltro til meg. Det var mye vanskeligere å komme inn i det relativt lukkede samfunnet i Seda. Siden jeg var en fremmed person for dem, ble jeg kalt for en spion til å begynne med. Jeg fikk ikke tilgang til folks "backstage", og hadde problemer med å få et forhold som kunne varte lengre enn et engangsintervju. Derfor valgte jeg å gå til ordføreren i Seda, først og fremst fordi hun har bodd der hele sitt voksne liv og kjenner mange av innbyggerne i byen veldig godt. Jeg ville få hennes råd om hvilke mennesker det kunne være verdt å kontakte, og hvilke av dem som muligens ville være mer åpne til å ha noe med meg å gjøre for et lengre tidsrom. Hun engasjerte seg personlig og tok meg til folk som etter hennes mening hadde noe å fortelle til meg. Til å begynne med var det veldig stivt mellom meg og disse menneskene. De følte seg forpliktet til å fortelle meg noe siden selveste ordføreren hadde engasjert seg i saken, og de hadde personlig god kontakt med henne. Etter noen timer, derimot, følte jeg at jeg hadde utviklet en god kontakt med informantene. Det som hjalp meg nå, som tidligere, var at jeg

hadde god kunnskap om deres hverdagslige problemer og var veldig enkel og lett å ha kontakt med. Etter hvert ble jeg invitert hjem til informantene oftere, og jeg hadde mange nyttige samtaler som jeg kunne trekke viktige data ut av til oppgaven. Samtalene med informantene bar aldri fullstendig preg av en såkalt ”intervjusituasjon”. Selv om jeg under de første møtene hadde satt opp enkelte spørsmål på forhånd, var tonen mellom informantene og meg uhøytidelig og avslappet. Dette fordi vi raskt sporet av og begynte å prate om generelle temaer og ikke fulgte noe oppsatt skjema. Mine informanter reagerte på båndopptageren min under det første møtet, men etter hvert brydde de seg lite om den, og følte seg er frie og komfortable. En ting jeg la merke til og som kunne være et problem, var at når enkelte av informantene så at alt de sa ble dokumentert, følte de at situasjonen ble mer formell og de tenkte grundigere over det de sa til meg. Derfor valgte jeg å ikke bruke bånd opptakk, spesielt under de første møtene. Etter at jeg ble bedre kjent med den enkelte informanten, og fikk deres tiltro til meg, minsket skeptismen, og jeg kunne bruke båndopptaker og fortsatt få en naturlig samtale med informanten.

På denne måten skaffet jeg meg informantdata. Det vil si data i form av tanker, utsagn og argumenter. I tillegg var jeg interessert i å få data gjennom skrevne kilder også. Jeg satte meg inn i hva russiske og latviske intellektuelle har skrevet om nasjonalitetsspørsmålet, samtidig som jeg forsøkte å se dette opp mot lover og regler om stasborgerskap og språkproblematikk. Jeg har brukt språkloven og loven om statsborgerskap for å redegjøre for de latviske myndigheters forhold til landets russiske minoritet og andre minoriteter for øvrig. Media brukte jeg som en tilleggskilde for å danne meg et bilde av hva som befinner seg av holdninger i offentligheten og hvilke politiske midler som blir brukt av russeres politiske organisasjoner som svar på myndighetenes nasjonalpolitikk. Jeg leste både tabloidaviser og seriøse aviser både på latvisk og russisk. Jeg fant stor forskjell på hvordan den samme hendelsen ble tolket og vist fram i latviske og russiske medier.

Problemstillingen og teoretiske innfallsvinkler:

Jeg var interessert i å finne ut hvordan historiske, territorielle forandringene har virket inn og skapt nye uttrykksformer for etniske relasjoner mellom russere og latviere. Hva er de karakteristiske trekkene ved en latvisk etnisitet som russere må forholde seg til? Hvilke kontraster som gjøres relevante? Hvordan den Latviske nasjonalstaten integrerer russere, og hvilke problemer og konsekvenser det skaper for forholdet mellom disse to etniske gruppene, og russeres oppfatning av egen etnisk identitet?

I antropologi er det 3 hovedretninger å studere etnisitet på; det er ”primordialistisk”, ”instrumentalistisk” og ”konstruktivistisk” teori.

De som støtter primordialistenes synspunkter tar utgangspunkt i etnisitet som en ”gitt på forhånd” egenskap ved et individ eller en gruppe. Det vil si at etnisitet forklares enten som særpreg, de medfødte egenskapene til et individ, eller ”råmaterialet” som har dype røtter langt tilbake i historien. Disse argumentene blir brukt til å forklare hvorfor identitet forsetter å være viktig selv om det ikke ”lønner seg”.

Det instrumentalistiske synet binder etnisitet til den etniske politiske organisasjonen. Det er nettopp dette som skaper en ”vi” følelse gjennom sosiale og politiske prosesser blant gruppene, spesielt når de konkurrerer om knappe resurser. I følge Abner Cohen sin teori kan vi si at etnisitet ikke er viktig for russere i Latvia siden de ikke er politisk organiserte på en etnisk grunnlag.

For å finne svar på spørsmålene som jeg forsøke på svare på i oppgaven, tar jeg utgangspunkt i konstruktivistenes teori. Det var i F.Barth sin banebrytende artikkelsamling ”Ethnic Groups and Boundaries”, hvor han utvikler en generell modell for etnisitetsstudier som fokuserer på grenser mellom etniske grupper, hvor denne teorien ble utledet for første gang. Dette lar meg konsentrere min forskning på etnisitetens situasjonelle og kontekstuelle karakter. I sammsvar med et slikt syn ble fokuset for mine studier rettet til relasjoner mellom latviere (den dominerende etniske gruppen) og russere (den etniske minoritets gruppen) i Latvia. Hvordan de markerer sin identitet og kulturelle forskjeller via hverandre. Hvor stor rolle kulturelle ulikheter spiller, og når disse ulikhetene gjøres relevante i samhandling mellom de to gruppene. Det handler om opplevde kulturforskjeller, det vil si om subjektive forskjeller som folk er overbeviste om (T. H.Eriksen, 2000a: 50).

T.H.Eriksen er således enig med F. Barth og mange andre om at etniske relasjoner er basert på grenser der stereotyper spiller en avgjørende rolle i distanseringen til ”de andre”. Hvordan nasjonalstat skaper skille mellom minoritets og majoritetsgruppene? Hvilke etniske trekk som gjøres relevante for innlemmelsen og utestengelse fra den russiskspråklige gruppen i dagens samfunn. Hvordan disse mekanismene virker inn på russeres selvpresentasjon og selvbylde. Hvilke kontekster legges det vekt på for å understreke de etniske forskjellene. Det viser seg at etnisitet blir mye viktigere i sosiale relasjoner i en nasjonalstat og at staten kan bruke sitt

maktapparat for å fremme en dominerende nasjonalkultur. Som følge av dette kunne jeg skille ut 2 hoveddifferensieringsmodeller som mine informanter fortalte meg om :

- 1) den første er det jeg velger å kalle for ”vertikal differensiering”. Det vil si at splittelsen i samfunnet skjer mellom den politiske eliten (som hovedsaklig består av latviere) og minoritetsgruppen.
- 2) den andre er ”horisontal differensiering ”. Det vil si splittelsen oppstår mellom etniske grupper på samme klassenivå. Her spiller stigmatiseringer og stereotyper om hverandre en viktig rolle.

I denne sammenheng var det viktig for meg å se på det som F. Barth ikke klarer å gi en tilfredsstillende forklaring på, det vil si det som C. Geertz (1963b) kaller for en ”primordial” kvalitet ved etnisitet eller etnisk identitet. Med primordial forstår vi noe opprinnelig, noe som alltid har vært der, noe som har sine røtter langt inn i fortiden og gjennom generasjoner har blitt adoptert og etter hvert definert som ”primordiale ” egenskaper for den spesielle etniske gruppen. H. Eidheim har vist gjennom sine studier på Finnmarkskysten at etnisitet er relasjonell og prosessuell. Disse to teoretiske hovedvinklingene har jeg brukt for å undersøkte hvordan latviere og russere ser på det som er ” primordial ” og essensiell, og det som er relasjonell og prosessuell ved deres etnisitet, om det finnes noe slik etter deres mening. I forhold til spørsmålene over, var det mange informanter som snakket om følelser, og jeg vil derfor nevne Arnold Epstein (1978) som skriver at etnisitet dreier seg mye om kognisjon og følelser. Som motsetning til C. Geertz syn vil jeg også se på antropologen Eugene E. Roosen (1989) sin teori om at etnisitet er en konstruksjon som har som mål å oppnå politisk gevinst/makt, og at det således handler mye om nytte og funksjon. Han er enig med F.Barth i at en etnisk gruppe er en form for sosial organisasjon og at etnisk identitet alltid på en eller annen måte kan relateres til forsvar av sosiale eller økonomiske interesser. En del av russerene var jo nettopp utsatt for at de mistet sine maktposisjoner og dermed også fikk dårligere økonomi enn det de hadde under Sovjetunionen.

Jeg var også interessert i å se hvordan det som vi kaller for nasjonsbygging i Latvia etter Sovjetunionens fall skjer. Som Gabrielle D`Annunzino (italiensk forfatter) sa flere år etter Italias samling : ” Nå som vi har skapt Italia, gjenstår bare den vanskeligste oppgaven, nemlig å skape italienere ! ” I følge T.H.Eriksen er nasjonsbygging ”de prosessene som tar sikte på å gi innbyggerne et dypere kulturell fellesskap, og ikke minst en sterkere felles identitetsfølelse” (2000b:256). Hvilke kulturelle verdier legges til grunn for bygging av nasjonen i Latvia? Hvem som blir inkludert, hvem som blir ekskludert og hvorfor ? Her var

det viktig for meg å se på morsmål og språklig identitet både for russere og latviere. Skaper opplæringen av det offisielle latviske språket sterkere tiltro til nasjonalstaten blant russerne? Under Sovjetunionen sto det russiske språket over den latviske i de fleste sammenhenger. Med dagens nasjonalpolitikk er latvisk gjeninnført som Latvias eneste offisielle språk. Begge situasjoner skapte og skaper konflikter mellom russere og latviere, og ikke dypere kulturelt fellesskap eller sterkere identitetsfølelse. En enkelthendelse som har bidratt mye til konflikteskaleringen langs etnisitetsgrensene mellom russere og latviere, er innføringen av utdanningsrefomen for russiskspråklige skoler som ble innført i 2004. Fra første september i 2004 måtte 60 % av alle fag fra i videregående skoler foregå på latvisk og kun 40 % på deres/minoritets språk.

Både det russiske språket og den russiske kulturen blir assosiert med sovjettiden og alt det latviere helst vil glemme og sterkt distansere seg fra. Det gjør at de helst vil bli kvitt disse negative følelsene som de bærer inne seg i forhold til alt som assosieres med den russiske minoriteten (språk, kultur osv.). De vil heller søke mot vestlige verdier og fellesskap med vestlige land som de også har blitt et medlem av (fra 01.05.04. har Latvia blitt medlem av EU). Hvorfor er det slik at disse prosesser blir møtt med så stor motstand fra russerenes side? Her så jeg nærmere på begreper som nasjonalidentitet, nasjonalisme og nasjon for å finne klare ståsted til mine informanter.

Nasjonalstaten og dens forpliktelse til å forsvare interesser og sivile rettigheter til enhver fastboende, er uavhengig av etnisk bakgrunn og statsborgerskap (Vihalemm & Lauristin 1997:283). Føler den russiske minoriteten seg trygg og ivaretatt eller ei i dagens Latvia? Fører det til en sterkere felles identitetsforståelse med latviere, eller blir grensene enda strengere mellom de to gruppene?

For å kunne bedre dekke problemstillingene, forflyttet jeg meg mellom såkalte russiske og latviske rom i området, dvs. at jeg snakket med folk (både latviere og russere) som bodde i Valka, en by som vi kan kalle for "latvisk" siden den latviske befolkningen dominerer antallsmessig, og Seda, en by hvor 64 % av befolkningen er russiske.

Nå har jeg vist til noen av de teoretiske verktøy jeg har brukt under feltarbeidet mitt og oppgave skrivingen min for å finne svar på spørsmålene som jeg har oppfattet som viktige og interessante.

To analytiske nivåer.

Jeg velger å analysere russeres identitetsituasjon på to nivåer - mikronivå, der enkeltindividenes oppfatninger av egen identitet står i sentrum, og makronivå, der staten gjennom sitt regelverk og byråkratisk praksis definerer ”rammer” for russerenes forståelse og konstruksjon av identitet. Skillene denne delingen oppretter, kan ikke bli sett som objektive, men bare som hjelpemiddel for å forstå bedre de tilskrevde sosiale identiteter til russere og informantenes selvpresentasjon innenfor disse rammene. Er informantene systemets styrte objekter eller er de individer som konstruerer og skaper sine identiteter selv? Okamuras (1981) begrep om ”kognitive” og ”strukturelle” aspekter ved etnisitet hvor det kognitive anses som valg og strategi av den enkelte aktøren, og det strukturelle aspektet som tvangsvalg som aktøren blir pålagt av byråkratiske praksiser. Statsborgerskap- og språkpolitikk i Latvia med vekt på russiske skolereformer, er de to viktigste strukturelle aspektene som jeg analyserer i oppgaven min.

Jeg analyserer statens klassifikasjoner av russere og i hvilken grad disse klassifikasjonene og byråkratiske praksisene påvirker enkelte aktørenes konstruksjoner av sin identitet i hverdagen. Hvilke verdier legges det vekt på i nasjonsbyggingsprosessen i Latvia? Jeg analyserer russeres måte å skape og opprettholde sin forståelse av russisk identitet på med å sette det i dagens politisk kontekst, hvor demonstrasjonene mot utdanningsreformen for russiske skoler står sentralt. I tillegg til dette fokusere jeg på statsborgerskapsloven som ”tvinger” russere til å godta en ”others” status i det samfunnet hvor mange av de har blitt født, oppvokst og har levd hele sitt liv. Mange av mine russiske informanter tolker dette som en mekanisme for ”othering” av minoritetene i Latvia. I motsetning til dette opplever mine russiske informanter skolereformene av russiske skoler som assimilasjonsforsøk, hvor den latviske staten gjør overgrep mot deres ønske om å få utdanning på deres morsmål. Hvordan disse prosessene påvirker russeres oppfatning av deres identitet, og hvordan de uttrykker sin individuelle skiftende identitet i dagens politiske kontekst, har vært hovedspørsmål som jeg har analysert i oppgaven min ved å se på dette fra en makro- og mikroperspektiv.

Konklusjonen

Jeg har ikke kommet med store konklusjoner i oppgaven min, men bare prøvd å vise til forskjeller og likheter i individenes og statens oppfatninger av viktige begreper som for

eksempel statsborger, ”den sanne” historien, minoritetenes rettigheter for bruk av morsmålet osv.

Konklusjonen er at definisjonen av den laviske identiteten er veldig mye basert på arkaiske, mytiske, essensialistiske eller ”primordiale” kvaliteter. Disse kvalitetene er for kategoristiske til å kunne inkludere russere fordi de fortsatt har beholdt russiske elementer ved sin etnisitet, som for eksempel språket. Siden etnisitet blir definert som prosessuell og i forandring, har russere overtatt en del etniske og kulturelle elementer fra latviere i en samhandling over en lengere tidsperiode. Dette gjør dem forskjellige fra etniske russere i nasjonen Russland. I noen tilfeller blir etniske russerer i Latvia kalt og oppfattet som latviere av de etniske russere i Russland. De kulturelle elementene de fortsatt har beholdt av sin russiske etnisitet gjør dem forskjellig fra det laviske fellesskapet. Jeg vil derfor påstå at russere som flyttet til Latvia mens Sovjetunionen fortsatt eksisterte befinner seg i en overgangs- eller liminalfase, som Turner kaller det (Turner 1974). Deres kontakter med Russland blir svakere, samtidig som de ikke blir akseptert som fullverdige medlemmer av det latviske samfunnet. Latvias nasjonalpolitikk som ble innført etter 1991, gjør at russere føler seg mindre aksepterte og velkomne i Latvia. De legges under stort press med klare krav fra staten sin side som de må gjennomføre for å fortjene statsborgerstatus i Latvia. Mine russiske informanter selv legger mindre vekt på det språklige aspektet ved integreringsprosessen. De vektlegger det sosiale aspektet som avgjørende for deres tilhørighet til dagens Latvia. De opplever derfor byråkratiske praksiser som ydmykende og begrensende for deres etniske identitet. Skolereformen sørger for at russiske barn vokser opp med 3 språk; det russiske språket som blir brukt i familien, latvisk og engelsk på skolen. Forhåpentligvis klarer den russiske minoriteten på et senere tidspunkt å sette pris på at i stedet for å beherske kun to språk, har de fått mulighet til å lære seg tre, og at dette gir dem flere muligheter enn før.

Tokningen av Latvias historie er også en stor utfordring i dagens samfunn. Mange av mine russiske informanter vil ikke godta det faktum at Latvia ble okkupert av Sovjetunionen i 1940. Dette fører til forskjeller mellom medlemmene av de to etniske gruppene når de konstruerer sin etniske identitet innenfor ”rammer” som ikke blir definert av statens ”offisielle” og felles historie. Dette problemet kommer til å minske når den yngre generasjonen av begge etniske grupper får lik historieundervisning på skole.

Flertydighet av begrepene "russkij" og "latish".

I min analyse av russeres identitesprosesser i Latvia tar jeg utgangspunkt i begrepene "russkij" (russer) og "latish"(latvier) slik mine informanter brukte dem. I hvilken grad kan vi snakke om "rene" grupper, og hvilke kriterier blir brukt for å trekke grenser rundt disse begrepene? Hvor klare er grensene når det gjelder definisjonen på hvem som skal inkluderes i disse begrepene, og i hvilken grad skal de inkluderes.

Begrepet "russkij":

Vi kan i liten grad kalle den russiske befolkningen i Latvia for en homogen gruppe. Det er store variasjoner blandt medlemmene fra begge etniske grupper i hva de legger i ordet "russisk". I mange tilfeller skiller ikke informantene mine mellom begrepene "russisk" og "sovjetisk". Som oftest var det mine latviske informanter som satte likhetstegn mellom disse to begrepene. De begrunnet det med stereotyper fra sovjettiden hvor den russiske identiteten var et utgangspunkt for dannelse av sovjetisk identitet. Latviere har alltid, både under og etter sovjettiden, å distansere seg den sovjetiske identiteten. Mange av mine latviske informanter hadde derfor en negativ holdning til begge ("russisk" og "sovjetisk") begrepene.

Mange av mine russiskspråklige informanter derimot, hadde ingen problemer med å definerte seg selv som "produkt av sovjettiden". I likhet med mine latviske informanter satt også russere likhetstegn mellom begrepene "russisk" og "sovjetisk". Forskjellen var at de ikke hadde samme negative holdningene til disse begrepene. De to begrepene flyter så mye inn i hverandre at i noen tilfeller var det vanskelig for meg å skille mellom dem i informantenes fortellinger.

Et annet fenomen er at begrepet "russkij" ikke kun refererer til etniske russere, men også til mange av innbyggerne som har foreldre av forskjellige nasjonaliteter. Det vil si, en person med ukrainske foreldre ville ikke kalles "russkij", mens en person med ukrainsk far og hviterussisk mor, ville bli kalt "russkij". De valgte å kalle seg for "ruskije" (flertall) eller russere selv om det sto en annen nasjonalitet i passet deres. Andrej kom med et eksempel: "Min mor er hviterusser fra Polen, mens far er fra Azerbadsjan. Hvem, unnskyld meg, er jeg i dette tilfellet ? Jeg regner meg som en russer selv om det står noe annet i passet mitt. Jeg gikk på russisk skole her i Seda, vi snakket russisk i familie og dermed ble morsmålet mitt russisk. Sånne som meg er det veldig mange her i Seda og over hele Latvia".

I sovjettiden var det veldig vanlig blant familier med forskjellige nasjonaliteter å sende sine barn på russiskspråklige skoler fordi det manglet opplæring på andre minoritetsspråk. I sovjettiden var det et tospråklig utdanningssystem i Latvia, og foreldrene hadde valget mellom latviske og russiske skoler. ”Det ligger azerbasjanske, polske, jødiske, hviterussiske og litauenske gener i meg, men jeg ser på meg selv som russisk. Hvis for eksempel en latvier sier til meg at han eller hun føler seg russisk, er han for meg også en russer .” (Andrej) I daglig samtaler med mine informanter ble forskjellige russiskspråklige grupper, som for eksempel hviterussere, ukrainere, azerbazjanere osv., betegnet som ”russere”. Det var språket de brukte i hverdagen som bestemte deres etniske identitet, både for mine latviske og russiske informanter. Noen av informantene valgte å kalle seg for ”russisktalende” for å understreke forskjell mellom språket de regnet som sitt morsmål og nasjonaliteten de hadde i passet. I de fleste tilfellene viste det seg at informantene hadde lite eller ingen kunnskaper om den kulturen deres foreldrene kom fra.

Jeg opplevde ofte at informanter la vekt på ulike kriterier i ulike situasjoner for å snakke om ”russisk” fellesskap. De viktigste kriteriene de går ut i fra er språk, blodsbånd eller territorium. I noen sammenhenger blir begrepet ”russisk” brukt for å understreke fellesskap med enten alle russere i hele verden, baltiske russere eller alle russerene i Latvia.

Begrep ”latish”

Latviere definerer sin latviskhet i kontrast til den russiske eller den sovjetiske kulturen. Det vekkes negative minner fra fortiden som henger tett sammen med russisk språkbruk og sovjetiske verdier. De fleste av mine latviske informantene refererer til kulturelle verdier som gjaldt i Latvia i mellomkrigstiden for å karakterisere sin latviskhet.

For å beskrive begrepet ”latish” legges det vekt på den språklige og territorielle tilhørigheten av informantene. De skiller mellom ”Sibirias latvieshi”, latviere som ble sendt eller reiste frivillig og bosatt seg i Sibir, og ”arzemju latvieshi”, som direkte oversatt betyr ”utenlandske latviere”, med referanse til de som hadde rømt og bosatt seg i den vestlige delen av Europa, Skandinavia, Canada, USA osv etter Sovjetunionens okkupasjon.

Siden mange av mine russiske informanter la større vekt på det sosiale aspektet ved sin identitet, kalte de seg i mange tilfeller for latviere. De begrunnet det med at de ble oppfattet

som latviere når de reiste til sitt etniske hjemland, og at de opplevde at de hadde mer til felles med latviere i Latvia enn russere i Russland.

Don Handelsmans typologi for å analysere russeres inkorporasjon som gruppe i Latvia.

Jeg brukte **typologi utviklet av Don Handelman (1977)** for å se på grader av etnisk inkorporering av russere som etnisk gruppe i det latviske samfunnet. Handelsmans laveste nivå av etnisk inkorporering er det som han kaller for den etniske kategorien. Russerne er meget bevisste på sin egenart og sin egen etnisk identitet som har blir reproduisert gjennom mange generasjoner. I følge T.H.Eriksen er etnisk kategorisering etnisitet på sitt mest elementære nivå, og det er et forutsetning for organisering av etnisitet. (Eriksen 1993).

Jeg vil kalle russerne i Latvia for en gruppe som har mange russiske etniske kategorier. De tilskriver seg og identifiserer seg med etniske kategorier som refererer til forskjellige ting i forskjellige kontekster. I noe tilfeller legges det vekt på blodbånd for å beskrive russisk kategori, mens i andre tilfeller blir det territorielle avgjørende, for eksempel identifiserer de seg med Baltiske russere eller alle russere i Latvia. Mange ganger var det ”det kulturelle” som avgjorde at de følte seg som en forenet gruppe. Informantene snakket om sin stolthet over de russiske kulturelle verdiene som de delte med andre russerene over hele verden eller i Latvia. ”Det kulturelle” refererte ofte enten til ”den sovjetiske” eller til ”den russiske” kulturen. Det var veldig vanskelig å trekke klar grenser mellom disse to kategoriene. Som jeg har forklart tidligere skyldes dette at under sovjetunionen ble den russiske kulturen brukt som grunnlag for å utvikle en sovjetisk identitet blant innbyggere fra alle sovjetiske republikker. I denne prosessen spilte det russiske språket en sentral rolle, og på grunn av dette skiller mange av mine informanter fortsatt ikke mellom kategoriene ”russisk” og ”sovjetisk” identitet⁶. I mange tilfeller kalte de seg for ”russiske” når de snakket om kulturtrekk de hadde arvet fra Sovjettiden.

Det neste nivået på etnisk inkorporeringsskala til Don Handelman er etnisk nettverk. Det vil si at en veldig stor del av individenes samhandlingsmønstre er avhengig av etnisk medlemskap. Da jeg kom til Latvia for å gjøre feltarbeid og å skaffe meg russiske informanter, var det en

⁶ Jeg opplevde at en av mine informanter nektet å skille mellom disse kategoriene. Ikke bare det, hun nektet å godta Sovjetunionens oppløsning også, hun snakket som om det fortsatt eksisterte kun et land - Sovjetunionen.

tanke som slo meg; jeg hadde ikke en eneste russisk person i min personlig omgangskrets som jeg kunne bruke som informant. Alle jeg hadde i mitt sosiale nettverk var gamle skolekamerater og bekjente med latvisk etnisitet. For mange år siden gikk jeg på latvisk skole, og dette hadde satt sitt preg på mitt sosiale nettverk. Det samme opplevde mange av mine russiske informanter. Deres sosiale nettverk besto nesten bare av russere. Dette var en direkte følge av utdanningssystem som var orientert mot å ha separerte skoler for latvisk- og russiskspråklige barn. Her er én grunn til at barn med forskjellige etniske tilhørigheten dannet et nettverk rundt seg som bare besto av medlemmer av samme etnisitet. Det førte videre til at venner og ektefeller i de fleste tilfellene var fra den samme etniske gruppen. Ikke minst er nettverket viktig i dagens Latvia for å skaffe seg en jobb der det ikke kreves latviske språkkunnskaper. Som en av mine russiske informanter sa til meg : ”jeg trenger ikke å lære språket jeg ikke bruker. Det er mange privatfirmaer som eies av russere, så de ansetter en latvier som gjør alt papirarbeidet for dem, regnskap og alt annet der det kreves offentlige språkbruk. Resten av de ansatte er stort sett bare russerne som har fått seg jobben gjennom personlige kontakter og nettverk”. Jeg kan ikke bevise denne utsagn med konkret offentlig informasjon, siden alt dette skjer ”svart” og det er informasjon som ikke blir gjort statistikk på, men det hender at det dukker opp slike saker i media eller i private samtaler blandt befolkningen, så det gir meg en grunn til å tro at en slik innkorporering gjennom etnisk nettverk er virkelig.

Det tredje nivået av etnisk innkorporering er den etniske foreningen. Her kan vi snakke om etniske grupper som organiserer seg for å følge felles mål som er definerte på etniske grunnlag. Det er en del politiske partier i Latvia som blir kalt for ”russernes partier”. For eksempel ble det grunnlagt et politisk parti med navnet ”Latvijas Internacionālā Strādnieku fronte” (LISF) i 1991. Partiet besto av konservative stalinistisk orienterte kommunister. Blandt dem var det apartchiki (etterretningstjenesten under sovjettiden), militære og deres familiemedlemmer, militærindustriarbeidere osv. Etter hvert har partiet gått i oppløsning og dannet nye lignende partier, men deres politiske programmer er ikke definert på etnisk (i dette tilfellet russisk) grunnlag. Det finne ikke ett eneste parti i Latvia som er basert på russisk etnisitet. Så kalte ”russeres partier” tar russeres side i diskusjonen om enkelte viktige spørsmål som for eksempel statsborgerskap (de krever det som kalles for nulløsning, det vil si at alle som bodde i Latvia på tidspunktet når landet fikk tilbake uavhengighet i 1991, automatisk skal få statsborgerskap), og språkloven (de vil gjerne beholde to offisielle språk – russisk og latvisk). Disse partiene blir ikke støttet av alle russere, samtidig som det er enkelte

latviske politikere som er medlemmer av disse partiene også. Deres politiske programmene er heller ikke definert på rent etniske grunnlag. Vi kan derfor konkludere med at russerne i Latvia ikke er inkorporert på etnisk foreningsnivå.

Det fjerde og siste nivå i Handelsmans typologi er det etniske samfunnet. Her på dette nivået snakker vi om en etnisk gruppe som dominerer i en avgrenset området. I Latvia er den russiske befolkningen spredd over hele landet. Selv med større andeler i de største byene som Riga, Daugavpils og Rezekne er det ikke snakk om at russerne kunne ha en klar territoriell avgrensning innenfor Latvias grenser.

Oppbygging av oppgaven.

I min oppgave ser jeg på hvordan den latviske etnisitet og nasjonalisme blir skapt i en postsosialistisk kontekst, samtidig som jeg analyserer russeres etnisitetsbygging i forhold til ”latviskhet” og nasjonalstaten Latvia. Statens klassifikasjon av sine innbyggere, hvordan dette påvirker russeres selvbilde i samfunnet og deres selvpresentasjon av etnisk identitet. Jeg ser på mekanismene staten tar i bruk for å fremme en vellykket integreringsprosess og hvordan individene (russere) opplever disse prosessene. Hvorfor er det så vanskelig for mange av dem å integrere seg i det latviske samfunnet, og hvorfor mener de at nasjonalstat gjør ”alt” (i dette tilfelle med spesiell vekt på utdanningsreformen og statsborgerskapsloven) for at de skal miste sin russiske identiteten, og skal assimileres i dagens samfunn.

Kapittel 1 - Innledning

Her presenterer jeg den historiske bakgrunnen til latviere og deres land, hvordan dagens etniske situasjon har utviklet seg gjennom mange århundre og spesielt da med å legge vekt på hendelser som har skjedd i siste 50 – 60 år. Videre presenterer jeg denne regionen fra en antropologisk synsvinkel og gjør rede for metoder jeg har brukt under feltarbeidet mitt. Etter det følger presentasjon av mine hovedinformanter fra den ”latviske” byen Valka og den ”russiske” Seda. På slutten av kapittelet beskriver jeg problemstillingen i oppgaven og teoretiske hjelpemidler som jeg har brukt for å analysere empirien min. Jeg beskriver to analytiske nivåer som jeg har brukt i analysen, og til slutt trekker jeg noen generelle konklusjoner. Jeg har prøvd å ikke trekke noen fastsatte konklusjoner, men i stedet har jeg prøvd å vise til flertydighet av konteksten hvor mine informanter gjør sine valg og prøver å skape mening i den situasjonen de befinner seg i.

Kapittel 2 – Etniske- og nasjonale relasjoner i Latvia. Statens klassifikasjoner av sine innbyggere.

Latviske myndigheters holdning overfor minoritetsgruppene (mange grupper, men i min oppgave gjelder det russerne). Ifølge Comaroff finnes det ikke i teorien nasjonalisme i seg selv, men identitet og forskjeller. Vi lager ”differences that makes a difference” med andre mennesker. Det handler om å lage ureduserbar annerledeshet, lage kontraster.

Forskjellsmarkering og identitetspolitikk inneholder alltid et eller annen form for ekskludering. Kravet om likhet som stilles til minoriteten i en integreringsprosess tolkes som krav om assimilering blant russere. Er det assimilering eller integrering som er statens hovedinteresse overfor russere? Ifølge T.H.Eriksen er det slik at en nasjonalstat alltid kan beskyldes for enten undertrykking når det stilles like krav for minoritets og majoritets gruppene, eller for ”othering” (annerledesgjøring) når man peker på særpreg eller forskjeller mellom dem . I kapittel 2 ser jeg nærmere på regelverket angående latvisk statsborgerskap. Hvilke rammer setter nasjonalstaten for den russiske befolkningen gjennom dette lovverket. Hvordan fungerer naturaliseringsprosessen som en mekanisme fra statens side til å fremme integreringen av russere, hvordan påvirker naturaliseringsprosessen individenes (russeres) holdninger, selvbilde og strategivalg i hverdagen.

I følge S.Howell brukes historie for å legitimere ideologi i moderne samfunn (1992.) Det ser vi veldig godt når vi sammenligner tolkninger av Latvias historie skrevet i sovjettiden, og det som blir skrevet i dag. Historieskrivning er ikke et produkt av fortiden, men skapes av nåtidens ønsker og behov (Levi-Strauss 1966).

Individenes identiteskonstruksjoner skjer også gjennom fortellinger av sine livshistorier. Jeg tar utgangspunkt i livshistorien til min informant Sonja. I dette kapittelet viser jeg at historiske hendelser felles for informantene, blir tolket annerledes av de russiske informantene enn av latviske informantene. Generelt sett støtter de fleste latviere den ”offisielle versjonen” til staten, mens de fleste russere sier seg uenig i denne. Det legges derfor vekt på forskjellige historiske sannheter hos disse to etniske gruppene når det gjelder livsfortellinger eller narrativer. Det utvikles nærmest en kamp om rettferdiggjøring av historiske fakta for å underbygge latvieres og russernes krav om hver sine rettigheter. Latviere bruker historien aktivt for å rettferdiggjøre deres krav om en selvstendig stat, rett til å råde over et geografiske område, og sette den latviske kulturen og språket som den viktigste prioriteringen for statens integreringspolitikk. Russerne bruker også historie for å bevise deres lovlige opphold i landet og rett til å bli sett på som en likestilt gruppe på deres premisser. Jeg forteller livshistorien til min informant Sonja, og analyserer den på makro- og mikroplanet etterpå. Gjennom hennes

livshistorie ser jeg på hvordan min informant konstruere sin identitet ut ifra to forskjellige historiske kontekster som tok plass i hennes liv.

Kapittel 3 - Det russiske språket og utdanningsreform av russiske skoler – en identiteskamp for russere.

Et viktig aspekt i dagens samfunn i Latvia er språkloven som brukes aktivt av staten (og enkelte individer) for å sikre sine maktposisjoner. Under sovjettiden ble det latviske språket et stigma, mens det russiske språket ble assosiert med sivilisasjon, utvikling, urbanisering og makt. I dag har den språklige situasjonen forandret seg kraftig, og i denne sammenhengen vil jeg se på skolereformen for minoritetskoler fra første september i 2004 .

Kapittel 4 – Russeres selvpresentasjon og latvieres syn på dem.

I dette kapittelet ser jeg på latvieres presentasjon av russere. Hvilke kriterier bruker latviere for å markere deres forskjell fra russere. Som en viktig teoretisk vinkel her er dikotomisering gjennom stigmatisering og stereotypisering.

Russeres selvpresentasjon, deres oppfatninger av sin egen identitet og syn på statens integreringsprosesser er også et viktig tema som jeg tar opp i kapittel 5.

Til slutt ser jeg på latviske og russiske ”rom” – Valka som latvisk og Seda som russisk by. Hvordan russeres selvpresenterte identitet henger sammen med lokalitet og byen de bor i. Ifølge Appadurai er identitet variabelt og må bli forklart av sammensetningen av elementer. Identitet er knyttet til stedet, stedet er jeg og jeg er stedet. Man plasserer alltid en person i bestemt rom (Appadurai 1996). Identiteten forandrer seg dersom du beveger deg rundt om kring i verden. Lokalitet er en dimensjon ved et sosialt liv og ikke et sted. Praksis skaper en (stedlig)tilhørighet. En sterk sammenknytning i lokalsamfunnet skaper tetthet og trygghet blandt individene.

I følge Appadurai har en nasjonalstat etablert seg på individets erkjennelse. Det vil si at individet oppfatter statens territorium som sitt eget territorium, statens historie som sin egen historie, og gjennom dette skapes det ”vi” følelsen. Man må gjenkjenne sin biografi i fortellinger om statens historie, hvis ikke individet opplever sammenheng mellom biografi og histori, får staten legitimitetsproblem. Staten sliter med å legitimere seg i fortellinger som strider med de flestes oppfatninger. Er det dette som er grunnen til at russere ikke assosierer

seg med staten og den politiske makten i landet, men heller refererer til lokale by eller kommuner hvor de føler seg knyttet til og som har blitt en del av deres identitetsforståelse? De opplever ikke sammenfall av sin biografi og den offisielle versjonen til nasjonalstatens fortelling av historie. Det er mange av mine informanter som ikke trives i sine ”nye” omgivelsene, de vil flytte fra landet. Det som hindrer dem fra å ta en endelig beslutning er at de ikke føler seg hjemme i Russland heller. Latvia har blitt deres hjem og deres eneste fedreland.

2 Etnisitet og nasjonalisme

The first fact of ethnicity is the application of systematic distinctions between insiders and outsiders; between Us and Them. If no such principle exists there can be no ethnicity, since ethnicity presupposes an institutionalised relationship between delineated categories whose members consider each other to be culturally distinctive. Ethnicity is thus constituted through social contact” (T.H.Eriksen “Ethnicity and Nationalism” s.19)

Se på hvor eller i hvilke situasjoner blir grensene opprettholdt og hvor blir de visket ut? Hvilke elementer av for eksempel språk, kultur, opphav, blodbånd osv. brukes som inkluderende eller ekskluderende for å gjøre medlemskapet i den ene eller den andre etniske gruppen mulig? Så tidlig som allerede i 1954 skrev Edmund Leach at for å studere etniske relasjoner vi må fokusere mer på sosial samhandling og sosial organisasjon enn på innholdet i kulturen til de forskjellige etniske gruppene. Frederik Barth drar dette poenget enda lengere i sin velkjente artikkelsamlingen ”Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference.” (1969b) der han utvikler en modell for å forske på etniske relasjoner med å konsentrere seg om gruppens etniske grenser og ikke ”kulturell innhold”. Barth begrunner det med at vi ikke kan sette likhetstegn mellom kulturelle og etniske grupper fordi at et slikt syn forutsetter at grenseopprettholdelse er uproblematisk og at gruppene er isolerte.

Som jeg har vist tidligere er grensene mellom etniske grupper meget uklare og variere fra situasjon til situasjon. De må sees i en kontekst hvor individenes valg blir styrt av individenes egne interesser for å skape en mening ut av deres livssituasjon samtidig som i noen tilfeller blir de systemetsstyrte objekter som må handle innenfor rammer som har blitt satt av staten og person befinner seg i.

Som min informant Maria sa til meg : ”Vi har blitt tildelt rammer og gjennom disse rammene presses vi til å føle oss som russere. En ting er klart, jo mer russere blir kaldt for russere, jo mer legges det vekt på forskjellene som skiller dem fra latviere. Dette gjør at de blir sterkere

overbevist om sin annerledeshet og trekker sterkere grenser mellom sin egen gruppe og latviere. De siste 10 – 15 år har det blitt lagt mye vekt på etniske forskjeller i sosiale relasjoner i Latvia ”

Det er nødvendig å markere etniske grenser via å produsere kontraster til de andre. Etnisitet er en sosial prosess som gir et bilde av interetniske relasjoner som dynamiske og omskiftelige, gjenstand for forhandlinger og situasjons bestemte valg. Det vil si at etnisitet blir et aspekt ved relasjoner mellom latviere og russere, ikke egenskaper ved en person eller en gruppe. Hoved poeng er å vise at etnisitet er relasjonell og prosesuell.

Levi – Strauss (1963, 1966) teori om totemisme viser oss hvordan det skapes orden i det sosiale universet og at denne tankeprosessen er identisk i alle samfunn. Så vi kan si at etnisk klassifikasjon handler også om å skape orden, dele mennesker i typer av personer hvor stereotyper spiller en viktig rolle. Gruppen konstitueres ideologisk og sosialt ved at deres medlemmer og medlemmer av andre etniske grupper anerkjenner dem som kulturelt distinkt. Etniske stereotyper er ofte moralsk fordømmende, gir en ideologisk legitimering av etniske grenser og styrker gruppefellesskapet. (T.H.Eriksen 1993)

Etnisitet og sosialidentitet er relativ og i noen grad situasjonsbestemt. For eksempel Eidheim har utforsket det situasjonelle aspektet ved etnisitet. Etnisitet gjøres relevant på forskjellige måter i ulike typer av situasjonen både blant latviere og russere. Dikotomisering uttrykkes i stereotyper hvor den andre gruppen tillegges kulturell underlegenhet og direkte kontrast av ”de andre” (det vi ikke er). Komplementarisering kommer til uttrykk hvor gruppene erkjenner hverandres særpreg og definerer ”den andre” som like stilt til ”vi gruppen”. Den sosiale relevansen av etnisitet forandrer seg både situasjonelt og historisk i et hvert samfunn. Hvilke sosiale kontekster er etnisitet viktig i Latvia? En person har en rekke alternative identiteter og hvilken av dem som til enhver tid aktiviseres er avhengig av konteksten.

- Politisk, mer relevant i daglig livet – hvordan den sosiale virkeligheten er definert i en dominerende diskurs..
- Vertikalt og horisontalt organiserende etnisitet.

Selvdefinering av den russiske etnisiteten..Hvordan ser den ut?

I hvilke situasjoner eller arenaer bli etnisitet viktig? Når blir kommunikasjon av kulturelle forskjeller viktig for de to etniske gruppene og i hvilken situasjoner spiller det liten rolle? Ser jeg situasjonen som etnisk relevant bare fordi jeg hadde spesiell interesse for dette temaet eller klarer jeg å se den ” from the natives point of view” (Geertz 1967)?

Jeg vil nok påstå at den emiske forståelsen av begrepene etnisitet og nasjonalisme til mange av mine informanter var ikke den samme som jeg opererte med. I analysen min har jeg prøvd

å beholde begrepene til mine informanter for å unngå en fare å operere bare med antropologiske modeller uten at mine informanter kjenner seg igjen i min situasjonsbeskrivelse.

Bateson sammenligner isolerte etniske grupper med : ” the sound from one hand clapping ” (Bateson 1979) og mener at to kulturelt forskjellige grupper er ikke nok til å skape etnisitet, de må også ha kontakt mellom seg. De må ha noe felles å samhandle om samtidig som de opplever å være forskjellige fra den andre etniske gruppen de samhandler med.

Jeg tar utgangspunktet i etnisitets definisjonen til T.H.Eriksen : “ Ethnicity is an aspect of social relationship between agents who consider themselves as culturally distinctive from members of other groups with whom they have a minimum of regular interaction ”

Begrepet etnisitet inneholder mange nyanser men som T.H.Eriksen sier : ” All of the approaches of anthropology nevertheless agree that ethnicity has something to do with the classification of the people and group relationships.” (1993) Etnisitet som en form for klassifikasjon hvor mennesker deles inn i kategorier ”oss” og ”dem”, dikotomisering og komplementarisering for å beskrive ” the others ” via oss. Mennesker klassifiserer og deler hverandre i grupper, i tillegg plasserer de og lokaliserer hverandre geografisk. Det vil si at en russer hører hjemme i Russland, mens en latvier i Latvia. Dessverre har ikke ting lenger så klare grenser som vi kanskje skulle trodd. Globalisering gjør sitt og de fleste samfunn blir utfordret med stadig nye grupper som for eksempel flyktninger, migranter, asylsøkere som ikke lenger kan knyttes hundre prosent til deres opprinnelige land eller geografisk område. I følge den banebrytende artikkelsamlingen til F.Barth ”Ethnic Groups and Boundaries” er han enig med Bateson og mange andre i at vi ikke må legge for stor vekt på særtrekkene ved en etnisk gruppe når vi skal analysere etnisitet fordi bare det er ikke nok til å skape etnisitet. Det må være samhandling mellom gruppene og vi må i stedet rette vår oppmerksomhet på etniske grenser. Det må være en sosial relevans for at etniske grenser skal opprettholdes og i samsvar med en slik tankegang kan vi si at etnisitet er et aspekt ved en relasjon og ikke særtrekk ved et individ eller en gruppe av individer.

Nasjonalisme er et forsøk på å få hele nasjonen til å fremstå som en familie. Hvis den er vellykket, skaper den trygghet, tilhørighet og grenser mot omverden. Nasjonalismen og nasjonalstaten skaper på den ene side vide abstrakte fellesskap bygd på et prinsipp om lik hensikt, men på den annen side setter de skarpe grenser i forhold til mennesker som ikke er medlemmer av nasjonen, altså minoriteter og utlendinger, og på denne måten skiller mellom ”oss” og ”dem” (T.H.Eriksen 1993).

En etnisk minoritet kan defineres som en gruppe som er politisk ikke-dominerende og som eksisterer som etnisk kategori. Denne avgrensingen er relativ for russere fordi de er en minoritet i Latvia, mens de i Russland er majoriteten. En vellykket integrasjon varierer fra nasjonalstat til nasjonalstat, og det er et politisk spørsmål hvor grensen mellom kravet om likhet og retten til å være forskjellig skal gå (T.H.Eriksen 1993). I nasjonalstat kan vi ofte se maktforhold mellom majoritets- og minoritetsgruppene. Majoriteten definerer de symbolske kapitalene som gjelder i samfunnet, og derfor føler mange minoritetsmedlemmer seg diskvalifisert på arbeidsmarkedet og i andre sammenhenger når majoriteten ikke verdsetter deres kvalifikasjoner (Grønhaug 1975).

Jeg vil se på hvor den Latviske nasjonalstaten trekker sine grenser for å definere krav om likhet ,og retten til å være forskjellige for den russiske minoritetsgruppen. Hvis individer klassifiseres ut fra en etnisk tilhørighet, oppfattes det emisk som en tilskrevet status, og gjennom dette skapes det muligheter og begrensninger for individenes handlinger. Hvordan statens klassifikasjon av sine innbyggere påvirker russeres selvoppfattning av sin identitet og tilhørighet, og hvordan det påvirker ”den vertikale splittelsen” i samfunnet mellom den politiske eliten og den russiskspråklige gruppen? Hvilke mekanismer bruker staten for å integrere eller ekskludere medlemmer av minoritetsgrupper og hvordan påvirker dette individenes valg av identitetskonstruksjoner?

Ingen diskusjon av nasjon, nasjonalterritorium og nasjonal identitet er fullkommen uten en diskusjon av fenomenet ”nasjonalisme”. I antropologi har nasjonalisme blitt studert som som fenomener av stor skala, det vil si for eksempel historiske, politiske eller kulturelle bevegelser. Nasjonsbyggingsprosesser fra lokale intellektuelle eliter på 1900-tallet, reaksjoner på globaliseringsprosess og modernitet osv. De fleste av denne type studier fokuserer på årsak og effekt prosessene, eller på forskjellige måter kultur blir esenssialisert og politisert. Som eksempler her kan jeg nevne Anderson 1996, Gellner 1983, Knudsen 1991, Eriksen 1993 og mange andre. En annen måte å studere nasjonalisme på er som småskalafenomener. Det som vi kan kalle for individuell nasjonalisme. Michel Billig skriver i sin bok ”Banal Nasjonalisme” at ”(...) the reproduction of a nation does not occur magically. Just as language will die for want of regular users, so a notion must be put to daily use” (Billig 1995). Her blir fokuset dratt fra storskalahendelser over til assosiasjoner enkelte individer konstruerer mellom seg selv og nasjonen. I følge Antony P.Cohen kan ikke nasjon eksistere uten å bli reproduisert gjennom individenes identifiseringer med den. Vi må rette fokuset til ”sense-making agensi”,

om individenes ideer om nasjonalmedlemskap og nasjonal selvbesvissthet (Cohen A.P. 1994). I følge påstanden til Bruner og Gorfain (1984:60) : ”there is dialogue between autobiography and history as each person is aligned with prevailing cultural tradition; or, to put it in other terms; the national self is constituted through national stories.”.

“A central element in the transition from Sovjet republic to independent statehood is the widespread perception that the independent Latvian Republic has been restored rather than simply created as a new state” (Opalski 1994). I Latvias historieskrivning etter frigjøringen I 1991, er Latvias første uavhengighetsperiode mellom første og andre verdenskrig offisielt definert som nasjonalstatens historie, mens de 50 årene under Sovjetunionen blir definert som en okkupasjonsperiode. Sovjetunionens symboler, som for eksempel monumenter av de kommunistiske lederne, ble fjernet rett etter uavhengighetsetableringen i 1991. Gater over hele landet fikk tilbake sine gamle navn som de hadde hatt i mellomkrigsperioden, og på det offisielle plan ble det russiske språket byttet ut med latvisk. De som hadde eiendommer i mellomkrigsperioden, fikk dem tilbake, og ”restaurering” av statsborgerskapet sto høyest på dagsorden. Naturalisering har vært veldig viktig for den uavhengige staten og dens historie. Alle de som kom og bosatte seg i Latvia etter 1940, samt deres etterkommere, ble definert som ”illegale imigranter” som representerte okkupasjonsmakten overfor den latviske staten og den latviske etnisitetsgruppen. Inkludering eller ekskludering av statsborgere skjedde på grunnlag av ”blodsband”. De som kunne bevise at de var etterkommere av personer som var bosatt i Latvia før den Sovjetiske okkupasjonen, ble klassifisert som statsborgere. I 2003 ble 77,07 % av alle Latvias innbyggere registrert som statsborgere, og 21,64 % som statsløse eller ikke – statsborgere (fakta fra Statistisk byrå år 2004). De fleste av den sistnevnte gruppen var etniske russere eller russiskspråklige slavere. Det å bli klassifisert som ikke-statsborger i Latvia innebærer utestengelse fra politiske rettigheter og aktiviteter, og i tillegg til at det kan begrense sosiale og økonomiske rettigheter.

Nasjonalstatens klassifikasjon av sine innbyggere - dikotomisering mellom latviere og russere.

Statsborgerloven deler Latvias innbyggere inn i tre kategorier. Hvordan virker disse kategoriene eller rammene og begrensningene inn på russeres identitetsforståelse og deres integrasjon i samfunnet?

Ifølge Comaroff finnes det i teorien ikke nasjonalisme i seg selv, men identitet og forskjeller. Vi lager ”differences that makes a difference” med andre mennesker. Det handler om å lage

ureduserbar annerledeshet, lage kontraster. I tillegg inneholder alltid forskjellsmarkering og identitetspolitikk en eller annen form for ekskludering.

Latviske politikere legger hindringer i veien for russeres politiske deltagelse med bakgrunn i frykten, som de deler med stor del av den latviske befolkningsgruppen, for russerenes politiske illojalitet til Latvia og lojalitet til Russland. Dermed blir den russiskspråklige gruppen ansett som en trussel som kan føre til at Latvia taper uavhengigheten hvis alle de som emigrerte til Latvia i sovjettiden, får stemmerett og dermed også mulighet til å påvirke politiske beslutninger som i verste fall bidrar til at Latvia igjen kommer til å tilhøre Russlands territorium.

Veldig mange av informantene snakker om en krise i etniske relasjoner mellom latviere og russiskspråklige på 90-tallet etter uavhengighetens opprettelse. På dette tidspunktet ble maktforholdet mellom latviere og russere endret. Latviere ble mer beviste på sin etniske opphav og kjente sterkere tilhørighet til sin etniske gruppe. Dette gjorde at det latviske gruppefellesskapet ble sterkere. De følte seg mye mer samlet som etnisk gruppe og skilte seg mye sterkere ut fra medlemmer av andre nasjonaliteter.

”Min svigermor hadde en veldig nær venninne som var latvisk. De ble uvenner etter uavhengigheten i Latvia. Hun ringte en dag og sa: ”Katja vi er ikke venninner lenger fordi du er russisk og jeg er latvisk, og vi må ha alt adskilt.” De hadde vært venninner siden de var små, og plutselig satte en telefon strek over venskapet over mange år. Etter denne hendelsen hatet vi alle laviere. Hun kom og ba om unnskyldning noen år senere, men det blir ikke det samme” (matematikklærer i Seda).

Ifølge mange av mine informanter ble den latviske nasjonalstaten bygd på latvieres premisser uten å ta hensyn til alle andre minoritetsgrupper. Andrej sa til meg i en av våre samtaler: ”Det eneste kravet som ble stilt til kandidatene for å få en høyere stilling i Latvia etter Sovjetunionens fall, var at de var statsborgere og ”latviere”, alt annet var underordnet”. Denne ”frykten for russere” førte til en del konsekvenser for den russiskspråklige gruppen i dagens samfunn. Statens politikk på begynnelsen av 1990-tallet ble styrt i en retning der nasjonalstaten skulle bygges på de ”primordiale” og språklige premissene til majoritetsbefolkningen. Dette ble gjort for å beskytte mot og å reversere den latviske demografiske nedgang og språklig assimilering med russere under okkupasjonstiden. Det ble

bestemt at retten til statsborgerskap bare skulle gis til de som er eller blir født latvisk, eller er etterkommere fra de som var statsborgere i Latvia i mellomkrigsperioden. Med dette ble det erklært at den latviske selvstendigheten i 1991 var en fortsettelse av den selvstendigheten landet opplevde på 20- og 30- tallet, og ikke en ny statsdannelse som inkluderer alle sovjetiske emigranter som kom til landet under sovjetokkupasjon. Denne beslutningen ble tatt med begrunnelse i at alle de latviske statsborgere som var nødt til å rømme til utlandet før og under den russiske okkupasjonen, nå kunne få sitt statsborgerskap tilbake. Samtidig som kommunistiske partifunksjonærer, sovjetiske militærfolk, personer som hadde aktivt medvirket i folkedeporasjoner på 40 – tallet, og sikkerhetstjenestemenn ikke automatisk skulle inkluderes som latviske statsborgere. Statsborgerskapsloven har skapt store diskusjoner i Latvia og utenfor landets grenser. Den russiske minoriteten har stått på sitt og krevd en ”nulløsning” for statsborgerskap. De mener at alle som var bosatt i Latvia i 4. mai 1991 har rett til å få automatisk statsborgerskap. Motargumentet er at dette ville sende signaler til omverden om at Latvia har godtatt russisk okkupasjon fra 1940, og akseptert den russifikasjonsplanen som sentrale styresmakter i sovjet prøvde å gjennomføre. Det å leve videre med den situasjonen som ble formet i 50 år under sovjetokkupasjonen, og ikke prøve å rette på ”historiske feil”, var ikke akseptabelt for den latviske befolkningsgruppen. En slik ”nulløsning” ville kanskje tilfredsstille den delen av befolkningen som kom til Latvia under kommunistenes styre, men det var mange latviske familiene som mistet sine eiendommer og følte seg urettferdig behandlet av sovjetiske myndighetene, og derfor krevde et oppgjør med det sovjetiske regimet. Som følge av dette bestemte Latvia seg for å bygge nasjonalstaten på de verdiene og premissene som gjaldt på 20 og 30 – tallet.

I 1992 ble hele befolkningen delt i tre kategorier: ”Latvias statsborgere”, ”ikke-statsborgere” og ”de statsløse”. Ifølge latvisk statsborgerskapslov har de som er født latvisk eller er etterkommere av de som var statsborgere i Latvia fra 1918 til 17. juni 1940, retten til statsborgerskap. Disse fikk fornyet sitt statsborgerskap automatisk, mens en tredjedel av befolkningen havnet på den andre siden, det som ble kalt for ”ikke-statsborgere” eller ”permanente borgere”. Flere hundre tusen mennesker som hadde kommet til Latvia og bosatt seg der permanent etter 1940 forble uten statsborgerskap. Disse fikk permanent bosetningstillatelse som de ikke trenger å fornye, sammen med latvisk pass som hadde lilla farge, i motsetning til statsborgere, som hadde mørkeblå farge på passet. Disse personene hadde en folkeregistrert adresse i Latvia per 1.juli 1992, og de hadde hatt Sovjetunionens statsborgerskap før unionens fall.

Den tredje kategorien var ”satsløse”. De kunne ikke vise til folkeregistrert adresse per 1 juli 1992 og dermed kunne de ikke få permanent oppholdstillatelse i Latvia. I stedet fikk de midlertidig opphold som måtte fornyes etter at den gamle gikk ut. Siden de har mistet sitt sovjetiske statsborgerskap, og ikke kunne få latvisk statsborgerskap på grunn av manglende folkeregistrert adresse per 1. juli 1992, har disse menneskene ikke statsborgerskap i noen av landene.

Loven sier også at man kan søke om latvisk statsborgerskap dersom man kan bevise at man behersker språket (gjennom naturalisasjon), eller at man utfører spesielle tjenester for landet. Lovverket sier at en person kan bli latvisk statsborger hvis alle punktene under oppfylles:

1. personen har registrert seg i folkeregister
2. har bodd i Latvia minst 5 år fra 4.mai 1990 (for personer som kom til landet etter 1 juli i 1992 blir fem års termin beregnet fra det øyeblikket de har fått en permanent oppholdstillatelse)
3. har gode latvike språkkunnskaper
4. han grunnleggende innsikt i Latvias lovverk
5. kan teksten til Latvias nasjonalsang og Latvias historie
6. kan vise til lovlige inntekter
7. har lovet sin trofasthet til Latvias Republikk
8. har gitt fra seg statsborgerskapet til andre land⁷

Dette skapte stor skuffelse blant den russiske delen av befolkningen fordi de føle seg utestengt og ekskludert. De følte at den nye statsborgerskapsloven beskyttet det latviske folks overlevelsesrett og suverenitet, men var ikke helt demokratisk for alle andre som hadde bosatt seg innenfor Latvias grenser. På grunn av synlige forskjeller når det gjald for eksempel pass, ble noen av mine informanter utsatt for ydmykende situasjoner i møte med byråkrater. Andrej kom med et eksempel hvordan han ble behandlet på en offentlig sted av en latvisk byråkrat :

”Jeg hadde tenk å dra til USA. Jeg ville ditt for å finne meg en jobb og etter hvert drive min egen business der. Jeg hadde allerede avtalt med noen bekjente at jeg kom, og trengte bare fikse visum før avreise. Da jeg kom til skranken og ga dem mitt ”ikke-statsborger” pass, fikk

⁷ Lov om statsborgerskap: med endringer som ble vedtatt i 27.oktober i 1998// Latvias Västnesis, 1998

jeg et sarkastisk blikk og en kommentar: ”Med dette passet kan du kun dra til Russland.””. Min informant fortalte at etter denne episoden bestemte han seg for å ikke naturalisere seg i protest mot den ydmykelsen han og mange andre måtte oppleve på grunn av at de ikke hadde latvisk pass.

Prosentvis var latviere den største andel av statsborgere i tiden rundt uavhengighetsopprettelsen i 1991. Cirka 2 / 3 deler russerne ble klassifisert som ikke-statsborgere. Dette gjorde at veldig mange av mine informanter oppfattet dette som et etnisk skille mellom latviere og russere. Det var en del russerne som fikk statsborgerskap fordi de kunne bevise at deres foreldre eller besteforeldre var statsborgere på 20 – 30 tallet i Latvia. Det var en del etniske latviere som hadde flyttet fra Latvia før landet ble uavhengig i 1918, og dermed ikke fikk fornyet sitt statsborgerskap for ettertiden. Dette var latviere som stort sett hadde dratt til Russland i begynnelsen av 1900-tallet for å kjøpe seg jord for å kunne drive sin egen gårdsbruk der.

”Jeg har en venn som fikk statsborgerskap automatisk fordi foreldrene hans kommer fra gamletroende som hadde bodd i Latgale før 1940. Han kan ikke mer enn tre ord på latvisk men er statsborger. Jeg spurte ham, ”har du fått annerledes mat, eller puster et annen luft etter at du fikk statsborgerskap?”, mens jeg ble klassifisert som illegal eller okkupant som må ”naturaliseres” først. Og dette etter at jeg har levd i Latvia hele mitt liv og har ingen andre steder å dra til.” (Andrej)

Dette eksemplet viser oss at grensene mellom de som befant seg innenfor statsborgerstatus ikke ble regnet etter rene etniske skiller. Dette var imidlertid ikke snakk om så mange tilfeller. Derfor forandret ikke oppfatningen blandt innbyggere seg om at staten satte et etnisk skille mellom disse to gruppene. Inndelingen av Latvias befolkningen i statsborgere, ikke-statsborgere og de statsløse, førte videre til en legitimitetsdiskusjon i samfunnet hvor ikke-statsborgere ble assosiert og beskyldt for å være ”illegale” og derfor ikke hadde stemmerett. Russere ble kalt for okkupanter eller illegale emigranter, og fikk skylden for de fleste problemene som eksisterte i Latvias samfunn. Med den nasjonale identiteten ble det dannet en latvisk nasjonalistisk diskurs i samfunnet, hvor de russiskspråklige ble framstilt som ”de andre”, fremmede og en stor fare for Latvias uavhengighet. Deres illegale status i landet gjorde at de ble regnet som illojale av den latviske regjeringen.

Splittelsen mellom statsborgere og ikke- statsborgere har blitt større etter at den ene gruppen har fått større privilegier i forhold til den andre. I nasjonalstaten kan vi ofte se maktforhold

mellom majoritets- og minoritetsgruppene. Majoriteten definerer den symbolske kapitalen som gjelder i samfunnet, og mange minoritetsmedlemmer føler seg derfor diskvalifisert på arbeidsmarkedet og i andre sammenhenger når majoriteten ikke verdsetter deres kvalifikasjoner (Grønhaug 1975). Mine russiske informanter som ikke er statsborgere føler seg veldig lite verdsatt og avgrenset fra resten av samfunnet. Som eksempel her vil jeg nevne 70 punkter i Latvias lovgivning som gir forskjellige rettigheter til statsborgere og ikke-statsborgere. For å nevne noen, vil jeg starte med opplevelsene til en russisk man fra Seda i forhold til utdeling av sertifikater på begynnelsen av 90-tallet. Her blir det veldig klart vist fram den sosiale urettferighet som mine informanter opplever i forhold til statsborgerskapsspørsmålet: ”De startet privatisering av sertifikater, ga 10...15 mer til statsborgere. Hvorfor det? Jeg også har jobbet her hardt i 20 år, men mine sertifikater gikk til en statsborger, som kanskje ikke har jobbet like lenge som meg. Jeg har jobbet i 20 år og betalt skatt til staten, er dette en riktig måte å behandle meg på bare fordi jeg er en russer?” (en russisk mann fra Seda).

Maria, en av mine hovedinformanter i Valka, delte sin historie om hvordan hun ble ”diskvalifisert” på grunn av sin ikke-statsborgerstatus i begynnelsen av 90-tallet, med meg. Hun husket i alle detaljer hvordan det skjedde og uttrykte sin bitterhet over det. Maria ble plassert inn i kategorien ”de andre ” som måtte fjernes og byttes ut med ”våre egne ” i hennes høye stilling i Valkas bystyret. Maria sa at språk, nasjonalitet og statsborgerstatus var de tre viktigste tingene som avgjorde hvem som kunne ha lederstillinger i Latvia etter uavhengigheten. Jeg så på henne at hun ble veldig opprørt når hun mistet den dagen hun mistet sin stilling. Jeg så at hun måtte kjempe innerst inne for å komme over den måten hun ble behandlet på av lokale politikere. Jeg så at skuffelsen og bitterhet sitter veldig dypt inn i henne fortsatt. Hun sa at delingen etter etnisk tilhørighet ikke burde ha skjedd, at vi alle var like, og at i hverdagen kan man ikke føle store kontraster mellom mennesker. Vanlige folk blant russere og latviere klarer å kommunisere sammen på et språk begge forstår, og hjelper hverandre akkurat som før. Skillet ble gjort på det politiske nivået, noe som førte til at over tid også enkelte individer forandret sine holdninger i forhold til medlemmene fra de to etniske gruppene. Hennes ønske i arbeidssituasjonen var å ikke skille mellom etnisk tilhørighet eller statsborgerskap. ”Man må se på menneskelige og profesjonelle egenskaper, den som har det beste profesjonelle utgangspunktet budre ha lederjobben, og alle andre jobber for øvrig” (Maria). Til sammenligning fikk Elza, en annen av mine hovedinformanter i Valka, beholde den høye stillingen sin på grunn av sin statsborgerskap. Hun var et aktivt medlem av det

kommunistiske partistyret i Valka, og etter uavhengighetsgjeninnføringen fikk hun tilbud om å ”skifte side” for å kunne fortsette i en annen høy stilling i byen. Det ble stilt krav om statsborgerstatus for å ha en lederstilling, og siden Elza var latvisk, var det viktigste kravet oppfylt.

Fra 1995 og frem til 2006 har andelen ikke-statsborgere endret seg fra 29 % til 18 %. I begynnelsen av år 2006 var det 418 440 personer (18,27 %) i Latvia som fortsatt ikke hadde statsborgerstatus i Latvia.

Den statlige identiteten blant russere i Latvia, - motsetning mellom tilskrevet- og selvoppfattat status.

De fleste av mine russiske informanter snakket med bitterhet og misfornøydheth om tilhørigheten til Latvia. De begrunnet det med sin ikke-statsborgerstatus og skolereformene som ble mye diskutert i media og i etniske minoritets- og majoritetsgrupper over hele landet. I sine utsagn om livet i Latvia brukte mine russiske informanter veldig mye deling mellom ”oss” som russiskspråklige eller russere, og ”de” om latviere. I forrige kapittel tok jeg utgangspunkt i statens klassifisering av sine innbyggere som ble begrunnet blant annet med usikkerheten rundt innbyggernes lojalitet til Latvia. Mange av mine russiske informanter ble derfor klassifisert som enten ikke-statsborgere eller de statsløse for at staten ikke skulle miste overvekten av lojale borgere. Implisitt i denne begunnelsen ligger det at alle som kom til Latvia etter 1940, var illojale. Det er ikke så enkelt å dele inn disse russiskspråklige etter deres lojalitet til stat. Det var en del som forble lojale Latvia også etter 1991. Gjennom samtaler med informanter som ikke la skjul på at de hadde mistet sin lojalitet etter at statsborgerskapsloven ble vedtatt, oppdaget jeg at når de snakket om landets popularitet i utlandet i forbindelse med idretts-, kulturell- og industrielle temaer, brukte de kun ”vi” begrepet. Slik uttrykte de sin solidaritet med statsborgere som indre gruppe og sin følelse av statlig tilhørighet og statlig identitet allikevel.

En annen situasjon de identifiserte seg mye mer med staten Latvia og deres statsborgere enn med Russland, var når de reiste til andre land, inkludert Russland. Utenfor Latvia blir deres tilhørighetsbånd aktivisert og de føler seg mye sterkere knyttet til landet og innbyggere. Ut fra informantenes utsagn kan jeg dele ut to begrepspar som blir brukt veldig ofte; det er ”oss”/”dem” og ”staten” / ”land”. Hvert av disse ordene får mer positiv eller negativ følelsesmessig betydning i deres fortellinger. Når de snakker om ”land” ble det referert til

omgivelsene, ”alt det som er rund oss”, sosiale nettverk (familie, slekninger og venner), naturen osv. De refererte til sosiale områder som ikke var så påvirket av det politiske liv, for eksempel Latvias kulturbegivenheter eller idrett. Stolthet over at de bor i Latvia blir konstruert med å nekte likheten med russere i Russland. De legger vekt på det at de oppfatter seg og blir oppfattet av andre som ikke-russerne når de befinner seg utenfor Latvia. De fleste av mine informanter begrunner sin tilhørighet til Latvia ved å vise i sine utsagn at de er forskjellige fra russerne i Russland og at de ikke kunne tenke seg å flytte dit for godt. Som de viktigste forskjellene blir det nevnt kulturelle forskjeller (at de oppfører seg annerledes fra russere utenfor Latvia) og det russiske språket som har blitt påvirket av latviske grammatiske regler og uttalelse. På grunn av dette oppfatter mine informanter seg som en marginal og fremmedgjort gruppe som blir diskriminert av politikere i Latvia ved å nekte dem full rett til å delta i det politiske samfunnsliv. Ekskluderte som må leve med annerledes pass enn alle andre innbyggere, innskrenking av økonomiske og sosiale rettigheter osv. Mine informanter viser til deres fremmedgjøring (”othering”) både i Latvia og i Russland. Noen utdrag fra mine feltnotater:

- (...) når jeg drar og besøker foreldrene mine i Russland,(...) føler jeg at jeg er annerledes enn alle de russerne som bor der. Og jeg er forskjellig fra latviere som bor her. ..
- Jeg er født og foreldrene mine også er født her i Latvia. I familien snakker vi alltid russisk. Da vi dro til Stavrapol i sovjettiden, vi ble med en gang fortalt at vi snakker med aksent, at oppførselen vår er annerledes... allerede på den tiden. Man føler seg verken russisk eller latvisk.
- De i Sankt Petersburg sier: ” du er ikke en av oss. Du snakker annerledes.(....) Her har du mitt svar på spørsmål om russerenes tilhørighet og statlig identitet. Vi hører ikke hjemme hverken her eller der”

Fysisk avstand fra Latvia forsterker tilhørighetsfølelse til staten samtidig som den minsker russeres annerledesgjøring fra majoritetsgruppen på grunn av deres ikke-statsborgerstatus. Her ser man hvordan det aktiviseres forskjellige identiteter i forhold til forskjellige situasjoner og omstendigheter mine informanter befinner seg i.

”I utlandet blir vi (Latvias russere) oppfattet som latviere, men når vi er her, blir vi delt på bakgrunn av språk og statsborgerskap inn i to grupper, latviere og russere.” I de fleste tilfellene med ordet ”utlandet” blir det referert til Russland eller en annen tidligere sovjetrepublikk. I Sovjettiden ble de Baltiske statene oppfattet som ”et utland” med høy

levestandard. Det var mange russiske regjeringmenn som kom til Estland, Latvia og Litauen for å slappe av og nyte de mange privilegiene som ble spesielt laget for dem her. Under den kalde krigen, når jernteppe skilte vest fra øst, ble disse tre statene oppfattet som de sovjetrepublikkene med mest vestlig tilnærming. Når en latvier snakket russisk til en person i Russland, klarte denne personen veldig ofte, basert på aksenten til den som snakket, å gjette seg frem at vedkommende var fra de Baltiske statene. Det at Latvias popularitet er betraktelig mindre i nå for tiden beskrives av mine russiske informanter med slike utsagn:

”I Sovjettiden ble de som kom fra Latvia betraktet som elitære (...), men nå vet mange folk i utlandet ikke hvor Latvia er engang. De vet veldig ofte ingen ting om oss. Når man viser og forklarer det på kartet, forstår de at det ikke er ”dårlig” land⁸. De oppfatter det mer positivt enn negativt at vi er fra Latvia.”

”Vi var i Egypt en gang. Når vi ble spurt om hvor vi var fra, svarte vi Latvia. For å ikke såre oss spurte lokale egyptere om det er en veldig fin by. De viste virkelig ikke, og vi orket ikke å forklare. Det er veldig synd at ingen vet om vårt land, de blir dårlig undervist i skolen. Til og med i Polen eller veldig langt inn i Russland, bak Uralfjellene, kan vi forteller at vi er fra Latvia, men ingen skjønner hvor det er.”

De fleste sier at stolthet over å tilhøre Latvia oppstår ”på grunn av noe”. Informantene bruker ofte ordet ”våre” for å nærme seg disse bragder eller disse samfunnsgruppene. For eksempel bruker de slike utsagn som ”vårt fotball- og is-hockey lag”, ”våre musikere”, ”våre kunstnere” osv. Det historisk- politiske synet på Latvia påvirker graden av tilhørighetsfølelsen hos mine informanter. Det var mye vanligere med bragder i Sovjettiden og det gjorde at veldig mange av informantene hadde hatt større stolthet over sitt land (Latvia) i fortiden enn nå. Men det er fortsatt mange som har den stolthetsfølelsen per i dag også. Den forsterkes når det er viktige idrettskonkurranser der det latviske laget leverer bra resultater.

”Jeg var veldig stolt over mitt land (Latvia) før. Da produserte vi våre fotokamera, telefoner, tog og andre ting som var godt kjent over hele Sovjetunionen. Nå er det en helt annen situasjon.(..) jeg kan komme med mange eksempler at vår regjering har egen politikk, en som ikke er tilpasset russeres behov. Men det er overdrevent å si at jeg ikke er stolt over landet mitt. Tross alt har vi beholdt våre matematikere, fysikere, våre kjemikere. Mange seteder i verden det er nettopp dette som gjøre at de vet hvor Latvia er.”

⁸ “Dårlig land” her refererer til noen land der det foregår krig.

Det er stoltheten over Latvia som har blitt historisk dannet og innskrevet både i latvieres og russeres identiteter, som gjør at de gjerne vil bli erkjent som latviere eller latviske russere utenfor Latvia. Det gir dem en status som følger dem fra Sovettiden. Denne stoltheten er det som gjør disse to etniske gruppene like. Felles sovjetfortid som har brakt dem nærmere hverandre kulturelt, og som gjør at russere føler stor tilknytning til dette landet. Den følte tilhørigheten til Latvia er veldig sterk blant veldig mange av mine russiske informanter.

Et felles faktor for at deres lojalitet til staten er høyere, og at de følte seg bedre integrert i landet, er gode latviske språkkunnskaper. Jo bedre man hadde integrert seg i samfunnet, jo bedre kunne man latvisk, og det gjorde at de hadde et mye bedre forhold til staten, det latviske språket og skolereformen.

Misnøye og lojalitetsfølelser til staten varierer mye mer enn vi kunne tro ut i fra statens klassifikasjoner av sine borgere. Det er en del informanter som har mer negative enn positive følelser når det gjelder lojalitet og tilhørighet til staten. På grunn av sin ikke-statsborgerstatus og dårlige erfaringer med forskjellige byråkratisk praksiser for å få en permanent oppholdstillatelse og ikke minst statens forskjellige behandling av sine innbyggere, gjør at noen fullstendig mister tilhørighetsfølelsen til staten, mens for andre er den fortsatt der, bare overskygget av alle tidligere nevnte hendelser. Denne statusen gjør at mange medlemmer av den russiskspråklige minoritetsgruppen føler seg som en egenartet gruppe, separert fra majoriteten, og med begrensede rettigheter og muligheter.

Flere av svarene jeg fikk av informantene mine viste en slags separasjon fra staten. De hadde godtatt, og vedlikeholde, en "underordnet" posisjon.

"Jeg tror jeg var mer stolt i Sovjettiden. Jeg kom hit for å studere. Klarte opptaksprøver og kom inn på universitetet. Senere måtte jeg gå gjennom mange ubehaglige prosedyrer for å få statsborgerstatus i Latvia. Det var virkelig en ekkel opplevelse."

"Dette er gjensidig, staten viser ingen god holdning overfor oss, og vi føler ingenting for staten."

I sine utsagn bruker informantene ord som "vi" for å snakke om alle de russiskspråklige som sorterer under gruppen ikke-statsborgere og de som opplever statens likegyldighet i forhold til deres rettigheter og behov. Dette er da i motsetning til "de" - regjeringen og statstjenesteverket. Her blir det tydeliggjort en dikotomiseringsprosess hvor "vi" gruppen er

underordnet ”de” gruppen, og hvor det blir ikke vist noen interesse fra ”de” gruppen om å tilfredastille ”vi ” gruppens behov, tvert i mot blir de behandlet respektløst.

Det som provoserer mine informanter mest er at i tillegg til likegyldighet fra statens side blir det stilt en rekke krav om språkkunnskap og naturaliseringsprosess. I virkeligheten forventer mine informanter en motsatt reaksjon fra staten. Som skattebetalere forventer de at staten gir dem forskjellige tjenester i tillegg til gratis statsborgerstatus og alle rettigheter som det medbringer. Her kommer vi til to motstridende meninger og forventninger fra disse to etniske gruppene, hvor den ene mener at russerne må gå gjennom naturaliseringsprosessen for å lære språket og den latviske kulturen, mens russerne mener at det er deres rett til å få statsborgerskap uten å fullføre naturaliseringen. De forsvarer hvert sitt synspunkt med eksempler fra andre land som er basert på erfaringer av beskjente personer fra deres nettverkskretser. Dette brukes for å komme med et slags ”fakta” (bekjentes eller andres erfaringer) som er vanskelig å bestride, samt lar dem kritisere den dominerende diskursen i samfunnet og framstille sine egne synspunkter som de mest riktige.

” Jeg personlig skammer meg over at jeg liksom er en imigrant. Nå er det kommet tider der jeg må kjøpe statsborgerskap for pengene. Jeg kunne ta naturaliseringseksamenen, men jeg gjør ikke det fordi jeg har en mor som bor i Russland og jeg må dra veldig ofte for å besøke henne. Hvorfor er det slik at i andre land når det kommer en imigrant, så får den personen pengestøttet i en halv måned og går på skole for å lære seg språket? Send meg for eksempel til Valka for en måned, og jeg skal snakke latvisk uten aksant. Det er det at de krever alt mulig rart av meg, men hva gjør de for sånne som meg? Se på Israel for eksempel, de får støtte i et halvt år og sitter og lærer seg israelsk språk. De blir behandlet med respekt og verdsatt. Det er ingen som setter pris på meg her. De trenger meg ikke her.”

” De vil at vi skal være patrioter bare på en entusiastisk grunnlag. For å si det ærlig, er eg en patriot av Latvia. Men når det er ice-hockey kamp mellom Latvia og Russland ønsker jeg at Russland skal vinne. Jeg kan ikke overse at mine røtter er i Russland. Jeg bor her, her har jeg min mann, mine barn, men...”

-

Naturaliseringsprosess - statens mekanisme å inkludere "de statsløse" og "ikke-satsborgere". Et overgangsrituale for å bli statsborger og for å dyrke lojalitet til landet ?

For å kunne skape en sammhandling om etniske relasjoner og en vellykket integreringsprosess, må begge involverte parter være villig til å oppnå enighet om hvordan det kan gjøres på en best mulig måte. Her er også statens rolle veldig viktig for å definere hvilke prosesser som skal brukes for å stimulere integrasjon og unngå assimilasjon (det vil si at minoritetsgruppen forsvinner helt, - asimileres med majoriteten) eller segregering (at to grupper holdes fysisk atskilt fra hverandre) som også er nevnt som mulige resultater av kontakt mellom minoritet og majoritet. I følge T.H.Eriksen (1993): ” med integrasjon menes deltagelse i samfunnets felles institusjoner, kombinert med opprettholdelse av gruppeidentitet og kulturelt særpreg.”

Etter at lov om statsborgerskap kom på plass og en stor del av de russiskspråklige imigrantene fra Sovjetunionen ble definert som ikke-statsborgere, kom politiske partier med forslag om hvordan disse ”utestengte” innbyggere kunne få statsborgerskap gjennom en naturaliseringsprosess. Ordet kommer fra det latinske ordet ”naturalis” og betyr naturligjøsring. Sånn som jeg forstår dette skulle den russiske delen av befolkningen naturligjøs for en latvisk identitet. I begynnelsen var det snakk om at de måtte vise gode latviske språkkunskaper, de måtte ha levd i Latvia i minst 16 år, og måtte gi opp sine statsborgerskap til andre land hvis de hadde det. Latviske ekstremistiske nasjonalpartier, som for eksempel ”Tēvzemei un brīvībai” (TB) og ”Latvijas Nacionālās neatkarības kustība” (LNNK), mener at disse kravene ikke holder, og at det må settes enda strengere krav til imigranter for at de skal få statsborgerskap.⁹ Etter lange diskusjoner ble det vedtatt en lov om langsom og streng naturaliseringsprosess som skulle gi mulighet til alle de som oppfylte kravene til naturalisering skissert over, og som ønsket seg det latviske statsborgerskapet. Naturaliseringsprosessen skulle garantere mye bedre latviske språkkunskaper blandt de russiskspråklige, og skulle føre til en mer homogen forståelse av Latvias kultur, historie og demografiske situasjon. Denne prosessen skulle sikre en lojalitetsøkning til Latvia og brukes som et verktøy av staten for å inskribere den latviske identiteten i russerne.

⁹ Erik K. Stern and Dan Hansen, Crises Management in Transitional Society: The Latvian Experience, 1998.

Fra 1. februar i 1995 ble denne prosessen satt i gang gjennom innsamling av frivillige søknader fra personer over hele landet som ønsket å naturalisere seg.¹⁰ Etter at personen har levert sin søknad med personlige opplysninger til naturaliseringskontoret, blir deres troverdighet blir sjekket nøye, og de får en innkallelse til språkeksamen og eksamen om Latvias historie.

Den generelle situasjonen i landet når det gjelder naturaliseringsprosessen ser slik ut: siden naturaliseringsprosessen startet i Latvia i 1995, er 111 953 personer innvilget stasborgerstatus. De fleste av disse var ikke-statsborgere, statsløse og noen var utlendinger. Det stilles følgende krav til søkere:

- 1) må være eldre enn 15 år (barn under 15 år kan naturalisere seg sammen med en av sine foreldre)
- 2) må ha bodd fast i Latvia siste 5 år og må være registrert i folkeregisteret.
- 3) Må kunne latvisk (på eksamen sjekker de om kandidaten kan skrive, lese og kommunisere om forskjellige tema (kultur, familie, væremelding osv.) på latvisk)
- 4) Må kunne Latvias grunnlov, teksten til nasjonalsangen og Latvias historie (skriftlig og muntlig eksamen)
- 5) Må ha fast inntekt
- 6) Må betale statlig avgift som vanligvis er 20 lats,(ca 260 NOK), mens for pasjonister, skoleelever, studenter, familier med 3 eller flere små barn - kun 3 lats. (ca 39 NOK)

Statistikken så langt viser at det er 69 288 personer (av dem 9 149 barn) som har fått statsborgerstatus gjennom naturaliseringprosessen. Det betyr at av totaltallet for innvilgede statsborgerskap i Latvia siden 1995, står statsborgerskap innvilget gjennom naturaliseringsprosessen for den største delen (ca 62 %). De fleste av de som har søkt om latvisk statsborger på denne måten, er russere som utgjør 67,3 % av totalantallet. Etter de kommer hviterussere med 10,4 % og ukrainere med 8,5 %.

Hvorfor ville de naturalisere seg: stasborgerstatus er avgjørende for at personen kan fortsette i sitt arbeid (i politiet, tollkontroll, ansatt i fengsel eller lastebilsjåfør for utenlandske reiser). Disse kravene kom etter at de hadde begynt i arbeid, og derfor var mange i ferd med å miste sine opprinnelige jobber. I tillegg oppgir mange at de ønsker å sikre barnas

¹⁰ <http://www.np.gov.lv/par/vesture.htm>

fremtid gjennom sin egen naturaliseringsprosess (se punkt 1 over som gir barn av foreldre som naturaliserer seg statsborgerskap).

Ingen av mine informanter som hadde gått gjennom denne naturaliseringsprosessen kunne i etterkant bekrefte at de hadde følt nærmere tilknytning til den latviaske etnisitesgruppen, deres kultur, mentalitet, eller blitt mer lojale til Latvia. De nevnte flere grunner til at de ikke ville naturalisere seg i utgangspunktet. De klagde over psykologiske ydmykelser de ble utsatt for på grunn av inndelingen i statsborgere og ikke-statsborgere, spesielt når det gjaldt den offentlige sfæren. Veldig høye krav til språkkunnskaper, militærtjenesten, visum mellom Latvia og Russland og høy pris som skulle betales til staten, er bare noen av de viktigste grunnene mine informantene nevnte i mot naturaliseringsprosessen.

Andrej fortalte meg om sin skuffelse med stor bittetthet:

”Jeg ventet veldig lenge med å naturaliserte meg. Det var fordi jeg følte meg sviktet og lurt av den latviske staten. Hvorfor må jeg bevise min lojalitet? Jeg blir ikke mer lojal av det at jeg må søke om statsborgerskap, tvert imot.”

” De stiller veldig høye krav til språkstesten. Jeg klarte den ikke første gangen. Ikke på grunn av at jeg ikke kunne språket, men fordi jeg ikke hadde svart på spørsmålene sånn som de (latviske sensorer) forventet av meg. Det var noen spørsmål om hvor mange barn har du, og jeg ga et ærlig svar om at jeg har ingen barn. Det ble tolket som om jeg ikke behersker tall på latvisk og prøvde å unngå å svare på spørsmålet.” (lærer fra videregående skole i Seda).

” på muntlig eksamen fikk jeg et spørsmål om å snakke om mine opplevelser og tanker rundt den siste teaterforestillingen jeg har sett. Jeg satt der og var stum som en stokk ...Teater? Vet de hvor mye jeg tjener i måneden og hvor mye jeg må betale for denne naturaliseringseksamen? Man har ikke så mye til overs hvis de tror det. Jeg følte at jeg ble fornærmet og urettferdig behandlet...” (Maria).

”... de spør jo så vanskelig spørsmål at ikke latviere klarer å svare på dem engang...Jeg spurte samme spørsmål til en av mine latviske arbeidskollegaer, hun bare løftet på skuldrene og gikk videre...Er det et bevis på at jeg ikke kan være statsborger hvis jeg har glemt et navn på et eller annet Gud som latviere ba til for 700 – 800 år tilbake?....”

Jeg deltok på et latvisk språkkurs for russere for å observere deres holdning til innholdet de lærer og om de føler at dette hjelper dem til å integrere seg i samfunnet.

De fleste var mellom 30 og 50 år, og som hovedgrunn for at de ønsket å naturalisere seg ble det nevnt bekymringer om å miste jobb. I deres begrunnelser dominerte den instrumentale forklaringen, det vil si for å forbedre sine sjanser på arbeidsmarkedet, muligheter til å studere i utlandet, fortsette i den jobben man hadde per i dag, eller for få et latvisk pass. Det var ingen som nevnte at de valgte å gå gjennom denne prosessen for å kunne mer om latvisk kultur eller for å føle større felleskap med latviere. De var meget oppgitt over at de ble tvunget til å gjøre dette. Det var en som sa at med en gang han forlot klasseromet, glemte han alt han hadde lært, siden det ikke er noen latviere som vil snakke latvisk med ham. Alle latviere går over til russisk bare man starter en samtale. Dette fører til en manglende motivasjon for russere til å lære seg språket siden de klarer seg umerket med russisk i alle uformelle situasjoner.

Hvis vi ser på folkeavstemningen om uavhengighet den tredje mars 1990, viser det seg at 73,6% av hele Latvias befolkningen stemte "for". Det vil si at en del (minst 1/4) russere og andre sovjetborgere også stemte "for" i håp om å få en uavhengig stat som raskere skulle oppnå en stabil markedsøkonomi og dermed også høyere levestandard. Som Andrej sa til meg: "Jeg var på den tiden i Finland, og når jeg skulle avgi min stemme "for" eller "mot", så sa jeg "for" fordi jeg håpet på at det skal gi oss større sjanser til å bygge opp landet vårt økonomiske og oppnå en like høy levestandard som jeg hadde sett i Tyskland og i Finland." Han var den eneste av mine russiske informanter som sa til meg at han stemte for, alle andre hadde stemt mot eller ikke stemt i det hele tatt. Som en russisk lærer sa til meg angående folkeavstemningen: "Det er latvieres land og de kan bestemme om de vil være uavhengig eller ikke, jeg avventet valget uten å gi min stemme hverken for eller mot.". Selv om hun hadde tatt en nøytral posisjon i avstemningen, håpet hun på at det ikke skulle bli store forandringer i forhold til språket og statsborgerskap. Ingen av mine informanter hadde forventet at det skal komme så strenge regler og lovverk angående språkbruk og statsborgerskap. "Hvis jeg hadde visst på den tiden at det kommer til å skje slike forandringer som i dag, hadde jeg reist til Russland for lenge siden," sa min russiske informant i Seda. Hun fortsatte med: "Mange som jeg kjente har reist. De dro fordi her var de "ingenting", men når de kom til Russland ble de kalt for latviere, fordi språket, kulturen og arbeidsstil var veldig forskjellige fra dem som bodde i samme landsbygda altså "ekte russere". De begynte å dyrke grønnsaker sånn som de var vant til å gjøre her, når de skulle på butikk så gikk de ikke i tøfler sånn som de andre i Russland, men tok på seg ordentlig sko. Det russiske språket deres hadde også blitt annerledes fra den de snakket på landsbygda. Her var de "ingenting" og der blir de kalt for "latviere". Vi hører ikke til noen sted lenger, derfor har jeg valgt å forbli her."

Når jeg sammenligner forhåpninger mine russiske og mine latviske informanter hadde til uavhengighet, så ser jeg at latviere satt som første og viktigste sak en egen, uavhengig og demokratisk stat som skulle sikre deres personlige frihet, noe som var strengt forbudt under sovjettiden. "Kaut vai pastalas, bet briva Latvija !" (selv om i fotposer, men i fritt Latvia) var en veldig vanlig frase som ble brukt av latviere for å uttrykke deres forventinger og mål med uavhengigheten i 1991. De russiske informantene nevnte som oftest overgang til markedsøkonomi som skulle øke den gjennomsnittlige levestandarden som sin høyeste forventning. Her er det viktig å merke at de så denne utviklingen i tett samarbeid med Russland og i litt mindre grad med EU-landene.

I følge T.H.Eriksen er det vanlig å skille mellom tre hovedstrategier som blir tatt i bruk av stater overfor minoriteter; segregering, assimilasjon og integrasjon, om man ser bort fra fysisk utryddelse. (Eriksen 1993) Det som mange av mine informanter sa til meg var at staten gjennom sin språklov presser dem til en assimilasjon. Det vil si at de gjør alt for at den russiske minoritetsgruppen skal bli borte eller smelte sammen med majoriteten.

Individenes identitetskonstruksjoner gjennom fortellinger av sine livshistorier i forhold til to froskjellige historiske kontekster.

I følge S.Howell brukes historie for å legitimere ideologi i moderne samfunn.(1992.) Det ser vi klarere når man sammenligner tolkninger av Latvias historie fra Sovjettiden og det som blir skrevet i historiebøker etter uavhengigheten. Historiske skrivinger er nemlig ikke et produkt av fortiden, men skapes av nåtidens ønsker og behov (Levi – Strauss 1966)

I følge Appadurai etablert nasjonalstat seg på individenes erkjennelse. Det vil si at individet må oppfatte statens territorium som eget territorium, statens historie som egen historie og gjennom dette skapes det "vi" følelsen blant innbyggerne. Man må gjenskjenne sin biografi i fortellinger om statens historie. Hvis individet ikke opplever sammenfall, får staten legitimitetsproblem. Det er noen oppfatninger til russere og latviere som er diametralt motsatte når det gjelder statsborgerskapsloven, språkloven og den offisielle versjonen av historie.

Nasjonalstaten sliter med å legitimere seg for den russiske delen av innbyggere fordi statens offisielle versjon av historienfortellinger strider mot de oppfatningene russere har om det. Jeg vil se på hvordan denne kontekstskifte påvirker identitetskonstruksjoner til min informanter gjennom deres livsfortellinger.

Mintz, Sidney W. sier i sin bok "The Anthropological Interview and the Life History" side 23: "...life history studies must grapple with the problem of typicality or representativeness. One may expect a life history to reveal to the reader what is typical in that culture, but not how representative that life is within it." (Mintz) Jeg har hørt mange livshistorier til mine informanter og det gir meg et grunnlag for å trekke det som er felles og det som er forskjellig for mange av dem. Det å kunne analysere en livshistorie ut ifra flere aspekter er veldig viktig. Det første er det personlige eller individuelle, det som karakteriserer akkurat denne personen, hvem han eller hun er. For å beskrive det neste aspektet vil jeg bruke begrepene til Mandelbaum (Mintz : 2) "cultural and social dimensions" : " The cultural dimension provides a scenario or chart, with the attendant understandings and behaviours, for the individual life ; while the social dimension comprises the real – life interactions in which individuals make choices, and even shift cultural definitions. " Mintz sier videre i sin bok : " Differences among individuals are revealed not only by differences in the decisions made, but also by differential perceptions of alternatives." (S. 25) Med andre ord man skal ikke generalisere for mye ut av en livshistorie, fordi det er store variasjoner fra individ til individ i de valgene man tar og vurderingene man gjør for sin livssituasjon. Men noen felles trekk som beskriver de kulturelle, sosiale og politiske prosesser og som påvirker personens selvoppfatning kan vi trekke ut. En livshistorie kan vi analysere på makro- og mikronivåer. I motsetning til latviere erkjente de fleste av mine russiske informanter Sovjetperioden som deres personlig historie, en period i deres liv som har betydd så mye og som de prøver å rekonstruere i sine narrativer for å tilpasse den til nye omstendigheter de befinner seg i. På denne måten prøver de å rydde opp i sine personlige opplevelser av kaos, usikkerhet, utrygghet og søk etter deres identitet. Mange ting som hadde direkte innvirkning på informantenes liv ble definert annerledes etter at Latvia fikk tilbake sin uavhengighet. Som et eksempel vil jeg nevne den offisielle versjonen av landets historie. Med uavhengigheten i 1991 ble det satt i gang rekonstruering av Latvias historie fra mellomkrigsperioden (1918 – 1940). Det ble erklært at Latvia var okkupert av russere i 1940 og dermed alle de 50 årene fra etterkrigsperioden skulle regnes ble regnet som okkupasjonstid for Latvias innbyggere. Det førte til at alle som kom til landet og bosatt seg her på denne tiden ble definert som illegale immigranter eller okkupanter.

Marianne Gullestad (1996) påpeker at folks fortellinger henger nøye sammen med de livene de lever, med de historiske og sosiale omstendigheter dette måtte innbefatte. Livshistoriene både skaper og skapes av sosialt liv, skriver hun, og ifølge et slikt syn er livshistorier en del av selve livet. Ved hjelp av informantenes fortellinger fikk jeg ta del i Latvias historie slik den

fremsto i deres personlige liv. Livshistorier til mine informanter er en bekreftelse på store og små hendelser som har påvirket deres valg og selvoppfatning. For å kunne si noe mer om personens selvopplevelse i de forskjellige kontekster, velger jeg å fokusere meg om hva informanten legger vekt på gjennom sin livsfortelling. Informantens opplevelse av sin identitet i en kontekst der det skifter fra sovjetiskregime til en uavhengig nasjonalstat ble uttrykt på to måter. Den ene var å idialisere den sovjetiske perioden med å legge vekt på det gode som skjedde i livet deres, og beskrive dagenssituasjon kun ut av negative og vonde hendelser. Dette var en strategi som ble brukt av informantene for å understreke at deres selvoppfatning av identitet og tilhørighet strider mot framstilling av ”den sanne” historien til Latvia. En annen strategi var å godta den offisielle versjonen til nasjonalstaten og framstille det enkelte individet som ”offer” for to forskjellige makt apparater. Gjennom sine livshistorier prøvde mine informanter å rekonstruere sin sovjetiske fortid og identitet for å tilpasse den til dagens kontekst. For meg fremstår det som en kamp om rettferdiggjørelse for deres tilhørighet til dagens Latvia. De identifiserer seg med en ”offer” rolle, først av det sosialistiske makt apparatet og senere av den nasjonalstaten. Her kommer Sonjas livshistorie sånn som hun fremstilte det for meg:

”Moi adress ne dom i ne ulitsja, moi adress Sovetskij Sojuz ” / ”Adressen min har ingen hus eller gate, adressen min er Sovjetunionen.(min oversettelse) Jeg delte ikke i at det var Latvia og det var Russland.Før var alt et land for meg. Nye forståelse for grenser kom i ettertiden og det brakte også problemene fro oss”.

”Det var mange russere fra store og små steder fra hele Russland som fikk tilbud eller ble rett og slett sendt hit til den Baltiske regionen.Min mor ble sendt til Estland i 1946. Vi flyttet helt fra Tsjaosetia fordi landet trengte flere arbeidere for å bygg seg opp etter krigen.Alt var jo ødelagt og skulle bygges på nytt. Mor fikk beskjed om å flytte til Estland og det var ingen rom for diskusjoner på den tiden.Ingen spurte oss om vi hadde lyst å flytte.Jeg var veldig skeptisk og spurte mor:

”Hvilket språk snakker folk der?”

”russisk, ” svarte mora.

”Hvilken penger har dem der?”

”Samme rubler som vi har, ”

”Men da blir det ikke så stor forskjell om vi bor her eller der?”

”Nei, ” svarte mora.

Vi hadde det veldig vanskelig i begynnelsen. Vi flyttet fra sted til sted og bodde på trange komunaleleiligheter.Min mor giftet seg med en ester etter en stund. Jeg gikk på russisk skole

der, men etter 8 år flyttet vi til Latvia fordi i denne perioden hadde jeg fått meg 2 mindre halvsøstre og vi trengte et større sted å bo. Vi hadde større muligheter her i Latvia, - vi fikk et 2 romsleilighet for at stefaren min takket ja til jobben i torvfabrikken i Seda. Endelig følte vi at vi hadde kommet "hjem". På den tiden latviere hadde ingenting i mot at vi kom og bygde opp landet deres, men i dag blir vi behandlet som slaver eller verdiløse tilstander."

Videre informanten min går over til et monolog der hun uttrykker sin skuffelse over dagens situasjonen for russere her i landet. Sonja i likhet med andre mine russiske informanter understreker at de eller deres familiemedlemmer ble sendt til den Baltiske regionen av russiske myndigheter. De framstiller seg som systemets "ofre" fordi de måtte underkaste seg det sentrale maktapparatet som sendte dem hit. Hun understreker også at det ikke fantes store forskjeller mellom de forskjellige sovjetrepublikkene.

Jeg må presisere at det er forskjeller og variasjoner på vektleggingen av ulemper og fordeler ved imigrasjons faktum i livshistoriene til mine informanter. Disse grensene er ikke veldig klare og fastslåtte, men det som jeg kan trekke ut som felles i eksemplene mine informanter ga meg, - er en tendens at russere prøver å rettferdiggjøre sin ankomst til landet med at det var behov for dyktige folk her, mens latviere mener at imigrantene kom hit for å utnytte de godene Latvia hadde å tilby.

Videre forteller Sonja om sitt arbeids liv her i Latvia:

"rett etter at vi kom til Seda begynte jeg å jobbe som vaskehjelp på sykehus i Strenci (naboby som er bare noen få km unna Seda). Jeg gjorde alle mulige jobber fra å vaske gulv til å hjelpe på kjøkkenet og til slutt fikk jeg jobb som sykepeier. Hele mitt liv har jeg snakket russisk med mine medmennesker og det aldri har vært noe problem, men etter 1991 fikk vi streng beskjed om at alle skulle snakke latvisk til latviske pasienter. Jeg var veldig villig til å lære meg språket. En gang, husker jeg, en latvisk man sa til meg at han trenger "pīle". Jeg viste ikke hva det var. Jeg løp i gangen og gjenntok ordet for meg mange ganger for å spørre en av mine latviske kollegaer hva det betyr. Til jeg traff henne hadde jeg glemt ordet igjen. Hun sa at hvis jeg ville beholde jobben, burde jeg lære meg latvisk så fort som mulig. Det gjorde litt vondt men en lege som hadde hørt vårt samtale tok tak i henne og sa: "du sier ikke sånt til Sonja, du må hjelpe henne med å lære språket hun ikke kan." Jeg har jeg levd hele mitt liv som en latvier. Gjørt samme jobben, spist samme mat, betalt skatt til staten, deltatt i samme kulturelle hendelser, alt er likt. Det eneste forskjell er at jeg har et annet morsmål."

Sonjas livsfortelling går inn i dagens diskusjon om språkbruk i Latvia. Hun engasjerer seg for å overbevise meg om hennes "offer" status også på dette området. Hennes oppfatning av

felles identitet med latviere er basert på aspekter ved sosialt liv og språklige forskjeller mellom disse to gruppene spiller en veldig liten rolle.

Gjennom fremstilling av de viktigste vende punktene av Sonjas liv har vi fått en rikelig materiell som vi kan lese på flere plan. Vi får bedre innblikk i henne som en individ, og har også mulighet til å delta i de politiske hendelsene som har skjedd gjennom hennes livsløp. Først beskriver hun den store folke migrasjon innenfor sovjet, sammenblanding av medlemmer fra forskjellige etniske grupper, og endringer i språkligstatus i Latvia etter Sovjetunionens fall. Jeg analyserer disse tingene hun velger å legge vekt på i sin livshistorie som en teknikk eller mekanisme for å tilpasse sitt livsløp og identitet til dagens politiske situasjon i Latvia. Til slutt spurte jeg henne: ”Sonja, hvem er du egentlig? Du har en tsjaosetisk nasjonalitet som står oppgitt i passet ditt, du har hatt en estisk stefar og tsjaosetisk mor, bodd 8 år i Estland, du regner russisk som morsmålet ditt og prater litt latvisk med dine beskjente latviere, i tillegg har du jobbet og bodd største del av ditt liv i Latvia. Hun smiler lurt og svarer etter en stund : ”Jeg er alt sammen og ingenting”.

3 Det russiske språket og utdanningsreform av russiske skoler – en identites kamp for russere?

Russisk / latvisk språk som identitets kjennetegner og grense setter i situasjonsbestemte omgivelser. To eller et språklig samfunn i Latvia?

Min hovedinformant Maria (40 år) – en russisk kvinne. Jeg hadde veldig gode relasjoner med datteren hennes som studerte ved en høyskole i Latvia og vi hadde mye felles å snakke sammen og etter hvert ble jeg som den andre datter til Maria. Hun jobbet på dagen i et foto butikk og derfor pleide jeg å komme til henne på ettermiddager eller litt senere på kvelden. Jeg følte meg alltid velkommen hos henne og ble alltid tilbudt en kopp te og noe småretter å spise. Hun delte sitt livs historie med meg og svarte på alle spørsmål jeg stilte til henne. Maria hadde mistet sin mann som hadde dødd av hjerteinfarkt og hadde siden bodd sammen med sin datter Darja. Hun fortalte meg at hun hadde opplevd selv at etter 1991 da Sovjetunionen brøt sammen og Latvia fikk sin uavhengighet jobbet hun i en matbutikk . Det var en eldre latvisk man som kom ikke for å kjøpe noe, men for å sjekke om hun forsto alt han spurte og pekte på. Det var vanskelige tider for russere i Latvia, fordi det var veldig mange som mistet sine lederposisjoner eller arbeidsplasser på grunn av at de ikke kunne det latviske språket som nå

ble offisielt språk i landet. Blant disse menneskene var også Maria. Mens hun fortalte meg alt dette, husket jeg at første gang jeg møtte henne og spurte hvilket språk vi skulle bruke for å snakke sammen, sa hun veldig klart til meg at hun har et prinsipp og det er å snakke latvisk til latviere og russisk til russere. Det viste seg at hun brukte språket for å skille mellom etnisiteter til de forskjellige personene i forskjellige situasjoner. Hennes språkferdigheter tillot henne å velge fritt mellom bruk av de to språkene i kontakt med latviere og russere. Etter hvert som vi ble bedre kjent, ble skille ikke så strikt lenger. Vi begynte å blande begge språkene sammen når vi snakket om forskjellige ting. Hvis hun ikke kom på et latviske ord, brukte hun russisk i stedet og etter hvert gjorde jeg det samme. Mange grenser mellom oss ble visket bort i løpet av mitt opphold, for eksempel fra en sosialantropolog ble jeg til en nær venn, språkbarriæren ble visket bort og lagt veldig liten betydning til, men allikevel klarte vi aldri å legge til sidene våre etnisiteter i samhandlingssituasjoner. En dag når vi begynte å snakke om skole reformen gikk samtalen vår over til en diskurs hvor jeg måtte forsvare statens og latvieres mening og interesser, mens Maria prøvde å overbevise meg om det motsatte. Hun sa at jeg tar feil og at russiske barn har sine rettigheter og interesser som ikke blir tatt i betraktning i denne reformen. Hun gjentok et par ganger at jeg forstår ikke deres problemer og at vi snakket om forskjellige ting. Maria sa at mange russiske familier opplever at staten gjør et overgrep mot deres morsmål og barnas rettigheter til å være russere. Det som jeg og Maria ikke ble enige den dagen var russeres rettigheter til etnisk identitet, hvor statens innførte reformer av russiske skoler fremstår som en stor trussel. Hun nektet å forstå at en russer er en borger av den Latviske staten og at deres etniske interesser må være i samsvar med den statslige nasjonalpolitikken som sier at det er kun et språk som er offisielt i Latvia.

I sin bok "Vårt rollespill til daglig" viser Erving Goffman, (1992 [1959]) oss aktørenes evne til å manipulere med sine statuser, hvordan de griper fatt i de og vrir dem i en retning som kan tjene deres personlig interesser. Han bruker begrepet "inntrykkskontroll" for å beskrive hvordan vi i større eller mindre forsøker å kontrollere inntrykk andre får av oss. Videre sier Goffman at det finnes sosiale konvensjoner som definerer alt vi gjør, det vil si at det finnes ikke noe slikt som en "naturlig" handling, alt er kulturell- eller samfunnsdefinert. Dette tar jeg som utgangspunkt for å analysere i hvilke tilfeller overkommunerer individene sin identitet basert på språkligtilhørighet. I min analyse av etniske forskjeller mellom latviere og russere, ser jeg på informantenes grensesetting ved språkbruk. Jeg vil se på språklig situasjon mellom disse to etniske gruppene historisk og i dagens Latvia. Per i dag har russiske skoler blitt pålagt en gradvis overgang til latvisk som undervisningsspråk. I dette kapitlet analyserer jeg

informantenes bruk og misbruke av det russiske og latviske språket for å trekke grenser rundt seg og sin etnisk gruppe. I tillegg analysere jeg situasjoner hvor bruk av morsmålet blir oppfattet som en ”naturlig” handling av mine latviske- og russiske informanter.

Hvis vi ser på språklig situasjonen i Latvia under sovjetstyret, var det ganske vanlig for latviere å underkommunisere sin latviske identitet. Mange lærte seg russisk for å få bedre karriere muligheter og et høyere status i samfunnet. Det russiske språket ga mine latviske informanter større muligheter til å manipulere med identiteten i sammhandlings situasjoner hvor det var mer lønnsomt å fremstå som russisk. Jeg vil nevne et eksempel fra situasjon som Erna, min hovedinformant i Seda, fortalte meg. Eksemplet viser det situasjonelle aspektet ved etnisitet som har blitt utforsket av flere sosialantropologer. Harald Eidheim (1971) for eksempel skriver mye om samer på Finmarkskysten og hvordan etnisitet gjøres relevant på forskjellige måter i ulike typer av situasjoner mellom nordmenn og samer. Ernas eksempel også viser oss hvordan hun overkommunisere den russiske identiteten i en offentlig situasjon blant latviere der det var ”pinlig” å fremstå som en latvier fordi ” latviere gjør ikke sånn”.

Erna fortalte:

”... som du også kanskje husker i Sovjettiden måtte vi stå i lange køer i butikkene for å få ”deficit” varer ¹¹. Det gjaldt alle mulige varer fra kært og sko til kjøttprodukter som for eksempel pølser og andre ting. Jeg prøvde å snike meg frem i køen fordi det var ikke sikkert at varelageret skulle holde for alle, - det var meget stor sannsynlighet at når det kom min tur så var også varen utsolgt. I slike situasjoner (når jeg snek meg frem i køen) snakket jeg alltid russisk for at folk skal tro at jeg er en russer. Det var veldig vanlig at russerne var frekkere og gjorde slike ting. Jeg kunne aldri tenke meg å snakke latvisk i en slik situasjon., fordi jeg ville ikke å bli oppfattet som latvier. Det var mye lettere å late som om jeg var en ”av dem” fordi folk allerede var vant med at russerne i motsetning til latviere var mye mer ”frem på med albuer”. Det at min informant behersket to språk flytende, ga henne mulighet til å skifte mellom den latviske og russiske identiteten i en situasjonsbestemt sammenheng. Hun koblet det russiske språkeket mot stereotypene om russere som eksisterer blant den latviske gruppen og på denne måten kunne hun misbruke situasjonen i sin fordel.

¹¹ Mat eller andre varer som det var svært lite tilgang på. Dermed kunne man få tak i de endten med å stå i lange køer i butikk, men da risikerte man med å ikke få de hvis det plutselig ble slutt på partiet. Eller etablere personlige gode kontakter med de som jobbet i butikken sånn at de kunne sette produktet til side til den konkrete personen.

Det at latviere går over til russisk i samtaler med russere oppfattes både som positiv- og negativ handling. I noen tilfeller blir det oppfattet av mine informanter som en tegn på respekt for deres språk og etniske gruppen. I andre tilfeller tolker mine russere det som en negativhandling fordi de ikke kan praktisere sine latviske kunnskaper.

”Jeg vil bare nevne at fra sovjettiden har latviere beholdt veldig sterkt den kulturen å gå over til russisk når de må snakke med oss. Det er noe med å vise respekt til en annen person. Man må snakke det språket andre person snakket til deg. Latviere har denne samhandlingskulturen liggende dypt i blodet frotsatt. Det er en tradisjon som denne nasjonen har utviklet gjennom historien. Russerne har deriomot arvet ”en stornasjonsskompleks” fra Sovjetunionens tiden. Et stort land med mange russere og alle er vant at ”de andre” forstår russisk” (Tamara)
Her blir det trukkt grennses mellom to språkgrupper latviere og russere.

Det som oftest blir brukt som en begrunnelse for hvorfor russere oftest bruker russisk i samhandling med latviere, er manglende latviske språkkunnskaper, latvieres utålmodighet i forhold til russernes manglende språkkunnskaper og vanskelig uttalelse av latviske ord. De opplever problemer med å lage en dynamisk, spennende og interessant dialog eller samtale. I dagens Latvia er situasjonen snudd seg i den motsatte retning når det gjelder lønnsomhet av tilhørighet den ene eller den andre etnisitetens gruppen. Det er mer lønnsomt å fremstå som latvier og for å klare det kreves det språkkunnskaper som er det største problemet blant mange russere i dag. Når to personer treffes for første gang, finner de ut hvilken etniske gruppe de tilhører og det definerer hvordan de skal forholde seg til hverandre. I mange tilfeller (spesielt i det offisielle rom) føler latviere seg i en høyere posisjon enn russerne. De føler den latviske språklovgivning beskytter deres interesser når det gjelder bruk av latvisk i det offetilige. Jeg opplevde en slik situasjon på sykehus i Valka:

En dag dro jeg til sykehus fordi jeg hadde legetime, men siden jeg hadde kommet for tidlig satt jeg meg ned i resepsjonen og leste et blad. Jeg satt nært nok til resepsjonen for å overhøre en samtale mellom to russiske menn og en latvisk dame i skranken som spurte kundene sin spørsmål, fordi de hadde lyst til å bestille en time. Hun spurte hvor de bor og hva var adressen deres. Jeg så på mennene at de slet med å forstå hva de ble spurt om og diskuterte mellom seg på russisk hva de skulle svare på spørsmålene som ble stilt til dem. Hele samtalen forgikk veldig sakte og det tok før mennene savarte på hvert enkelt spørsmål. Jeg begynte å bli urolig fordi hele situasjonen gjorde at jeg følte en ubehage og stress. Det var synd å se de to stakkars mennene som lagde en lag kø av mennesker bak seg, mens damen var veldig bestemt og holdt samalen videre på latvisk selv om det skulle vært mye lettere og raskere for alle å gå over til russisk.

Det skapes en splittelse i samfunnet, fordi en stor del av befolkningen erkjenner seg ikke i den nye politiske situasjonen på grunn av språk og sosiale vanskeligheter. Motivasjon for å lære språk har økt noe de siste årene i følge latvisk statistikkbyrå, men den hovedsakelig er den instrumentale motivasjonen som gjør at russere vil lære seg språk. Med instrumental mener jeg at det blir gjort ut fra praktiske mål som for eksempel for å ikke miste jobb, for å forbedre sine muligheter i arbeidsmarkedet generelt, for å få bedre utdanningsmuligheter, for å kunne klare språktest eller for å få statsborgerstatus i Latvia. Den integrative motiven, eller individets ønske om å identifisere seg med den andre gruppen eller for å kunne danne tette forhold med medlemmer fra den latviske etnisitesgruppen blir nesten aldri nevnt i mine samtaler med informantene. Som en forklaring på dette vil jeg nevne eksemplene til mine informanter hvor de understreker at i virkeligheten eksisterer det to-språklig samfunn med adskilte informasjons og media rom. De konstruerer og formidler diametralt motsatte etnopolitiske diskurser. Det vises av statsistiske data at hver av disse to etniske gruppene hører mest på den informasjonen som blir formidlet av medier på deres språk og det gjør at i stedet for å utvikle en gjensidig forståelse gjennom felles språk, avgrenser de seg mer og mer fra hverandre.

Valget av kommunikasjonsspråket i mellometniske relasjoner er et spørsmål som jeg fant veldig interessant. Det virker at valget av kommunikasjonsspråket mellom medlemene av disse to minoritetsgrupper er veldig situasjonsbestemt. For å illustrere disse to forskjellige språkligdefinerte rom i samfunnet og hvordan språket kan brukes for å inkludere eller ekskludere enkelte individer vil jeg beskrive her en helt vanlig dag sammen med min latviske informant Anna:

” Det første Anna gjorde hver morgen - var å skru på radioen som alltid sto på samme kanal – kun latvisk musikk og nyheter var en veldig bra start på dagen mente hun. Etter at frokosten min var gjort ferdig, løpte hun ned til postkassa for å hente dagens aviser. Hun bestilte lokalavisen og en annen avis som ikke var så dyr å abonnere som de mest populære av landets aviser, men allikevel kunne man få med seg alle de viktigste nyhetene fra andre regioner var hele landet og ikke minst hele verden. Hun var veldig engasjert i de politiske hendelsene som skjedde der hjemme, hun fulgte med på alle nyhets programmer på latvisk tv. Det var flere ganger i løpet av en dag hun så på tv og de fleste gangene var det et nytt nyhetssending som hun måtte få med seg. Stort sett var det samme informasjon og samme bilder hun så på gang på gang, men det var like interessant for henne hver gang hun skrudde på tv. Hun lyttet like nøye på samme saker, nesten som om hun hørte på de for første gang. Da jeg spurte henne hvorfor hun gjør det, svarte hun at det er ikke så mye hun kan forandre i politikken men det er

viktig for henne å være informert om det som politikere driver med. Det jeg oppdaget gjennom våre samtaler og observasjoner var at Anna tok all informasjon fra media som ” den eneste sannhet ”. Hun var veldig lite interessert i å høre andre synspunkter, fordi da ting virket veldig uavklart og vanskelig, mens hun ville ha det veldig klart og lett forståelig, hvem er ”de gode ” eller rette som man kan stole på og hvem var bare ute etter sine egne fordeler og goder. Jeg så henne aldri følge med på russiske tv programmer eller lese russiske aviser. Hun kan flytende russisk og språket er ikke problem for henne, men hennes mening (som igjen er skapt av latviske medier) at russiske aviser driver med mye propaganda og vrir på fakta. Jeg og Anna satt og leste morgens nyheter sammen. Hun fra de to avisene hun fikk og jeg leste på nettet. Jeg kan bekrefte at en og samme hendelse fikk man fremtalt på to veldig forskjellige måter hvis men leste om det i henholdsvis latviske og russiske aviser. Som et eksempel her vil jeg nevne det jeg leste den 15.05.04.i avis ”Diena ” (den største latviske avisen) om president av Latvia Vaira Vike-Freiberga sitt intervju til en russisk avis ”Argumnti i fakti” og sammenlignet hvordan samme intervju ble omtalt i ”Diena ”og i en russisk avis ”Chass”. En annen sak som er blitt mye omtalt i mediene er om russiske skolelever som protesterer mot den nye språkordningen som staten vil innføre i videregående skoler fra 01.09.2004.Det skal undervises 60 % av fag på det offisielle språket (latvisk) og kun 40 % på deres / minoritets språk. Det er forskjeller i statistiske data fra latviske og russiske medier om hvor mange som har demonstrert, deres bevissthet på det de demonstrerer i mot og ikke minst hvem som står bak disse demonstrasjonene.

Etter at vi ble ferdig med å lese aviser, skulle vi gå tur med hunden til Anna`s venninne som hadde fulltids jobb og som ikke hadde tid til å luften hunden sin midt på dagen. Noen ganger traff vi andre hundeiere på veien, og Anna viste sortsett alt om hvem de var og hvor de bodde. I dag traff vi også en dame som slo av en liten prat med Anna. Hun begynte å snakke latvisk til oss med sterk russisk aksent og Anna svarte henne på russisk slik at hele samtalen videre foregikk på russisk. Jeg var litt overasket hvor lett hun gikk over til russisk uten at noen hadde bedt henne om det. Så etterpå spurte jeg Anna hvorfor hun gjorde det, men hun hadde ikke noe god forklaring på det, fordi det skjedde uten at hun hadde tenkt spesielt på det, det skjedde ”naturlig” sa hun til meg til slutt. Det er jo sant at gjennomsnittlig alle latviere (bortsett fra den nye generasjonen som gikk på skole etter 1991 eller de som flyttet til utlandet etter andre verdenskrig og vendte tilbake til Latvia etter at uavhengighet ble gjenopprettet i 1991.) snakker ganske bra russisk, så de regner den som deres andre språk – noe de har arvet fra sin sovjetiske fortid. (her har jeg ingen statistikk å vise til det, det er en konklusjon fra meg og mine informantere personlige utsagn og erfaringer). Så det er veldig lett for en latvisk

person å gå over til russisk, fordi de føler seg som ”fisk i vannet” også når de snakker russisk, mens for noen russere er det mye vanskeligere å gjøre det samme når de snakker latvisk, spesielt hvis de er i startfasen med å lære seg språket. I en slik situasjon følte det ”naturlig” for Anna å svare på russisk og samtalen foregikk lett og hyggelig for begge parter. Etterpå skulle vi gå og handle mat på veien hjem. Anna spurte meg alltid hva vi skal ha til middag og vi handlet nesten alltid sammen. Hun gikk bort til kjøttdisken og skulle kjøpe en halv kilo pølser og jeg sto litt bak henne og overhørte hennes samtale med ekspeditøren. Anna spurte etter en halv kilo pølser, og når dama bak disken fortsetter å putte for mange pølser i posen sa Anna for andre gang at hun skal ha bare en halv kilo. Damen reagerte ikke og fortsatte med å putte flere pølser i posen. Anna sa for tredje gang at hun kun skal ha en halv kilo, men når hun ikke fikk den reaksjonen hun hadde forventet av ekspeditøren, var det klart for oss begge to at hun rett og slett ikke forsto helt hva Anna sa. Det gjorde vertinna mi veldig sur og hun begynte å kjefta på ekspeditøren høyt på latvisk: ” Hvis du ikke forstår språket, så burde du ikke jobbe på en butikk!”

Det som var veldig interessant for meg i denne situasjonen – var at nå var det plutselig ikke snakk om å gå over til russisk. Nå følte det ”naturlig” for Anna å distansere seg ved hjelp av språket og snakke kun latvisk, med det understreket hun de språkforskjellene som gjorde at hun ikke ble forstått. Det var hennes rett som kunde og innbygger av den Latviske staten å bruke sitt språk og hun forventet og krevde å bli forstått. 20 minutter tidligere var det ikke noe problem for henne å slå et prat på russisk med en russisk dame bare for at den andre personen skulle forstå henne bedre, mens nå var det ikke snakk om å gå over til russisk. Første sitasjonen viser oss at valget av språket spiller ingen rolle, kommunikasjon skjer på det språket som er mest behagelig i den situasjonen deltagerer behinner seg i. Anna bruker flere ganger begrepet ”vi” ved å referere og slik inkluderer de medlemene fra begge etniske grupper uten å dele dem i ”vi” russiskspråklige/russere og ”de” latviskspråklige/latviere. Men hva skjedde i den andre episoden?

I disse to episodene var bakgrunnen til handlingen forskjellig: avslappet tur med hunden ut i naturen og den andre var offentlig sted hvor det å snakke det offisielle språket har alle blitt pålagt av staten. Derfor var det viktig for Anna å bli forstått i en slik sammenheng når hun brukte sitt morsmål. I det ene øyeblikket er det ”naturlig” å snakke russisk i neste ”naturlig” å stå på sitt latvisk språkbruk. I følge E. Goffman finnes det ikke handlinger som er ”naturlig”, - de er alltid kulturell eller samfunnsdefinert. Med dette vil jeg påpeke at i praksis samfunnsmessig blir det gitt fritt flyt på språkbuket mellom individene fra disse to etniske gruppene. De fleste latviere behersker veldig godt russisk og i en uformelle samtale er det

ingen krav fra Annas sin side at hennes russiske samtalepartneren skal snakke latvisk. Hun befinner seg i privilegert posisjon i forhold til en russiser som ikke kan latvisk på grunn av hun kan gå fra å bruke det ene språket til å bruke det andre uten problemer. Men som jeg har forklart ut av historiske hendelser er det er alltid vært en makt kamp mellom etniske grupper i Latvia om hvilket språk burde være dominant og i dages samfunn prøver latviere og russere tøyse disse språkgrensene lengere og lengere hver i sin retning. Historisk er det utviklet seg sånn at i praksis de fleste latviere behersker god russisk, men man ikke kan si det samme om russere. I en daglig situasjon hvor man ikke kjenner denne maktaspektet ved samhandling har Anna ingen problem for ”å være hyggelig” gå over til russisk og lar disse språklige grenser flyte uten å legge så mye i det. Men i den andre situasjonen var det veldig viktig for henne å trekke klare grenser for å understreke forskjellene i en språklig konflikt situasjon, for å vise sin ”rett” og sin ”overmakt” over en som ikke kn det offisielle språket. Disse eksemplene lar meg påstå at denne situasjonen skulle hatt en helt annen utvikling hvis den språklige politikken skulle vært annerledes i Latvia og russere ikke hadde blitt satt i en underordnet posisjon men vært likestilt i samfunnet når det gjelder bruk av deres morsmål. Sosiologiske undersøkelsen ”Valoda” (2004) bekrefter at den sosiale distansen mellom de to språklige grupper - latviskspråklige og russiskspråklige – vokser i dages samfunn i Latvia. Ut fra eksemplene som mine informanter kom med eller det jeg så selv under feltarbeidet kan vi trekke beslutning om at sosiale nettverk mellom russere og latviere overlapper hverandre men bånd mellom den eldre generasjonen av minoriteter og latviere er veldig svake. Jeg forklarer det med en antagelse om at det skyldes de forskjellige diskurser mellom minoritetsgruppen og de som representerer den politiske makten i Latvia. Disse to diskurser fremstår som meget motstridende og forskjellige og stimulerer vekst av den vertikale splittelsen mellom russiskspråklige og staten, og det videre fører til splittelsen av etniske grupper i landet.

”Det var helt i begynnelsen (av uavhengighetsperioden), jeg dro til Riga for å handle. Gikk inn i en butikk som heter ”Sakta” og der var jeg vant å spørre ting på russisk, - det var aldri noe problem.(...) Nei så dro jeg ditt og spurte : ”hvor mye koster det? ” Ekspeditøren så på meg som en maneken og svarte ikke. Jeg trodde hun forsto ikke hva jeg sa og spurte henne en gang til. Hun så på meg og svarer : ” La oss snakke latvisk her”. Det var i 1991 eller 1992. Da spurte jeg henne på latvisk om hun kunne pakke en ting som gave for meg, men jeg kjøpte ikke det. Jeg sa at jeg ombestemte meg, for å irritere henne enda mer.”

De fleste av mine informanter var enig om at det eksisterer tospråklig samfunn i Latvia. Dette har blitt dannet historisk over tid. De fleste av informantene er veldig kritiske om det noen gang blir mulig å integrere disse to gruppene og danne en språkligforenet nasjon i Latvia.

Latviere er mer instilt på det at de trenger ikke språklig integrering fordi ruserne skal først lære seg latvisk og skal på den måten vil kunne integrere seg i det latviske samfunnet. Jeg opplevde at med begrepet ”integrering” den latviske etnisitetsgruppen forsto en viss passivitet og tilbakeholdenhet før den andre gruppen oppnår en vis språkligferdighet og viser lojalitet til nasjonalstaten som tar godt vare på latviske tradisjoner.

I motsetning til denne har vi en annen syn på tospråklig samfunn i byen Seda. Her noen utdrag fra mine feltnotater:

” Min kollega er latvisk og jeg diskuterer spørsmål om barn sammen med henne regelmessig. Vi snakker bilingvistisk. Vi snakker en stund latvisk, så etterpå går vi automatisk over til russisk og jeg vet ikke helt hvorfor. Til slutt vi begge husker at vi må snakke latvisk og vi går over til å prate latvisk igjen.”

” latviere heller vil snakke russisk til oss ”:

” Hos oss er det ikke så adskilt. Vi har en multietnisk by hvor latvierer utgjør kun en liten del av alle innbyggere. De fleste latviere snakker russisk og har går de alltid over til rusisk år vi snakker sammen. Men da jeg var i Riga og sankket med mine beskjente(..). I samtalen med de kan man føle at i Riga har de to adskilte etniske grupper, - russerne har sine venner og latviere sine. De besøker forskjellige steder, klubber, caféer. De alle har sitt sosialnettverk . Hos oss er vi vandt med å leve tett i tett sammen forskjellige nasjoner. Vi føler ikke så klar språklig skille her.” (Andrej)

Ut fra dette eksemplet ser vi at størrelsen på byen og begrensning av valget på forskjellige sosialesteder gjør at medlemmene av de to etniske gruppene oppholder seg mye oftere på samme steder eller deltar i samme byensbegivenheter enn i veldig store byer som for eksempel Riga. Samme opplevelse hadde jeg i Valka, men i litt mindre grad. Der i enkelte tilfeller som for eksempel til Jul føler den russiske gruppen seg mer isolert og ikke så godt i være tatt fordi den latviske gruppen har større muligheter til å velge mellom sosiale aktiviteter.

Latvias samfunn blir splittet etter morsmålet til innbyggere og etnisk tilhørighet. Det som blir nevnt som grunner til splittelsen av disse to gruppene i samfunnet er:

- 1) Politiske beslutninger og politikeres forhold til den russiskspråklige delen av befolkningen.

” På dette spørsmålet er det vanskelig for meg å trekke klare grenser. Hvis vi ser på politikk og utsagn til forskjellige politiske grupper her i landet, - vi kan si at konsekvensene av dette blir splittelsen av forskjellige ståsteder og synspunkter til gruppene og dermed også et slags anspenning mellom latviere og russere. Men hvis vi ser bort fra politisk innflytelse, enkelte

forhold mellom individene på hverdagsnivå, i byen, i idrett, - det finnes ikke problemer, det er ingen som snakker ikke med naboen sin bare fordi den er en russer eller en latvier, etnisitet spiller ingen rolle i hverdagen til folk, det er noe politikere driver med.” (Tamara)

Det eksisterer en alternativ forklaring på det splittede samfunnet som mener at splittelsen er kunstig laget og kultivert fordi ”det lønner seg for noe”:

”- Jeg vet ikke hvem som har laget den. Men den er laget både for latviere g russerne som lar seg bli zombert.(..) (Andrej)

- Hva mener du med zombert? (jeg)

Å programmere, hjernevaske, overbevise om viktighet av forskjellige småting(..)De som tjener på dette(..) Der man kan skille mellom to synespunkter, går de ene i en retning og de andre i en annen . Vi leter ikke etter kompromisser eller løsninger som passer for begge. Vi blir fortalt en ting og de andre noe helt annet, - så hver av oss får høre noe av det motsatte(..) så hver av oss blir zombert på denne måten nå i over 10 år. Uansett hvilket problem vi diskuterer kommer vi til å dele det i to deler – i forhold til latviere og i forhold til russere”

- 2) Den lave økonomiske nivå og levestandar blandt mennesker blir nevnt som en grunn til etnisk splittelse i samfunnet
- 3) Splittelsen mellom to største språklige grupper blir stimulert også på grunn av paralelle, innholdsvis diametralt motsatte informasjons rom.

Jeg lar være å ta opp den økonomiske innvirkningen på etnisk identitetskonstruksjon til russere. Foskning på media betydning i etnisk identitetsdannelse kunne vært et annet tema for å forske på i Latvia. I stedet vil jeg fortsette og konsentrere meg om statens språkpolitik og se nærmere på utdannings reformer av russiske skoler for å trekke ut hvilken innvirkning dette gjør på identitetsforståelse til russere.

Utdanningsreform av russiske skoler, - diskriminering eller innkludering av russere?

”Vi må bevege oss bort fra det segregerte utdannigssystemet fordi barn mister venner fra den andre etniske gruppen siden de skilles ved skolestart og siden undervisning foregår med ulik pensum. Vi må ha felles pensum for undervisning av historie og det latviske språket i russiske og latviske skoler.” (en latvisk politiker)

Nikolaj Berdjajev, en kjent russisk filosof, i sin beskrivelse av russisk nasjonalisme påpeker at russere mangler felles symboler. Kanskje det er derfor Latvias russere vender stor oppmerksomhet til det russiske språket?

Det å lære seg latvisk har en ”instrumental” betydning for russere, de gjør det for å beholde jobben eller for å få utdanning. En ”integrative” betydning i form av solidaritets- og fellesskapsfølelse med den latviske etnisitetsgruppen spiller veldig liten rolle. I det sosialerom i Latvia eksisterer det fortsatt muligheter for russere å klare seg uten å kunne latvisk. Derfor er det viktig for den latviske staten å sikre et bedre utgangspunkt for at alle landets innbyggere tilegner seg latviske språkkunnskaper så tidlig som mulig.

Staten bruker utdanningsreform av russiske skoler som en mekanisme for å sikre at de fleste minoritetene blir språklig integrert og derfor var denne skolereformen av interesse for meg for å se hvilket utslag dette gir på russeres identitetsforståelse.

Informantenes synspunkter om denne reformen var veldig argumenterte, logiskforklarte og detaljerte. I mange tilfeller gjenntok de overskriftene fra russiske aviser og mange av deres argumenter hadde de lånt fra den offentlige diskusjonen som foregikk i media og aviser. Med negative eksempler fra egne erfaringer forstærket mine informanter en generell oppfatning som er veldig utbredt blant minoritetsmedlemmer om at reformen var forhastet, overfladisk og at det var en assimilasjonspolitikk fra staten sin side. De brukte ofte framtidenskonstruksjoner der den nye generasjonen av russiske barn ble fremstilt som veldig dårlig utdannet på grunn av språkreformene i russiske skoler. Noen av mine informanter dro dette enda lengere og beskyldte majoritetsgruppen for å begrense minoritetens tilgang på ”ressurser”. Dette forsterker minoritetens følelse om sin avmakt og liten mulighet til å påvirke politiske prosesser i landet.

Hvis vi ser på statens reform av utdanningssystemet i 2004, kan vi dele mellom to viktige endringer som berører russiske eller minoritets skoler :

- 1) det første er overgang til bilingvistisk undervisning fra første klasse i barneskoler,
- 2) den andre endring gjelder undervisning av forskjellige fag på videregående skoler hvor 60 prosent av alle fag må undervises på latvisk og bare resterende 40 % på russisk eller annet minoritetsspråk.

Hvis vi ser på første delen av reformen som berører bilingvistisk undervisning i barneskoler, er de fleste av mine informantene ganske negative i sine utsagn om dette. De sier at en flytende overgang er veldig viktig og at bilingvistisk undervisning kanskje kan garantere det, men de påpeker at det finnes ingen lærebøker som kunne hjelpe russiske lærerne å gjennomføre denne type opplæring på en god og profesjonell måte. Gjennomgang av lærestoff i russiske skoler blir mindre fordi lærerne må forklare samme ting på to språk og det tar lengere tid. Noen mener at dette gir utslag på barnets generelle kunnskaper, de tilegner mye

mindre enn hvis de skulle fått undervisning kun på russisk. På grunn av manglende språkkunnskaper sliter mange lærere med å forklare enkelte faglige ting på latvisk til sine elever og de opplever dette som meget unaturlig med bruk av latvisk språk overfor russiske elever. Lærere overførte sin frustrasjon og missnøye videre til sine elever som skapte en kjede reaksjon i mange skoler mellom lærere, elever og deres foreldre. Men den største problem er ikke blilingvistisk opplæring, det som de fleste russikespråklige minoriteter opplever som truende og problematisk er overgang av russiske videregående skoler til 60 % opplæring på latvisk. Informatene mine forbinder protestaksjoner mot utdanningsreformen som russiskspråkliges kamp om sin etniske selvidentitet hvor det russiske språket står sentralt og virker sammlende for deres etniske gruppeidentitet:

”Når vi snakker om bilingvistisk opplæring, ja vær så god, vi er med, men når det gjelder reformen kun på latvisk, får vi veldig sterke negative følelser. Vi blir lagt under en hardt press og det utløser en motreaksjon. Vi vil beholde det russiske språket og det eneste måten å beholde den er at våre barn får lære den på skole.” (lærer i Seda)

”Vi kan se på det som vold over våre tradisjoner. Tradisjonelt sett har latviere fått opplæring på skole på latvisk mens russere på russisk. Hvis ikke hadde vært denne delingen ”latviere – russere” hadde vi nå alle stått sammen mot fjerning av avslutningsball på ungdomsskole og videregående. Det vil si at alle reformer overfra er voldelig uansett nasjonalitet, de ødelegger våre tradisjoner.”

Det som er bemerkningsverdig her er at i en kontekst av utdanningsreform blir det veldig vanlig å fokusere på de vanskelighetene som oppstår ved bruk av det latviske språket under opplæringsprosessen. Lærer fra ungdomsskole i Seda forteller:

” Ja det skaper ekstra vanskeligheter. Når jeg deler ut latviske bøker til min elever i 8-ende klasse så reagerer de med en gang: ” Disse er jo latviske bøker, du har ikke det samme bare på russisk? ”Og når jeg svarer at jeg har bøker kun på latvisk,, så får jeg klar svar om at de ikke kommer til å lese bøkene i det hele tatt.”

” I vårt skole har vi mange elever på videregående som kan latvisk flytende, de klarer eksamener bedre enn latviske elever. Men de har negativ forhold til latvisk som undervisningsspråk. Det krever høyere konsentrasjon og annstrengelse hos elevene. Siden de ikke får undervisning på eget språk, husker de lite av det som blir sagt og det fører til en tåplig situasjon. Jeg som en russisk person underviser mine russiske elever på latvisk, alle mine notater er på russisk, jeg oversetter mens jeg snakker og elevene oversetter og notere samme informasjon på russisk igjen. Er det noe logikk i det vi gjør?” (geografilærer i Seda)

Dette viser oss at i Seda hvor det russiske språke blir brukt i de fleste tilfellene, oppfattes opplæring på latvisk som lite fornuftig. Både elever og lærere i de fleste sosiale sammenhenger klarer seg kun med russisk språk, og det gjør dem demotivert til å lære mer latvisk. Det virker som en unaturlig prosess som har blitt pålagt "overfra" og tilsvarer ikke informantenes reelle behov for bruken av det offisielle språket. De bruker latvisk kun på jobb for å lære russiske elever, skoler, i statlige instanser, mens i private sammenheng foregår kontakt mellom minoritetsmedlemmer på russisk. I tillegg blir situasjon hvor russer forklarer noe til en annen russer på latvisk beskrevet som "absurd". Den lave motivasjonen blandt elever og lærerne for å bruke latvisk som arbeidsspråk i klassen gjør det vanskelig å følge opp alle kravene som blir stilt i forhold til utdanningsprogramm. De hovedargumentene som legges til grunn for påstanden om at utdanningsreformen negativt påvirker utdanningskvalitet i russiskspråklige skoler og fører til at barn mister sin russiske identitet gjør at russere opplever denne reformen som trussel for det russisk språket og kultur.

I diskusjoner om russernes forhold til det offisielle språket i Latvia vises det at den negative holdningen veldig ofte blir begrunnet med utdanningsreformen. Kritikkk av utdanningsreforme og statsborgerskapspolitikk blir begrunnet med argumenter som er utbredt i private sosiale nettverk til mine russiske informanter og i det offentlige som for eksempel i media, skoler, og på arbeidsplasser til russiske foreldre. Det som var veldig interessant at i sine samtaler med meg reproduserer informantene synspunkter og begrunnelser fra media. I mange tilfeller ble det ikke referert til personlige erfaringer med skolereformen, men referert til noen "andre russerne" som på grunn av reformen kommer til å miste morsmålet, kulturen, mulighet til å konkurrere i utdannings- og arbeidsmarkedet. På denne måten viste de stor solidaritet med medlemene fra egen språkgruppe og rettferdiggjorde sine negative utsagn og forholdene ved å forflytte ansvaret på "noen andre russere" som liksom hadde opplevd direkte konsekvenser av denne negative prosessen.

Skolereformen blir nevnt som en grunn til sterkere konflikter i samfunnet mellom latviere og russerne, den blir sette som stimulerende for større splittelse mellom etniske grupper i landet. Denne påstanden kommer fordi at russerne har en oppfatning om at bak den utdanningsreformen står politikere fra den latviske etnisitetsgruppen. Dermed motstand mot den politiske eliten og deres beslutninger blir uttrykt som en generell misnøye og antipati mot hele den latviskspråklige gruppen. Den blir oppfattet mer som en etnopolitiskkonflikt fordi i grunn for den ligger politiske og ikke bare etniske interesser.

Skolereformen har negativt påvirket minoritetens forhold til det latviske språket generelt. Det blir uttrykt på en motsigende måte. Her er noen utsagn til mine informanter:

” det er viktig å vite latvisk, men hvorfor presse folk så forferdelig? Nå tvinges de fleste mot sin vilje å lære latvisk, fordi det er et ”obligatorisk krav”. Er ikke det bedre å la det komme av seg selv og gi heller en flytende overgang?”

”Jeg personlig har ingenting i mot å lære latvisk, jeg kan snakke veldig bra men jeg gjør ikke det med vilje. Jeg føler at det er kunstig laget konflikt, alle skjønner jo russisk her i landet, hvorfor kan jeg da miste jobben min bare fordi at jeg ikke har den høyeste språkkategorien? Jeg jobber som vaskejelp og snakker bra nok til å forstå og gjøre med selv forstått på latvisk.”

Det blir nevnt at den negative holdningen mot politiske eliten i Latvia blir transformert til en kritisk syn på bruk av det latviske språket generelt. Her vil jeg presisere at informantenes utsagn refererer til to tilfeller. Den ene er når vi snakker om latvisk som offisielt språket i Latvia og den andre er latvisk som undervisningsspråk. Informantene generelt sett uttrykker positive følelser og stor forståelse for latvisk som offisielt språk. Alle negative følelser blir rettet mot latvisk som undervisningsspråk. Dette lar meg trekke en konklusjon om at utdanningsreform påvirker russernes forhold til det latviske språket generelt, den er blitt mer negativ.

Den andre påstanden er at denne konflikten har styrket gruppens indre grenser og betydning av det russiske språket har økt mye mer siden skolereformen kom på dagsorden i den politiske diskurs i landet.

Skolereformen har påvirket minoritetenes politiske aktiviteter, spesielt når det gjelder protestaksjoner. Den har også økt betydning av russeres etniske identiteten som blir uttrykk gjennom russisk språkbruk. Abner Cohen sier at det etniske fellesskapet som vi-følelsen, skapes gjennom sosiale og politiske prosesser. (Cohen 1993) I dette tilfelle kan vi se en sammenfall mellom russeres sterkere engasjement mot skolereformen har styrket deres identites følelsen og ”vi” følelsen innenfor gruppemedlemmer. Mange av mine informanter uttrykte sterkt ønske om å delta i protesaksjoner mot innføring av skolereformen. De støttet andre russere spesielt lærerne, elever og deres foreldrene i kampen mot den politiske eliten og hele den latviskspråklige gruppen. De brukte veldig ofte krigsterminologi når de snakket om sin støtte til protestaksjoner. Ord som for eksempel ”kamp”, ”selvforsvar”, ”styrke” ”våpen” osv. kom opp Disse utsagn viser ikke bare distansering fra den politiske makten, men også en forverring av forholdet mellom russisk- og latviskspråklige gruppemedlemmer generelt: ”Vi russere tåler mye, men når de vil ta fra våre barn det russiske språket og kulturen, kan ikke vi la det skje. Vi kommer til å stå sammen og kjempe om våre rettigheter til en russisk

identitet og russisk språk som viktig for at vi ikke blir assimilert som gruppe i Latvia.”
(Andrej).

Vi kan se tendensen av splittelse og selvisolasjon mellom disse to gruppene spesielt i en uformell og privat rom. Det som virker negativt på forholdet mellom disse to gruppene er politiske beslutninger i statsborgerskaps-, språkets og utdanningsfærer som får en motsatt reaksjon fra mine russiske informanter. Det viser seg at det bremser minoritetenes integrasjonsviljen og påvirker negativt forholdene mellom latviere og russere både vertikalt (russiskspråklige mot den latviske politiske eliten) og horisontalt (latviere mot russerne).

4 Etnisk stigmatisering og stereotyper

Jeg vil se på noen av de viktigste aspektene ved samhandling mellom latviere og russere. Hvordan opprettholdes det grenser mellom disse to gruppene med spesiell vekt på kulturelle forskjeller der stigmatisering og stereotyper spiller en avgjørende rolle. I følge F.Barth trekker individer og grupper av individer grenser mellom seg selv og sine omgivelser. Det er to grunnprinsipper vi kan studere konstrueringer av stereotyper på. Det ene er det som H.Eidheim kaller for ”dikotomisering” og den andre er ”komplimentarisering”. I studier av samisk identitet snakker H.Eidheim om dikotomisering som prosess hvor etnisk identitet skapes i direkte kontrast til ”de andre” og komplementering, en prosess hvor gruppene erkjenner hver sine særperg men er like stilt i forhold til hverandre. (Eidheim 1971)

Ut av utsagn til mine informanter ser jeg at de for å beskrive medlemmer av den andre etnisitetens gruppen bruker ordet ”de ” og unngår å nevne alt for mange gode egenskaper ved medlemmer av andre gruppen. Det legges større vekt på de dårlige sider ved ”de andre” gruppen deres egen identitet blir definert i direkte kontrast til de andre.

Latviers syn på russere.

En latvisk ”oss” konstrueres i sterk motsetning til ” dem ” russere. ”De andre” eller russere regnes som tapere i dagens samfunn på grunn av manglende latviske språkkunnskaper og dermed begrensede arbeidsmuligheter. På grunn av russisk språk og kulturelle trekk blir de av den latviske majoriteten assosiert med Sovjettiden og okkupasjonsmakt. De blir stigmatisert som fremmede og okkuperanter som skulle aldri kommet til ”latviers land”. Den latviske etnisitetsgruppen vil helst frigjøre seg fra ”dem” og i mange tilfeller trekker grenser rundt sin egen kultur og etnisitetsgruppe. I forrige kapitler har jeg sett på de språklige aspektene som fungerer som skille mellom disse to gruppene. I dette kapitlet vil jeg se på de kulturelle forskjellene som medlemmer av begge etniske grupper opplever i forhold til hverandre. Hvilke

kulturelle forskjeller som gjøres relevante gjennom stereotyper eller stigmatiseringer ved samhandling mellom russere og latviere.

Gruppen konstitueres ideologisk og sosialt ved at deres medlemmer og medlemmer av andre etniske grupper anerkjenner dem som kulturelt distinkt.

Etniske stereotyper er ofte moralsk fordømmende, gir en ideologisk legitimering av etniske grenser og styrker gruppefelleskapet. (T.H.Eriksen 1993)

Jeg vil bruke dette som et teoretisk utgangspunkt for å beskrive strategier for inklusjon og eksklusjon av det latviske fellesskapet hvor stereotyper og kategoriseringer spiller aktiv rolle. Individuer og grupper av individer trekker grenser mellom seg selv og sine omgivelser. (F.Barth, 1969) Dikotomisering og kontraster mellom ”oss ” og ”dem” innebærer at forskjeller som gjøres relevante for å skape grenser varierer kontekstuel.

De fleste av mine latviske informanter assosierte russisk språk direkte med Sovjettiden, sovjetiske verdier, sovjetisk kultur og sovjetisk livsstil. Alt som de nå ser negativt på, alt de helst vil kvitte seg med og glemme, alt som skulle forandres umiddelbart og ikke har noe som helst verdi for den latviske delen av befolkningen. For å beskrive det grensebyggende forhold latviere har til russere vil jeg komme med noen korte eksempler og utsagn fra mine notater fra feltarbeidet. Eksempel med Anna her:

” Jeg og min husvertinne Anna vi var en dag på marked. Det var ikke vanlig marked som de hadde i Valka to ganger i uken, dette var mye større, med mange ukjente selgere fra forskjellige steder over hele landet og med mye bedre utvalg av forskjellige ting til hushold, hage og personlig bruk. Vi begge var veldig fascinerte av alle de fine tingene vi så rundt oss og ikke minst av folkemengder som suset rundt fra selger til selger og slo opp en liten prat om praktiske eller generelle temaer. Plutselig så jeg en man som satt bak et kjempe stort bord med mange forskjellige bøker, men det var ingen som viste særlig interesserte for bøkene hans. Jeg kom nærmere for å tittle på det mannen solgte og Anna fulgte etter meg. Vi kom nært nok for å se at det var bøker kun på russisk, og min informant, som vanligvis lar seg imponere av litteratur og bøker, snudde seg i samme øyeblikket og sa med en skuffelse i stemmen: ”Det er jo russiske bøker”

Dette var en klar beskjed hun ga til meg. Hun var ikke interessert i å bruke mer av sin tid på det. I denne sammenheng kunne jeg sette likhetstegn mellom ”russisk” og ”verdiløs”.

I stedet velger mine latviske informanter å idealisere den høye levestandard og kulturliv i Latvia i mellomkrigsperioden. Min latviske informant forteller:

”Latvia hadde oppnådd en ganske høy levestandard i mellomkrigstiden. Vi var høyt på toppen på eksport av ost og andre matvarer til de vestige landene. Da russere okkuperte landet vårt, virket de som barbarer for oss. Like gode matvarer hadde de aldri spist før. De var overasket over så mange forskjellige kjøttvarer i butikk. De hadde hørt om det gode livet i de Baltiske landene og strømte hit med familier og barn. De eide ingenting, kom med en koffert. Det var først her fikk de spise god mat, fikk tak over hodet og bra betalte jobber. De brydde seg veldig lite om vårt språk og kultur. De hadde en rar måte å kl seg på også. Vandre rundt i byen i tøfler var ingen fremmed ting for dem. De om hit i søk etter et bedre liv og de fikk det også.” (Elza)

Av mine latviske informanter beskrives russerne som åpenhjertelige, foretaksomme, modige men også late, frekke, med en sterkt identitet som ”den store nasjonen” med i mange tilfeller mangler respekt for andre (latviere). De fremstilles som barbariske okkupanter med lavt kulturelt nivå og dårlig arbeidsmoral. En morsom historie fikk jeg høre fra Anna som fortalte meg om russiske kvinner som kom til dansefest i silkeunderkjoler:

”De hadde aldri sett noe så fint før de kom til Latvia og derfor trodde de at dette var kjempe flotte kjoler som man kunne ta på i en slik anledning. Vi holdt på å dø av latter når vi så dem komme inn i dansesalen. Våre gutter gikk bort til disse russiske damene bare for å erte dem og for å gi dem ”komplimenter”. De skjønte ikke hvorfor vi alle lo så godt og det gjorde hele situasjonen enda mer komisk. Du kunne se på lang avstand hvem som var russisk og hvem som var latvisk. Måten de kledde seg på og ikke minst hvordan de brukte sminke. En latvisk jente brukte minimalt med sminke, bare litt lepestift kanskje, mens de som var russiske brukte blå øyeskygge og rød lepestift. Vi pleide å si at de glitrer like mye som et juletre på Julaften.” Denne historien hadde jeg hørt før og den refererer til forskjellige tidspunkter i de forskjellige fortellingene. Noe forteller den som om det var på 40 – tallet i hovedstaden Riga, Anna refererte den til ” da jeg var ung ” tiden og på landsbygda der hun ble født og oppvokst. Det blir etter mine beregning slutten av 60 – tallet, fordi da var Anna 20 år gammel. Selv om tid og sted varierer i disse fortellingene, noe fortsett er felles og det er at russiske damene fremstår som mindre siviliserte i forhold til den latviske befolkningen. De blir latterlig gjort og fremstilt som noe totalt forskjellige fra ”en vanlig latvisk jente”.

Flere antropologer har utforsket det situasjonelle aspektet ved etnisitet. Det at etnisitet og sosial identitet er relativ og i noen grad situasjonsbestemt ser vi i en studie av etniske relasjoner mellom nordmenn og samer. Harald Eidheim (1969)viser oss hvordan kystsamene underkommuniserte sin identitet i offentlig sammenhenger; i butikken, på hurtig ruta osv. Da oppførte de seg som nordmenn og snakket norsk, mens i private situasjoner snakket de

samisk. Her vil jeg nevne igjen eksempel som Erna fortalte meg. Misbruk av det russiske språket for å overkommunisere en russiske identiteten i en offentlig situasjon blant latviere. (se under kapitel 2)

I dette eksemplet kommer det veldig tidlig fram at de to etniske gruppene ansees som forskjellige hvor den latviske gruppen blir definert som høflig, ordentlig, tålmodig, i sterk kontrast til russere som blir fremstilt som uhøflig, frekk og ikke godt likt blandt latviere. Hvis jeg sammenligner disse stereotypiske oppfatningene til latviere med hvordan russere selv definerernevnte sin gruppe, oppdager vi at selvpresentasjon til russere er mye mer positivt ladet. De har den selvoppfatningen at de er mer livlig, mer aktive, mer villig til å oppnå konkrete mål her i livet mens latviere er stille, rolig, reserverte og ganske passive.

Russernes syn på seg selv og sin identitet.

Russernes sevkarakteristikk eller selv-presentasjon.

I dette kapitlet vil jeg se på russeres syn på seg selv i samhandling med latviere og lokalitet som en viktig parameter for russeres identitets dannelse. Først vil jeg ta for meg russeres selvkarakteristikk hvor deres identitet skapes i relasjoner mellom dem og latviere. Jeg tar utgangspunkt i F.Barth sin syn på identitet som står i motsetning til den "primordiale", hvor identitet blir sett på som iboende egenskap inni russerer:

Russerne framstår som ganske forskjellige i sin lojalitet til den latviske staten og regjeringens politikk, i sin forhold til den latviske majoriteten, deres språket og kulturelle verdier. Etnisitetsbegrep inneholder mange nyanser av forskjeller som det blir lagt vekt på av gruppemedlemmene når de skal legitimere oppretholdelsen av grenser. For eksempel forskjeller som gjøres relevante av aktører når de skal samhandle kan være basert på utseende, klesdrakt, religion, blodbåndstilhørighet, språk, kulturelle forskjeller eller en kombinasjon av alle faktorer til sammen. Hvor vidt kulturforskjeller har en etnisk aspekt ved seg er avhengig av i hvilken grad den gjøres relevant ved samhandling mellom gruppene. I følge T.H.Eriksens minimums definisjon for kulturbegrepet er : " kultur er det som gjør kommunikasjon mulig " (forelesningsnotater) og dette er et aspekt ved forhold mellom latviere og russere som skaper uenigheter og spiller en viktig rolle når disse to vil samhandle. "Jeg synes latviere er for stive i forhold til oss. Vi er ikke så stille og rolig som latviere, men ikke så bråkete som russeres i Rusland heller. Jeg liker ikke det støyet jeg opplever når jeg drar til Rusland. Vi har fått oss andre kulturelle trekk en de russere som bor i nabolandet har." (Darja)

” jeg opplever meg som mye mer livsgald person enn mine latviske kamerater. De er alltid så forferdelig seriøse. De tørr ikke å vise sine følelser, mens vi russere er mye mer åpne i forhold til fremme personer. Det er kanskje på grunn av at latviere har vært under forskjellige herredømmer? (Andrej)

Det at det er forskjeller i mentalitet mellom latviere og russere var det de fleste av mine informanter enige i. Russere fremstår som mer aktive og mer oppmerksomhetssøkende i forhold til latviere. Samtidig som det blir understreket deres kulturelle forskjeller med russere som bor i Russland. I mange tilfeller opplevde mine russiske informanter seg selv som en egen etnisk gruppe som var forskjellige i samhandlign med latviere og russere utenfor latvias grenser.

Tidligere i sosialantropologisk diskurs har det analytiske ”kultur” begrepet blitt brukt for å beskrive ” a society precisely located in space and time” og dermed homogenisere alle medlemmene av samme kulturgruppen. (Augė 1995:49) Clifford (1992) kaller det for :” an ideal type of twentieth century disciplinary antropologi”. I våre dager er det ingen av antropologene som tror at vi kan studere ”kultur” som stedsbundet, avgrenset og statisk fenomen. Dette har endret seg til å se det komplekse, prosessuelle, det som gjør at den kulturelle prosessen er i bevegelse, endring og utviklig hele tiden. Globaliseringsprosessene som river bort territorisering av kultur gjennom stadig ny utviklign av kommunikasjoan, reisemuligheter og media. I stedet snakker vi om kulturelle konstruksjoner. (Hannerz 1992, Barth 1989, Appadurai 1991) Antropologiske teorier fra sene år lærer oss å se bort fra den oppfatningen at relasjoner mellom mennesker og et gitt sted kan betraktes som ”naturlige”. I stedet blir det hevdet at menneskenes tilknytning til et sted krever konstant reproduksjon av betydning knyttet til selve stedet og betydning av deres relasjoner til det. Dette gjøres gjennom forskjellige ”felles ritualer” i lokalsamfunnet Lokale idretsbegivenheter, konserter og kirkelige sammenkomster, alt dette hjelper til å reprodusere lokalitet i befolkningen, som gjør at de føler seg trygge og inkludert i et fellesskap. De føler at de er knyttet til det stedet de bor. I følge Appadurai er identitet steds knyttet og hvis man flytter fra et stedet, mister individene en del av sin identitet. (Appadurai 1996)

Mine russiske informanter i de fleste tilfellene snakket om splittelsen mellom deres selvoppfatning av deres idetnitet og statens politikk i frohold til minoritsgruppen og deres identitetsforvaltning. De understreket at de ikke assosierte seg med staten men i stedet refererte til byen de bor i:

” Jeg er en trofast innbygger av Seda. Jeg elsker området rundt byen, skogen og elva som renner gjennom. Når jeg drar til Russland for å besøke mine venner eller beskjente, begynner jeg å savne huset mitt og denne byen etter noen få dager. Jeg er knyttet til dette stedet, knyttet mye mer enn til den latviske stat.” (russisk lærer fra Seda videregående skole)

” Jeg har så mang fine minner som knytter meg til dette stedet. Vi hadde et veldig rikt kulturliv her for mange år siden. Jeg jobbet som leder av kulturhuset og vi inviterte mange kjente artister neten hver uke. Vi hadde stadion, der bystyret organiserte felles idretsdager for alle byens innbyggere. Det er disse minnene som holder meg til denne byen fortsatt”

(Nadjezda) De fleste av mine russiske informanter refererte til sin tilhørighetsfølelsen til byen frem for Latvia i en statlig forstand. De fleste hadde fått denne tilhørighetsfølelsen gjennom aktivt deltagelse i det sosiale livet i byen under Sovjetunionen, mens nå følte de at båndene ble litt løsere. Det kunne man se på den nye generasjonen som ble oppvokst i en periode av kaos og regimeskifte. De følte liten tilknytning både til landet, staten og byen.

Til mitt spørsmål om å være i Latvia eller å forlate den så jeg tendens til yngre mennesker som følte mindre sterke bånd til landet og vill se på omstendigheter. Hvis det skulle dukke opp en mulighet om å få bedre utdanning eller bedre muligheter til jobb ville de flytte til et annet vestlig land.

” Jeg fikk mulighet til å jobbe rett etter universitetet. Jeg har en veninne som har fullført universitetsutdanning, barneskole lærerutdanning og et og et halvt år klarer ikke å finne seg jobb her. Hvis ikke hun klarer å finne seg en jobb snart, dra hun til et annet land ved første mulighet.”

Mens informantene som er litt eldre (eller over 30 år) følel seg veldig knyttet til Latvia og snakker veldig generelt om mulighetene for å forlate landet.(” Alt er avhengig av omstendighetene”, ”omstendighetene kan forandre seg”) Små lønninger og lav levestandard er ikke grunn til å forlate landet, de begrunner det med at Latvia er deres dzimtene, deres hjem, sted der de har tilbrakt mange år av sitt liv og der de har fått seg et betydelig sosialnettverk. De føler en biografisk tilknytning til landet:

” Jeg er et sånt menneske, jeg har vært mange steder i sovjettiden da hadde jeg mulighet til det, jeg skjønnte allerede da at det er veldig fint andre steder men her er best. Her er fedrelandet mitt. Jeg forble der jeg er født. Jeg liker mitt hjemland, selv om den er slik, liker jeg det.”

” Det gjør oss vondt, fordi vi bor her og vi bryr oss om dette stedet. Vi regner det som vårt fødeland. Vi planlegger ikke å forlate den. Hvis vi ønsket oss det, hadde vi dratt for lenge siden.”

”Jeg er redd å tenke på det. Jeg planlegger ikke å forlate dette landet, fordi andre steder kommer det til å bli enda større usikkerhet enn her. Jeg er en person som trives uansett hvor bare man har familie og venner ved sin side.”

Når de snakker om tilhørighet staten bruker de en konstruerende strategi med begrep ” fremmed sted” når de i mange tilfeller snakker om sin etniske fedreland. De bruker dette for å understreke sammenheng mellom følelsen av sin ubrukbarhet som fører videre til utilhørighet til det stedet de opprinnelig kommer fra.

” Jeg var litt i Russland og i østen i begynnelsen av 90 – tallet. Det var veldig spesiell situasjon her på den tiden og derfor valgte jeg å reise til Russland i stedet. Jobbet der en stund... tenkte endelig får jeg oppleve den store nasjonen, rikdom, skjønnhet av en ekte russisk skjel. Men dessverre de oppfattet meg som en ”nodeveju” (forræder). Jeg fikk bo i en liten brakke, på kvelden fikset jeg gjerd og på morgen ser jeg de har ødelagt den igjen for å gi meg et slags lærepenge. Så jeg var der en kort stund og vendte tilbake.

Her ser vi at den russiske delen av befolkningen sliter med å igjenkjenne sin historie i den offisielle versjonen av statens historie. Heller ikke den territorielle defineringen av landet samsvarer 100 % med russeres referanser. Russernes identitetstilhørighet kan i veldig liten grad knyttes til ”blodbånd” eller ”nasjonal” opphav. Det er mer utbredt å definere sin tilhørighet med ordet ”her” - lokalitet/ stedet de bor i, noe som i deres forstand befinner seg utenfor den latviske nasjonalstaten. I mange tilfeller ser de fortsatt Latvia som en del av Russland eller en del av den store Sovjetunionen. De blir skuffet hver gang de opplever hendelser som minner dem på disse forskjellene og utvikler sterke ”i mot staten” følelser blandt medlemmer av den russisk – språklige minoritets gruppen. Det er fordi de mener nasjonalstaten tar ikke godt nok vare på dem og deres historie sånn som de fremstiller det. Historie tolkning for medlemmene av den latviske etnisitetsgruppen derimot går hånd i hånd med den offisielle versjonen til staten. De føler endelig mulighet til å ta vare på de verdiene som de har alltid verdsett, men bare ikke kunnet uttrykke det høyt. Den territorielle avgrensningen etter Sovjetunionens fall samsvarer mye bedre med deres definisjon av deres egen territorium. Og de fleste latviere igjenkjenner seg mye bedre i en den offisielle versjonen av historie til nasjonalstat.

Russeres etnisk innkorporering og sosial nettverk .

Da jeg begynte på mitt feltarbeid, hadde jeg ingen venner eller beskjente fra den russiske etnisitetsgruppen. Etter at jeg fikk mine informanter ville jeg finne ut hvor sterk samhandling mellom disse to gruppene er på individets nivå. For å finne ut det, så jeg på sosiale nettverk til mine informanter og hvor intens var kontakt mellom individene fra begge grupper. Svarene på mine spørsmål om kontak mellom medlemmer fra den andre gruppen viste seg å være veldig ukonkrete og generelle. Det vil si at latviere og russerne plasserte hverandre veldig til side i forhold til medlemmer fra engen etnisitetsgruppe. Forholdene ble framstilt som veldig overfladiske og av liten betydning. Her har jeg et utdrag fra notatene mine med forskjellige informanter om deres nettverk med medlemmer fra den latviske gruppen:

” jeg snakker et par ord med mine naboer- god dag, takk og det er stortsett det.”

” jeg snakker latvisk på jobb. Noen ganger med bestemor fra kona sin side.”

” Jeg er hjemme værende og snakker latvisk med naboer, på gaten, i butikk”

” Mest på jobben. Der må jeg snakke latvisk med mine kollegaer.”

” Jeg har mange latviske venner, men de går over til russisk når de prater med meg”

”Jeg kjenner mange latviere som jeg studerte sammen med, nå treffes vi ofte og snakker på begge språk. En blandig av latvisk og russisk, - det går fint det.”

Etniske forhold :

Mine russiske informantene deler samfunnet i Latvia i to grupper - ”latviere”(”de” gruppe) og ”russerne” (”vi” gruppe).Måten de beskriver hverandre viser oss en polarisering i samfunnet og at hver av disse gruppene har sin egen etnopolitiske diskurs innenfor gruppens språklige grenser.

I beskrivelser fra medlemene av disse to grupper dominerer det to hovedforhold hvor den ene er vennlig og den andre er konflikterende. Det er svært viktig å nevne her at når de snakker om konflikterende forhold mellom latviere og russerne bruker informantene mine andres erfaringer som et eksempel. Det som beskriver best en etnisk avgrensingsprosess er : utolmodighet, antipati mot latviere som en ytterste gruppe (i forhold til personlige nettverk), ”de fremmede”

På den andre siden mange russerne mener at de har vennlige forhold til latviere. Her må vi nevne at samhandling mellom medlemene av disse to grupper eksisterer men de er veldig svake.Det vises at de fleste har kontakt bare med den motsatte gruppen på jobb, skole, på gate eller i butikk.De er venner eller beskjente, ikke ofte at de er familie medlemer, nære slektninger eller veldig nære venner.Også bruk av det latviske språket blir begrenset til det

offisielle rom, mens i familie og andre nære sosialesammenheng blir det brukt russisk som kommunikasjonspråk. Her kan vi se at de russerne som har nærmere og mer regelmessig forhold til latviere er bedre integrerte i samfunnet og er mer fornøyde med staten enn de som har lite og uregelmessig kontakt med latviere.

Som et moteksempel her vil jeg nevne en informant jeg hadde i Valka. Hun snakket veldig bra latvisk, til å begynne med hørte jeg ikke aksenten hennes. Så hun var veldig stolt over at hun hadde stortsett bare latviske venner og beskjente, alle arbeidskollegaer også var latviere. Hun snakket russisk kun hjemme med dattra si. Det var klart og tydelig at hun ville framstå som en latvier og ikke syntes noe særlig om problemene russerne klagde over. Hun følte seg latvisk og var lite villig å fortele meg om detaljene som knyttet henne til russiske røtter.

” jeg snakker latvisk hele tiden. Jeg har bare latviske venner og beskjente. Ingen av min familie bor her så det er bare dattra min jeg snakker russisk til. Jeg ser meg som en latvier. Jeg ler sammen med mine latviske venner om russerne som kler seg rart eller oppfører seg som om de fortsatt bor i en russisk landsby. Jeg skjønner ikke de som klager over deres situasjon per i dag. Det at alle må lære seg latvisk er jo en selvfølge, hvis du ikke har nok ressurser for å betale for språk kurs kan du søke om støtte fra sosialkontor. Problemet er at de fleste ikke vil lære seg språk eller tilpasse seg nye omstendigheter. Da er det lettere å klage på alt uten å prøve å forandre sin egen situasjon. Jeg føler meg trygg og godt i væretatt. Jeg vet at staten kommer til å hjelpe meg hvis jeg søker om det, men for å kunne klare det må man beherske språk selvfølgelig. Hvis du ikke kan fylle ut en skjema om støtte da kan du ikke forvente å få noe heller.”

Ut fra disse eksemplene kan vi se at språkkunnskap og stor latvisk nettverk er de to tingene som gjør at en russer føler seg mer integert og mer fornøyd med staten og personlig situasjon i Latvia enn de som ikke kan språket eller har lite kontakt med latviere.

Veldig ofte blant informantene blir det nevnt at de oplever aldri noe negativt fra de latviere de kjenner personlig, i jobb sammenheng eller fra kretsene til sine beskjente. Konflikter oppstår med noe de møter tilfeldigvis på gata eller i butikk.

” jeg satt på en benk utenfor huset mitt da jeg så en gutt som drev å jage noen mindre barn. Jeg fikk taki gutten og tok han til foreldrene hans. Jeg forklarte hva jeg så til hans mor, mens hun tok sønnens side og sa at jeg må dra tilbake til hvor jeg kommer fra og oppdra russiske barn der. Jeg sa at jeg har bodd her hele mitt live og har ingen andre steder å dra til, så hun må ikke lære meg hvor jeg skal dra eller ikke dra til. Da ble hun skikkelig forbanna på meg og skrek masse stygt om dumme russere som har okkupert landet hennes. Jeg bare ga opp, ingen

vits å dra den konflikten videre fordi vi kommer ingen vei uansett når en er så sint som hun var.”

Det som er viktig for meg er å se individenes og gruppens taktiske valg for å skape mening ut av sin etniske identitet i situasjoner og omgivelser i dagens Latvia. Hvordan deres identitet blir formet ut i fra statens definerte rammer som ”de andre”, hvordan tilpasser de seg mekanismene som staten bruker for å integrere dem i det latviske samfunnet, og hvilke konsekvenser dette får for deres selv – presentasjon og latvieres presentasjon av russere, hvor dikotomisering / komplementaritet spiller viktig rolle i dannelsen av stereotyper om hverandre.

Det viktigste som jeg har prøvd å få frem gjennom oppgaven min, er at ruserenes etniske identitet og nasjonalisme må tolkes som en sammensetning av relasjoner mellom fenomener og ikke egenskaper ved fenomener. Jeg har prøvd å få frem det budskapet som T.H.Eriksen beskriver slik : ” ...etniske og nasjonale identiteter bare er noen av de merkelappene folk henger på seg selv og andre mennesker, og at det også finnes andre merkelapper” (T.H.Eriksen 1998). Målet mitt har vært å vise til de historiske, sosiale, politiske, og individuelle eller personlige rammer, og variasjoner som former eller hindrer våre selvoppfatninger og oppfatninger av andre i en uendelig endringsprosess. I hvilke situasjoner velger mine informanter å gjøre en av deres eller gruppens ”merkelapper” viktigere enn andre og hvorfor ; det er dette jeg har prøvd å beskrive i oppgaven min. Omfanget av spørsmålene jeg har skissert opp over, er meget omfattende. Jeg har derfor begrenset oppgaven til å gjelde stasborgerskapsspørsmålet / naturaliseringprosessen, språklige vinklinger/ den russiske skolereformen, og endringer i den offisielle versjonen av historiefortelling for å beskrive hvordan disse statens og myndighetenes dannede rammer har virket inn på identitets konstrueringer og selv-presentasjon til russere. Det har vært viktig for meg å undersøke disse problemstillingene ”under fra” og ikke ”over fra”. Det vil si at jeg har tatt utgangspunkt for min analyse i enkelte menneskets liv, deres hverdag, problemer og gleder eller hvis man skal bruke Geertz uttrykk :” from the natives point of view” eller enda mer presis ” from the natives points of view”.

Litteraturliste

- Anderson, Benedict Forestilte fellesskap:refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning. Oslo: Spartacus. 1996
- Appaduraj, Arjun Theory in Anthropology: Center and Periphery. Comparative Studies in Society and History 1986.
The Production of Locality.In Fardon, R.(ed) Counterworks – Managing the diversity of knowledge. London:Routledge 1995
- Barth, Fredrik Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference.Universitetsforlaget. Bergen – Oslo 1969
Nye og evige temaer i studier av etnisitet. Manifestasjon og prosess. Universitetsforlaget Oslo 1994
- Bruner, E.M.& Gorfain, P. Narration and the Paradoxes of Masada. In Bruner E.M. (ed.) Text, Play and Story. Prospect Heights, Illinois:Waveland Press 1984
- Cohen Abner Two-Dimentional Man. An Essay on the Anthropology of Power and Symbolism in Complex Society, University of California Press, Los Angeles 1974
- Cohen, Antony P Self Consciousness: An Alternative Anthropology of Identity. London : Routledge 1994
- Dreinfelds, Juris Latvia in Transmition. Cambridge University Press, 1996
- Eidheim, Harald Aspects of the Lappish Minority Situation. Universitetsforlaget, Oslo. 1971
Stages in the Development of sami Selfhood. Universitet I Oslo 1992.
- Eriksen, Thomas Hylland Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives. Pluto

Press, London 1993, 2002

Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi,

Universitetsforlaget, Oslo 1993 /1998 / 2001

- Geertz, Clifford From the Native`s Point of View:On the Nature of Anthropological Understanding i K.Basso and H.selby (eds): Meaning in Anthropology. 1967
Thick Description: Toward an InInterpretive Theory of Culture The Interpretation of Cultures, Basic Books, Inc., Publishers, New York 1973
- Gellner, Ernest Nations and Nationalism. Basil Blackwell, Great Britain 1990 [1983]
Nationalism in the Vacuum. I Motyl, A (ed) 1992
- Giddens, Antony Beond Left and Right. Polity Press 1994
- Goffman, Erving The Presentation of Self in Everyday Life. Penguin Books England 1987 [1959]
Stigma. Penguin Books, London. 1990 [1963]
- Handelman, Don The Organization of Ethnicity in Ethnic Groups. Gordon and Breach Publishers, England 1977
- Hastrup, Kirsten Uchronia and the two histories of Iceland. In Hastrup,K.& P.Hervik (ed) Other Histories.London Routledge. 1992
- Latvijas Padomju Enciklopēdija. Rīga, Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986. 7. sēj.
- Opalski, M.&Tsilevich, B.& Dutkiewicz,P Ethnic Conflict in the Baltic States: The Case of Latvia. Kingston:The kashtan Press 1994
- Said, Edvard Orientalism. Vintage Books. New York 1979
- Smith-Sivertsen, Hermann Handbook of Political Changes in Eastern Europe. 2000

Tidsskrifter, media, tv

Data fra Statistisk Sentralbirå i Latvia 2006

Hjemme side for Naturaliserings kontor i Latvia.<http://www.np.gov.lv/par/vesture.htm>

Statsborgerskapslov og lov om naturaliserings prosess i Latvia // Latvijas Vēstnesis 1998 /1999